

Lipsa acesta se poate simți în mai multe feluri. E sau ar putea fi o reacție primară, a individualui care se bucură și și găsește un fel de echilibru posessiv comparând colecția lui cu cele similare ale celorlalți. La fel ne putem întreba — și regreata — penitucă nu are rugby a fost învinsă într-un campionat; sau, la limită, observă avem și noi un « premiu Nobel »; sau întrista că echipa națională lipsă, sau cel puțin ca o necunoascată neînțitioare în compozitia e că aceasta întrebăre face răspuns a fost de multe ori simțită ca o petitie de princhipiu trebuie descooperată și denunțată. Acestea e sigur fel de evidență că întrebarea nu e corectă, dar se pună, și eventuală pește condită lui omenească și să priveasca numai spre cer? E în ciuda spontan din noi — prin noi se înțeleg firescete totate oasele trisipite naște spontan din aceasta constatăre de fapt: de ce n'a fost în stare ca Roman. Să dacă n'a fost niciunul, pară legitima întrebarea care de sfant. Dacă a fost vreunul și-l unoașterea ca sfant, nu săim de D Neamul românesc și-a dat calendarului bisericesc hîcînun nume

DESPRE SFINȚENIA ROMANEASCĂ

ALEXANDRU CIORĂNESCU

Nu numai de lipsa sfinteniei în ea însăși: săă văzută, sfintenia nu și intimidată și în assimilarea de tehnici noi, ne afăram neîndemnătic de curiozitate și în echilibru interior, în deschidetă de orizont, în creștere superioră în echilibru interior, în deschidetă de orizont, în indulgență iluzorie. Acolo unde ne putem simți frâna obiect, ca o comunicație sau deodată ca o aspirație frâna obiect, ca o comunicație interzisă sau neastă nosastră la circulație spre care înudem în mod spontan apară întregă context, a complexelor românești făță de Ocident. Aparte chiar e una din naivitățe particolare, dificila de izolat dintr-un inevitabil răspunsul negativ, conduse la neliniște și la îndoile; poate exprimă ca o revoltă și ca o durere. Golul spiritual pe care-l lasă de Emil Cioran lui Miccea Vulcănescu, în caricoului consacrat o doavăda recentă, și cu ea multe amintiri vechi, în caricoului consacrat tulburare lăuntrică de mulți întrebară a fost simțita ca un fel de Privita sub acesta unghiu, întrebară a fost simțita ca

cea mai semnificativă penetră categoriia om?

o viață spirituală care, dacă nu e de-a dreptul universală, rămâne totuși să-i abîză? În ce masură suntem totuși parteași la merită totuși să-i abîză? În ce masură suntem totuși parteași la denă: în ce masură neamul care nu s-a învrednicit să abîză sfintii, constatăre statistică se completează deci cu o perspectivă transcen- în felul acesta întrecrește mai mult decât drumurile terestre. Simpătia o naivie care nu trăiește să înu respingă decât nedreptăți și credere afiam în fața unei nedreptăți istorice, deosebit de sensibili penetră avem, săr puțea deduce că nu i-am meritat; sau, evenual, că ne axiomatică, problema e evident mai nemîndăitoră. Dacă noi nu-i cultură și ar fi de căre în merita. Prezența sub acesta forma poate extrapolă de la starea temporala la cea spațială: și atunci, fiecare pe care le merită. Probabil că acesta observă și este iusta, se numetică. Lessing spunea că fizica este revăgăită religioase Totuși, întrebară are și altfel de legitimitate decât cea strictă-mi răspund.

sfintenia e și ea o loterie? Să tocmai la aceasta întrebară să vrea bătr. Aș răspunde astănci că prima întrebară este aceasta: nu cumva ei definitivă să reieșă într-un domeniu plin de îndoilei și îlipsă metal fin. În schimb, sfintenia e un criteriu transcedent și îlipsă sau trei nume românești și că său preferă călăi unde puțea între gătorilor, e mai supărată penetră ei decât penetră noi, că lipsesc două inspiată încredere, cum nu mi-o inspiră niciodată căci și în lăstă nu-mi feinia penetră noi și-a secat izvorul. De altfel loteria sfinti- corecta maiine totate nedreptățile printu singur gest, pe când sfinti- categorii deosebite. Premiul Nobel e o loterie deschisă, care-și poate Săr puțea obiecta că sfintenia și premiul Nobel aparțin unor sterili, dacă nu chiar sterilizantă.

săr puțea deduce prin comparație care e compozitia exactă a colecțiilor mele. Statistica negației arătătoare sănsele să rămână o curiozitate

e dorul de cer, ci setea de a se simți însfărtășit solidari cu alte destine omenești, de a ști că nu suntem admiși și adoptați, ci membri de drept ai unei *oikoumene* pe care o simțim ca a noastră, deși ne-a tinut la distanță. Așa cred că se explică pasiunea cu care s'a urmărit din când în când speranța de a agăța pe altarele noastre fără statui, icoana unui sfânt din Carpați, fie el sfântul Ieremia Valahul, fie sfântul Vintilă, sau poate și alții de care nu știu.

Nu cred că sub această formă dramatică întrebarea poate conduce la rezultate mai fericite. În primul rând, existența eventuală a unui panteon românesc n-ar avea valoare probatorie dincolo de cazurile individuale. Considerațiile la nivel de națiune nu pot fi decât superficiale. Când Alecsandri scrie că Românul e născut poet, meritul retoric al propozițiunii e evident superior interesului ei epistemologic. La fel, când Mme de Staël afirmă că Germanii sunt prin esență religioși, în realitate nu afirmă nimic sau, în cel mai bun caz, hazardă afirmații care nu se pot demonstra. Prin sfîrșenie nu, în orice caz, pentru că lumea germanică e departe de a fi fost cea mai fertilă din acest punct de vedere.

Nu știu deci ce s'ar putea deduce din prezența sau din absența sfîrșitorilor noștri. Dacă i-am ști pe nume și dacă numărul lor ar fi legiune, am poseda o serie de referințe prețioase, aşa cum posedăm referințe asupra unor artiști români, asupra unor eroi români, asupra unor reformatori politici români; dar aceste referințe nu sunt extensibile asupra rasei, oricăr de mare ar fi numărul lor, fără a proceda la simplificări abuzive.

În calendarul catolic, cel mai mare număr de sfîrșit 1-a dat Franța. Din punctul de vedere al Romei, Franța a fost fiica cea mai mare a Bisericii, regele a purtat titlul de Foarte Creștin, Sorbona a însemnat un for suprem al credinței și al doctrinei: și totuși Franța a fost patria reacțiunii contra Romei, a războaielor religioase, a liberalității intelectual și a materialismului militant. Înțînd seama de această situație, e evident că definiția Francezului, sau eventual a sfîrșeniei franceze, e deosebit de grea, dacă nu de-a dreptul imposibilă. De altfel, e foarte probabil că o sfîrșenie franceză nici nu există ca atare, deosebită de sfîrșenie în general.

Nouă ne lipsesc referințele, dar nu numai cu privire la sfîrșenie, ci la tot ce privește gândirea românească de-a lungul a o mie de ani de istorie. Dacă suntem sinceri cu noi însine, cred că asta e ce ne doare mai mult. Cu titlul de ipoteză, parodiind istoriile imaginare inventate de Borges, ne putem închipui o descoperire enormă, ca aceea a manuscriselor de la Marea Moartă, care ne-ar lămuri această lacună insuportabilă. Din două una: ori n'am poseda decât referințe parțiale, de exemplu asupra vieții religioase și experienței interioare a câtorva sfîrșitori români din veacul de mijloc, și atunci concluziile pe care le-am putea trage din aceste cunoștințe noi ar fi și ele

partiale, limitate și inuste; ori am poseda o vastă documentare variată, de natură să arunca lumină asupra tuturor sectoarelor și problemelor vieții naționale, și atunci dialectica istorică, oricără de satisfăcută ar fi cu aceste revelații, n'ar putea conduce la nicio definiție valabilă a imanențelor românești. Cu alte cuvinte, sfintii nu se definesc decât pe ei însăși. Un Spaniol, considerat ca entitate abstractă, nu seamănă nici cu sfântul Dominic, nici cu sfântul Ignățiu din Loyola, nici cu sfânta Tereza, nici cu vreun dozaj savant din toți trei; pentru că Spaniolul nu se definește prin religie ci — abia cu mare greutate — prin limbă.

De altă parte, sfintenia în general se poate considera din două puncte de vedere deosebite — ambele, bine înțelese, la nivelul individual —: de o parte individul cu bogăția lui interioară, de altă parte consacrarea lui de către autoritățile bisericești. Cele două aspecte ale sfântului nu se confundă în mod automat: răspunsul lui Mircea Vulcănescu, reprobus în articolul citat mai sus, e convingător în această privință. Sfintenia, ca stil de viață și concepție a lumii, n'are nevoie de recunoașteri oficiale. Sfinții adevărați nu sunt neapărat cei din calendar. Celor care au meritat întru Cristos, Biserica le păstrează pregătit de totdeauna un triumf postum; dar cum una din condițiile sfinteniei e umilința, însăși Biserica nu poate pretinde, și nu pretinde, că a știut de toți cățăi au trăit cu vrednicie creștină și s'au sacrificat cu patimă. Fiecare din noi a cunoscut, ca Mircea Vulcănescu, sfinti necunoscuți, care au trăit și au murit uitați de lume, și care poate trece în ochii cerești înainte de lunga teorie a purtătorilor de nimbi aurit.

De altă parte, ideea pe care ne-o facem despre sfintenie n'a fost totdeauna aceeași. În primele secole ale creștinismului, o tendință firească, dar umană, a așezat pe altare un număr considerabil de potenți, care făcuseră servicii credinței, capete încoronate care zidiseră biserici, domnițe care trăiseră la umbra unor liniștite și confortabile mănăstiri. Calendarul oferă un fel de promiscuitate care a fost recunoscută recent și a și condus la eliminarea unor sfinti considerați de natură parazitară.

Se înțelege aşa dar că întrebarea formulată de la început : pentru ce nu avem sfinti? se mărginește la considerarea sfinteniei oficiale. Pentru cealaltă, răspunsul a fost dat de Mircea Vulcănescu și în realitate poate fi dat de fiecare din noi, în marginile propriei sale experiențe. Deosebirea astfel stabilită nu e indiferentă, pentru că transformă în problemă istorică o neliniște metafizică, privitoare la condițiile imanente ale «Românului » abstract. Prezentată sub această formă, întrebarea ar trebui să comporte un răspuns corect, chiar dacă nu va fi cel la care ne gândim.

Istoria e prin ea însăși un început de răspuns. Ridicarea la altare a unui individ presupune existența unei structuri bisericești puternice,

dar numai în parte; a rămas în schimb o populație chemată la viață fără voia ei, pe care nimeni n'a mai clintit-o de atunci. Cine crede că a clintit-o cineva, n'a înțeles nimic din drama istoriei românești. Un neam adăogat ar fi reacționat altfel, adaptând ruinele la propria istorie sau invers, cum au făcut Saxonii în Britania și după ei Normanii, cum au făcut Turcii la Constantinopol sau orice alți cuceritori în orice altă parte; mai aproape de noi, cum au făcut Bulgarii, și după ei Maghiarii. Reacționea dacoromană a fost aceea a unui neam orfan, lăsat în plata Domnului înainte de a fi ieșit din copilărie și așteptând minunea care n'avea să vină, a unei întoarceri la poalele maicii pierdute. De atunci, de la Aurelian, toată istoria noastră e un efort de reintegrare ecumenică, care ieri se numea creștină sau imperială și astăzi s'ar putea numi europeană, fără ca realitățile profunde să se fi schimbat. Eforturile nu sunt numai neputincioase, uneori pot fi fundamental greșite: ca în cazul lui Dimitrie Cantemir, pe care în săracia și în nevoie noastră l-am sărbătorit ca pe un fiu luminat al neamului și care e în realitate primul factor agravant al suferințelor noastre.

Ecumenismul după care Tânjim, fie și numai instinctiv, fie și sub forma lui simplistă de *Drang nach Westen* turistic pentru că altfel nu se poate — și uneori nu se poate nici aşa —, e ceeace a lipsit istoriei noastre până la descălecat. Deslegați de nava putredă a Imperiului, desfăcuți în mare parte de biserică lui Cristos, Dacoromanii ar fi trebuit să treacă veacurile obscure ale primului ev mediu fără a ispiti adâncimile istoriei, în acel somn al istoriei de care vorbește Hegel, și să iasă la lumină ca un neam nou, cum au ieșit Prusii și Slavii de pretutindeni. Neamurile noi n'au complexe; dar din nefericire noi nu suntem un neam nou. Nefericirea e numai în parte, pentru că această situație de margină, simțită ca ceva care nu e al nostru, a servit de cele mai multe ori ca incitant. Oricum, se înțelege ușor că, lipsiți de transcendență ecumenică, sfinții noștri puteau avea acces la cer, dar nu și la altare.

Această severitate a istoriei se reflectează și în altfel în eventualul concept al sfîrșeniei românești. Ridicarea pe altare se explică, și uneori se justifică prin dramatismul unui anumit stil de viață, prin caracterul spectacular al sacrificiului. Biografia sfântului trebuie să atragă atenția, să servească de exemplu și să convingă: prin urmare, trebuie să semene cât mai puțin cu ceeace suntem capabili să facem noi toți, să reprezinte un preț pe care noi am ezita să-l plătim. Până la un anumit punct, sfîrșenia poate fi considerată ca o sfidare, în sensul pe care istoriografia modernă îl dă acestui cuvânt: la o provocare a împrejurărilor, sfântul răspunde cu altă provocare, cu înțeles superior. Fără această idee de sfidare a ordinei naturale, sfîrșenia nu poate fi definită în mod corect.

Pentru a porni de la lucrurile mărunte, știm de pildă că sfântul Ioan Botezătorul mâncă lăcuste, în deșertul în care se retrăsese. Acest

detaliu nu se poate relaționa cu ideea de sfințenie decât prin mijlocirea celei de asceză, adică prin imaginea unei practici impuse de voință. Sfințenia gestului nu rezidă în simplul fapt de a mânca lăcuse, ci în opțiunea individuală a cuiva, care ușor ar fi putut alege ceva mai bun, după criteriile noastre obișnuite. Am cunoscut pe un negru care făcea ochi mari când auzea vorbind de lăcuse, pentru că-i plăcea la neburie și a plâns de necaz când, cu ocazia unei invaziilor de lăcuse, serviciile agronomice le-au stropit pe toate cu produse chimice, inutilizându-le ca aliment. Meniuul Botezătorului și cel al lui Pablo al meu puteau fi identice fără a se întâlni: ceeace ar fi fost delectare pentru unul, devenise sfidare a trupului și a condiției omenești în celălalt.

Bine înțeles că mâncarea nu face pe sfânt. Claude Lévi-Strauss povestește undeva cum a mâncat cu anumiți Indieni din Brazilia larve de gândaci prăjite în scuipat de fată mare; Mircea Eliade mărturisește unele experiențe mai mult sau mai puțin similare; și e de la sine înțeles că nu e vorba de sfinți, deși se dovedește astfel existența unei asceze, a unui similar efort de voință, care-i aseamănă cu Botezătorul mai mult decât cu Pablo. Răul poate fi o simplă judecătă de valoare, fundată pe baze greșite; răul nedorit, acceptat ca o condiție necesară, e o simplă acomodare la mediu; sfințenia se măsoară în răul inutil, acceptat cu dragoste, ca o făgăduială de perfecțiuni viitoare. În felul acesta, sfințenia nu se compune numai din ceeace ne dă cerul, ci și din toate câte le dăruim lui Dumnezeu, sfidând condiția umană și legile biologice în general.

În mediul românesc istoric din care ar fi trebuit să se ridice sfinții, asemenea sfidare n-ar fi fost posibilă, în aspectul ei de asceză și de aparentă gratuitate. În măsura în care le putem intui, condițiile biologice și sociale erau de pură supraviețuire; astfel încât renunțările, chiar dacă puteau avea în anumite împrejurări un caracter sau un fond de asceză, apăreau în mod prea evident ca impuse din afara și ca o necesitate de adaptare la mediu. Haina săracă, hrana abia suficientă și indiferentă, confortul minim, sunt elemente spectaculare într-o existență ca a sfântului Francisc, care putea ușor să aleagă într'un sens opus; dar nu sunt merite, ci condiții normale de viață a unui țăran din Carpați acum o mie de ani. Cum s'a lămurit de mai înainte că aceste împrejurări mărunte și pur exterioare nu sunt suficiente pentru a face pe sfânt, suprimarea dramatismului lor și a înțelesului lor ascetic nu însemnează în același timp dispariția sfințeniei. Numai că aceasta, dacă a existat, a trebuit să se manifesteze în forme lipsite de marca de anomalitate care caracterizează sfințenia oficializată în chip foarte general.

Cu alte cuvinte, un sfânt pus în astfel de împrejurări nu apărea ca un individ separat de ceata semenilor lui sau marcat în fața lumii cu semnele sfințeniei sau ale martirului. Drumurile lui nu puteau fi mai prăpăstioase decât ale celorlați, pentru că toate drumurile

erau prăpăstioase; și, de altă parte, serviciile aduce de el bisericii nu puteau fi decât neînsemnate, fie în privința contribuției personale, sau în sensul unei biografii exemplare. Ceeace îl distingea trebuia să fie vizibil pentru ochii lui Dumnezeu, mai mult decât pentru contemporani.

Pentru că, într'adevăr, nuanțele religiozității românești sunt destul de caracteristice pentru a îngădui o astfel de interpretare. Fervoarea, extazul mistic, elanul sufletului aprins în patima amorului divin, sunt manifestări rare, dacă nu de-a dreptul necunoscute la noi. Pentru un occidental în general, sfîntenia s-ar putea reprezenta grafic ca o ascensiune spre culmi, sau ca o mistuire în flăcările amorului ceresc, care e tot un fel de urcare spre zenit. În închîpuirea noastră populară, sfîntenia are mai degrabă aspectul unei mișcări de translație, comparabilă cu o apropiere de izvor sau cu o împărtășire. Arhetipul sfînteniei noastre e orizontal: cu alte cuvinte, e înțeleasă ca un dar imediat accesibil, complet identificat cu individul mediu, ca o poartă deschisă la drum pentru orice om cumsecade. Toate casele se sfîntesc odată pe an, ceeace însemnează că poveștile populare în care Dumnezeu apare ca un călător ce vizitează pe oameni în chip regulat, corespund cu convingerea sinceră a unei prezențe apropiate. Dumnezeu e un gospodar care-și îngrijește turma, și reprezentantul lui imediat are casă la rând cu toți oamenii și e tată de copii.

Limba e, ca de obicei, cheia cea mai potrivită pentru a pătrunde aceste mistere. Din studiul ei se desprinde ideia unei conviețuiri cu cerul, dar nu la nivelul cerului, ci la al nostru. Sfîntenia nu mai este ce credeam a ști, ci un simplu spor de tensiune, o atenție maximizată: o lecție sau conferință se poate asculta cu sfîntenie, așa cum se poate executa un ordin. A se sfînti însemnează a intra în contact cu divinitatea la nivelul bucal al împărtășirii. Mă întreb dacă asfințitul nu-și datorează numele, altfel greu de explicat, aceleiași imagini a orizontalității. Însfărășit, Lucian Blaga a observat mai de mult că raiul românesc nu se situează la zenit, ci pe « celălalt tărîm », la departări accesibile fără aripi: n'ar fi de mirare ca paradisul pierdut să fie doar nostalgia fetală a Apusului pierdut.

Credința populară, care are toate șansele să fie tradițională, e o religie de conviețuire cu divinul. Lumea e grădina lui Dumnezeu; acesta a fost silit să se apropie de noi, măcar dintr'un sentiment de bună administrație. N'a mai rămas nimic în el din Dumnezeul fioros al lui Israel, nici din înălțimile amețitoare ale divinității mistice care se refuză priceperii. Dumnezeul nostru e printre noi, unii îl apucă de un picior, altora le pune el mâna în cap. Mitologia populară îl reprezintă ca pe un om bătrân și obosit, care sosește pe la casele oamenilor seara târziu, cerând de mâncare; sau ca pe un tehnician necăjit, care preferă să se sfătuiască cu cărtița sau cu ariciul. La prima vedere, atâtă antropomorfism, atâtă familiaritate cu zeii par să indice un izvor pagân. Dar poate nu e nevoie de astfel de ipoteze,

pentru că această viziune religioasă nu e excepțională. E icoana pură a creștinismului primitiv, care n'a avut mijlocul să evolueze și să se subtilizeze prin veacuri, care n'a știut de Sfinții Părinti, nici de scolastică, nici de misticism; care a păstrat ingenuitatea credinciosului de altădată, de pildă inocența copilăroasă a franciscanului, în care se regăsește aceeași familiaritate, aproape aș putea spune aceeași promiscuitate cu divinul. Mi-aduc aminte de basmele noastre și de snoavele *a lo divino*, când citesc în *Fioreschi* replica energetică cu care suavul sfânt Francisc ne îndeamnă să răspundem tentațiilor diavolești: « Apri la bocca e mo vi ti caco ».

Umanizarea divinului n'are deci nevoie neapărată de trecerea prin mitologie. Deosebirea, din punct de vedere românesc, e că această viziune cosmică n'a mai evoluat. Nu vreau să spun cu asta că naturalismul antropomorfic e până astăzi esența ortodoxiei românești ci că în stadiul arhetipal imaginile fundamentale au rămas aceleași. De altă parte, încipuirea populară, separată de doctrină în evul modern și din ce în ce mai depășită de ea, s'a rezolvat definitiv într'o poezie a firii care e, din alt punct de vedere, o secularizare a religiei și singura Renaștere adevărată a minții românești în abstract.

Rezultatul cel mai evident al acestui proces de secularizare e conceptul caracteristic al omeniei, înțeleasă ca potențializare a virtuților creștine într'un sens netrancendent. Dincolo de orice fel de consacrări oficiale sau colective, omenia e sfintenia colectivă a neamului. Pare a fi ușor de descompus în cele trei virtuți teologale, credința, speranța și dragostea, care sunt cele trei mari drumuri spre Dumnezeu. Dar omenia n'are ca scop îndrumarea spre Dumnezeu, decât cel mult în mod indirect și, într'un anumit fel, fără a-l căuta. Din punct de vedere strict teologic, de altfel, i se poate descoperi un fel de imperfecțiune, în dozajul desechilibrat al celor trei virtuți, care ar trebui proporționate cu mai multă rigoare.

În misterele omeniei, drepturile speranței mi se pare că apar defavorizate. După definiția lui Dante, speranța e o « așteptare certă »: nu văd destul de clară această certitudine în folklor. Aparent, extremația eschatologică a speranței cântărește mai puțin în imaginația populară decât eficacitatea dragostei și decât mângâierea credinței. Omenia ar fi în acest caz o religie în care faptele sau, cum ar spune un catolic francez, *les œuvres*, cântăresc mai mult decât transcendențele. Ce speră ciobănașul din *Miorița*? Așteptarea lui e o speranță evanescentă, care nu se lasă definită și care, mai mult decât un ferment sau o garanție, apare ca o împăcare și o abandonare. În *Discipolii din Sais*, Novalis vorbește de aceia pentru care viața era o simplă invitație la un banchet, pentru care « aerul era o băutură răcoritoare, stelele niște făclii care prezidează dansurile nocturne, plantele și animalele, pregătirea magnifică a unui banchet fastuos. Natura nu se oferea privirii lor ca un templu majestuos și ferm, ci ca teatrul

magnific al unor serbări mereu altele ». Dar discipolii din Sais nu pot fi confundați cu creștinii.

Cum încă nu avem un sfânt al nostru, e inutil să ne întrebăm cum ar arăta. Și totuși. Cum totul se petrece în închipuire, mă îndoiesc că ar semăna cu Augustin, temperament pasionat și neliniștit, deopotrivă de chinuit de problemele cunoașterii și ale conștiinței; sau cu Tereza, pentru care amorul divin e o scânteie care arde conștiința în scrum de fericire aproape sensuală. Cu martirii nu, pentru că martirii noștri sunt o necesitate istorică. Nici cu fundatorii de ordine și de congregații, pentru că fundațiile noastre s-au ridicat pe nisip.

Când încerc să mi-l închipui, mi se pare că ar semăna mai curând cu vecinul meu, în spațiu dacă nu în timp, Fray Gil de Santa Cruz, dominicanul de la Candelaria, renumit pentru familiaritatea lui cu Fecioara de hram. Cum Candelaria e patroana navigatorilor, se înțelege că adeseori era silită să plece de pe altar, ca să o ajute la nevoie pe cei care o chemau. Când se întorcea acasă, Fray Gil o găsea a doua zi, într-o poziție diferită de cea pe care i-o știa din ajun, uneori chiar, de obiceală, cu fața întoarsă spre perete; și atunci se mulțumea să dojenească încet: — Iar ai umblat pe drumuri toată noaptea!

Sfîntenia noastră ar trebui să fie speranță. Poate de asta nu suntem destul de sfinți.

POEME

SOL STĂT

Mijlocie. Mijlociu.

Mijlociu de val poetul
rămășag de zile mari.

Umbra nopții — mijlocie —
somn înalt. Și disdezori
sfântul spirit a zâmbit.

Mijlocie. Mijlociu.
Putrezită'n stea preclipa
verbului: ucid știind,

sâmburele cifrei trece
frunte'n frunte, de ospăț.
Un apostol e absent.

Mijlocie. Mijlociu.
Alb mai alb, mărșăluind
mijlocie iarba unde

anonim neconsimțit...
Scară dintre prisme moi
și mileniul mijlociu

EXERCITIA SPIRITALIA (10)

La poarta de până acum
aștept cu părăsitele cadavre.
În spatele privirii deslegate-am aflat
scâncetul negru, ruginit la
pieptu-mi, semnalul confuzelor toamne.
Și două pietre
sus țineau o floare,
și două flori
scriau în crăpătura gurii
desemnul unei inimi,
cadența multor brume peste
împuberele fericiri.

Cred
în eternitatea vieții...
Înalte ierburi grațios
de-a dura un războinic și o lume
și-o injustiție un echilibru violat,
sfinți oameni pre limba
văz duh, — rotirea
aparentă a luminii încă
menitele lumini subpământene!
Ceasornicul Domnilor... Minune
vina și învoirea,
învoișirea din acest tunel: aşa
tăcutele pe care vi le urlă
poetul ispititei poezii.
Casa mea este rugăciunea.

*

Casa mea este rugăciunea și
trebuie să-mi fie drumul unde
calea e numai pietriș,
praf de stele și cumva
în gând urarea
fiecarui om aprins,
oare fiecarui os
domnește înfrunzit...
Casa mea este adevarul meu.
Adevărul meu este biserică Lui

neclătinată și neclădită.
Lumină tocmai acum,
lumina cenușei de-apoi
printr'o sită, printr'un ciur
prin ferestrele zob — metanoia!
Casa noastră este poarta

VIFLEIM

Fata lumii fată goală
Sfinții'n inime te spală
Cu miresme de-înnoptare
cu zăpadă de-o mirare,
Și-ți aştern la căpătâi
Munților ca să rămâi
Mai frumoasă decât luna
Care-înfloare totdeauna
Ba pe-o țăță, ba pe spate
Descântând de sănătate,
Mai gustoasă decât mărul
Care-înveselit-a cerul
Cerbilor ducând binețe
Stelelor dintre ostrețe, —
O potcoavă și-un colac...
Lerului am fost ortac
Cucuiat numai băiat
Voi purcede legănat
Întru slava-ți poleit
Până'n margine de mit.
Fata lumii fată goală
Invăscută în cerneală
Ca un Domn în minunarea
Ierbilor de peste zarea;
Somnul mult și amăruie
Pe mărțoagă când te sui
Lângă apa, lângă vântul
Magilor la tot cuvântul...
Lerului frunzar rotat
Povârnit din sat în sat
Mielul, taurul și-încaltea
Mântuiții'n lumânarea

Ori iubirea-mi năîncepută
Sub frumșetea lumii slătă.
Nada soarelui s'o coace
Fluierândă prin băltoace
Osul visului trezeare
Colea îci, colea-încălare,
Strungă tulvai gândului
Verde poala focului!
... pe suflarea holdelor
Cântă oastea pruncilor
Mijlociu de plop și joc
Și răsadul dărz — la uși
Pasul ploii după urși
Ronțăind pietrișuri dulci
Ca atunci, ca nici atunci.
Fata ceasului mărunt
Reînvierii-acelui sfânt.

UN OM CA TOȚI OAMENII

Motto:

Dacă mi-ar fi dat să'ncep viața din nou,
aș căuta să fac aceleași greșeli, aș
săvârși aceleași păcate și m'aș băga
în aceleași încurături, pentru a putea
— odată ajuns la vîrsta mea de acum
— să doresc să pot începe viața din nou.

(fragment din prefața cărții de vizită
a unui cârnățar adult)

« Stăpân absolut! Sunt stăpân absolut pe această fleică sfrijită ». Își zicea omul, în sinea lui, cu privirea pironită în farfurie. « O mânânc, sau n'o mânânc »... și socotea că bine făcuse că nu o mâncase niciodată, nici alătărieri, fiindcă în acest caz, astăzi, farfuria ar fi fost goală.

Împinse farfuria la o parte, cu un gest post-meridian.

O femeie, a cărei prezență nu fusese observată de nimeni până în acel moment, se desprinse din penumbră și înaintă spre masă, cu un scârțâit de roabă neunsă. Era una din acele făpturi stoarse de necazurile vieții, dar se vedea că odată fusese fragedă și durdulie. De gâtul ei lung și zbârcit se agăta cu autoritate un sfert de copil.

« Ai isprăvit? », întrebă femeia, uscându-și mâinile cu poala feții de masă, cum alții își usucă picioarele.

« Vom vedea », răspunse omul, dar cuvintele lui fură înghițite de huruiala trenului.

« Când o să pui să schimbe linia, ca să nu mai treacă trenul prin odaie? », urmă femeia. « Aș vrea să scap de tren, ca să pun acolo, în fund, o moară și ceva... »

« ... cu patru aripi fășnețe, fiecare de altă culoare și cu un centru de gravitate în fața ușii, unde să se poată juca Minoru », completă omul, luându-i vorba din gură. « Cunosc cântecul pe dinafără, că mă pisezi cu el de zece ori pe zi. Ai răbdare, că o să se facă. Tot lucrul la vremea lui, ce naiba! »

« Măcar și ceva de dragul lui Minoru... » mai încercă femeia, ca un ultim argument.

« Minoru, îi tot dai zor cu Minoru! » — făcu omul, oarecum îmblânzit, însă lăsând să se înțeleagă că nu avea chef să lungească discuția.

Minoru era unicul lor copil. Împlinise doi ani, detaliu care îl lăsa cu totul indiferent. În schimb, părinții erau destul de preocupați, căci cu fiecare zi ce trecea, micuțul semăna din ce în ce mai mult cu Abraham Lincoln. În mintea lor își făceau socoteala că dacă acum, la vârsta asta, semăna cu răposatul Președinte când a fost asasinate, peste 30 de ani va arăta ca un Abraham Lincoln ce nici nu apucase să existe, și se temeau că o asemenea împrejurare i-ar putea pricinui băiatului o serie de neajunsuri.

Sprijinindu-se de marginea mesei cu amândouă brațele îndoite din cot, omul se ridică greoi depe scaun, încordându-și cu suficiență plexul solar, ca să dovedească odată mai mult, lui însuși și celor de față, că el este stăpânul absolut.

+

Acum, când mă așez la scris, cu degetul muiat în țipirig, ca să descriu o zi din viața unui om ca toți oamenii, simt datoria de a cere iertare bâtrânilor de toate vîrstele, că pentru ei nu scriu nimic. Eu scriu numai pentru tinerii de toate vîrstele, căci aşa am învățat de mic. Ideile mele le port pe sub piele. Ce cred eu că e bine, îmi curge prin vine. Ce vreau să se întâmple îmi bate în tâmpile, și nu-mi este frică de ce-o să se zică. Recunosc că sunt un ingrat și un egoist, că aş merita să fiu învinuit de părtinire, dar nu șovăesc nici o clipă să iau apărarea inimii, în lupta inegală dintre inimă și multe altele.

+

După cină, omul avea obiceiul să dea o raită prin grădina din dosul casei, unde pusese o crescătorie de criptomalaci. Era convins că criptomalacii, ca toate popoarele cu nume compus, erau meniți să dispară, mai curând sau mai târziu. Își formase această idee bazându-se pe realități istorice, luând ca exemplu pe medo-perși, pe șvabو-buri, pe got-mit-unși și în bună parte pe greco-romani, dela care nu au rămas decât niște lupte, la circ, și acelea măsluite și amestecate cu dublunelson.

Omul nostru pusese crescătoria de criptomalaci, în dorința de a salva dela pieire acest popor simpatic și muncitor, și o înzestrase cu instalațiile cele mai moderne. Criptomalacii erau produși în tipare de clisă — cuvânt criptomalac — care, subțiat cu sămânță de brad și răsină de armăsar, dădea un bulion genetic de o eficacitate extraordinară.

Indivizii obținuți prin acel procedeu erau absolut identici între ei, atât ca aspect fizic cât și din punctul de vedere al capacitatii intelectuale. În felul acesta, producătorul reușise să elimine pentru totdeauna pericolul conflictelor absurde, provocate de cele mai neînsemnate divergențe de opinii, scăpase de pacostea corurilor pe mai multe voci, de rușinea campionatelor internaționale de șah și de multe alte neajunsuri asemănătoare.

+

La ora când oboseala unei zile lungi de lucru începea să se risipească și când plăcileală domestică îl lua locul, cu o tenacitate căreia nimic nu i se putea împotrivi, omul simțea nevoia de a fi singur, pentru a dovedi odată mai mult, lui însuși și celor de față, că el este stăpânul absolut.

Puterea întunericului, cuibul cu barză, abstinенța prelungită și miroslul caracteristic ce venea dela crescătorie îl umpleau de euforie. În acele câteva momente de destindere, pe care și le îngăduia înainte de a întreprinde inspecția zilnică la crescătorie, îi plăcea să hoinărească în voie prin lumea gândurilor. Își zicea — de pildă — că săracia este un contract unilateral, pe care nimeni nu este obligat să-l respete; că, pe el, săracia nu-l interesase niciodată, fiindcă toată viața lui fusese bogat; că singurul lucru care îl preocupa cu adevărat era reputația lui de cărnățar adult. Se ducea apoi cu gândul, timp de treizeci de secunde, la începuturile căsniciei lui, la vremea când își punea ghiață la tâlpi ca să facă dragoste, și ofta socotind cât de mult mai ușoară ar fi putut să fie viața alături de femeia lui, dacă ea n'ar fi avut nenorocitul obicei de a introduce, fără niciun rost, în mijlocul către unei fraze, cuvintele și ceva. Spunea, de pildă: « Eu nu mai stau în grădină, că m'a pișcat un Tânăr și ceva ». Când îl certa pe Minoru, zicea: « Fii cuminte, că-ți trag o palmă și ceva ».

Câte nu încercase omul să o dezbatereze de acel nărvă! Dar nu reușise, trebuind să îndure ani de zile protestările ei indignate, urmate de îmbuflări fără sfârșit. Odată, femeia se supărase rău de tot, și nu-și mai vorbisera timp de câteva săptămâni, până când, în fine, sosi ziua lui și o văzu venind spre el, cu un aer supus, în ochi cu o privire galeșă în care se ctea dorința împăcării. « Să trăiești, tăticule », îi spuse ea, « la mulți ani! » « ... și ceva » completase el.

+

Deschizând portița de lemn de mesteacăn, intră în grădină și se întinse pe iarba, cu capul rezemat de un zaplaz de scânduri pe care scria: MURDĂRIA OPRITĂ CU BĂTAE. Din acel loc putea cuprinde cu privirea toată proprietatea: în dreapta, cu fața spre stradă, se înălța casa, vopsită în roșu cărămiziu, clădită în formă de potcoavă;

în centrul potcoavei, pe o moviliță, apărea masa la care mânca el și numai el; lipit de spatele casei, tunelul prin care, la ore determinate, ieșea și intra trenul, ca un cuc pârdalnic; la stânga, peretele văruit al fabricii de cărănați, acoperit de autografe de porci și de cugetări melancolice; la capătul unei alei străjuite de tufe de coacăzi se legăna colivia lui Minoru, atârnată între brațele paralele ale unei ghilotine scoase din uz. Apoi venea tihna verde a grădinii și, în fund, crescătoria de criptomalaci.

« Stăpân absolut! Sunt stăpân absolut al acestei frumoase averi », își zicea omul — și simțea o mare satisfacție, mai ales că se putea mândri cu felul cinstit în care o agonisese. Sistemul lui de a conduce operațiile bănești era simplu dar eficace: punea un ban peste altul și la mijloc o părticică din marfa care făcea obiectul negustoriei în curs. Apoi apăsa cât putea cele două monede. Cantitatea de materie ce țășnea pe la margini reprezenta câștigul obținut, iar ce rămânea între monede era capitalul, de care nu trebuia să se atingă.

Făcuse în felul acesta nenumărate afaceri rodnice cu oameni vii, cu oameni de paie, cu sonate pentru flaut și pian, cu furnituri pentru ceaprazari, cu rămășițe anatomiche dela operații și autopsii, în fine cu o sumedenie de articole a căror listă credem inutil să o mai lungim — fiecare persoană interesată de a intra în legături comerciale cu cărnățarul adult fiind liberă să o completeze după gustul ei.

+

Un zgromot de pași ce se apropiau îl trezi din gânduri, făcându-l să revină la realitate. Era bătrânul paznic de noapte, purtând pe braț îmbrăcămintea de lucru a stăpânului.

« Vă îmbrăcață-te? » întrebă bătrânul, clănținind din dinți.

Omul dădu din cap afirmativ, se ridică de jos și, ajutat de credinciosul servitor, își schimbă hainele de ziua cu ținuta de lucru, anume aleasă pentru treburile crescătoriei. Era un costum făcut dintr'un material transparent ca sticla, compus dintr'o cămașă fără griji și dintr'un pantalon larg, fără mânce. Transparența îmbrăcămintii era atât de perfectă încât omul care o purta se făcea și el nevăzut, și singurul obiect ce rămânea vizibil era creionul.

Ajunsă la intrarea crescătoriei, omul se opri și, întorcându-se către însoritorul său, întrebă: « Ia spune mă, cine sunt eu? » — repetând astfel gluma pe care obișnuia să o facă de fiecare dată cu bătrânul servitor.

« Păi, cine să fiți? » răspunse acesta, continuând să clănțânească din dinți, « ia, un om ca toți oamenii. »

+ + +

CRONICĂ

La moartea lui Henric I Păsăraru se urcă pe tronul încă plin de fulgi și pene, venerabilul Terpentin Pașa, cuceritorul Yucatanului. Noul suveran nu era cătuși de puțin păsărar, fapt care făcu pe fabricanții de păsări din întreaga Republieă să răsuflle ușurați, bucuroși că scăpaseră de concurentul încoronat care îi adusese în pragul falimentului. Pătiți cum erau, și pentru ca nu cumva noul suveran să se lase și el robit de pasiunea pentru păsări, se învoia într-o încoronare omagială, reprezentând orice o fi, numai păsare nu.

Fabricară deci, cu sârghiș și îndemânare, o sardea de lemn, reușind că creeze o operă de artă cum nu se mai văzuse până atunci în acele părți ale lumii. Pentru ca aspectul sardelei să fie cât mai apropiat de realitate, o așezără într-o cutie de tinichea, umplută cu Striptizol. (Striptizina nu se cunoștea încă, pe acea vreme: există, dar nu se cunoștea.) Apoi, cutia fu închisă cu un capac de țiplă trandafirie și fabricanții se prezenteră în corpore la Palatul Imperial, întovărășiți de soțiile lor, care nu știau nici să scrie, nici să citească.

Înștiințat de sosirea păsărărilor, Terpentin Pașa porunci să fie introduși fără întârziere în apartamentul lui particular. Îi primi, cum s-ar zice, în palat, în halat, continuând să-și facă toaleta matinală, cu o țigără de foi în mâna stângă și cu periuța de dinți în mâna dreaptă.

Când funcționarul imperial, însărcinat cu facerea prezentărilor de rigoare, termină de făcut prezentările de rigoare, suveranul ceru să vadă darul adus, pufăind din țigără, între două borboroseli de clăbuci și bale dentifrice.

Sardeaua plutea, scăpitoare și indiferentă, în baia ei de Striptizol. La vedere ei, Terpentin Pașa lăsa să-i scape un ūerat de admiratie, pe când trăsăturile lui reflectau acea ușoară încurcătură ce pune stăpânire pe omul care nu se simte sigur de el, când este vorba să judece o operă de artă. Dădea din cap cu un aer satisfăcut, bineînțeles învârtindu-se împrejurul cutiei și punând fabricanților de păsări tot felul de întrebări, la care căpetenia lor, maestrul Osram Pfaff von Stumpfellkruenz răspunde plin de zel și de competență.

În seara aceleiași zile, suveranul oferi un banchet urmat de bal, la care fură invitați toți locuitorii Republicii, fără nici o excepție. Când petrecerea era în toi, Șambelanul Curții apăru pe estrada muzicanților, precedat de o răpăială de tobe și, în mijlocul tăcerii generale

ce urmă, anunță cu glas solemn că Suveranul, mișcat de dovada de dragoste primită din partea supușilor săi, a hotărât ca, dela acea dată, sardeaua să figureze în Stema Țării, într'un câmp care, printr'o fericită coincidență, se găsea încă neocupat. Cât despre sculptura originală, urma să fie expusă vederii tuturor, pe *balcomobilul* imperial, adică balconul pe șine care dădea ocol palatului, la înălțimea primului etaj și completa în 24 de ore circuitul celor patru puncte cardinale.

Fabricanții de păsări erau în culmea fericirii și nu mai știau cum să-și ascundă bucuria. Atunci soțile lor se oferiră să ascundă ele, fiecare pe a soțului respectiv — gest spontan de disciplină con-jugală, care făcu o foarte bună impresie asupra celor prezenți.

INCERCARE DE DEFINIRE A SPAȚIULUI URMUZIAN

Apariția fulgurantă a lui Urmuz în literatura română face parte dintre acele salutare miracole prin care o literatură națională, inevitabil constrânsă de tiparele temporare ale tradiției, evoluează de câteva decenii într'un scurt răstimp, anticipând uneori experiențe similare ce se vor produce în mod independent pe alte meleaguri.

Noutatea explozivă a celor câteva pagini ale obscurului grefier explică în parte jena pudică a criticilor literari în fața fenomenului Urmuz. George Călinescu consideră scrierile lui Urmuz ca niște «simple elucubrații premeditate, fără un sens mai înalt» (1), «un joc estetic pe care îl profesează în glumă școlară» (2), iar Perpessicus vedea într'un Ismail sau Turnavitu «protagoniștii micului teatrul de păpuși al lui Urmuz care «amuză și întristează în același timp...» (3). Mai nuanțat, Tudor Vianu insista asupra persiflării clișeelor limbii ca generator al umorului: «Cetitorul atent găsește (...) în textele bizarului și nefericitului Urmuz un document lingvistic de mare însemnatate, un prilej de a demasca unele din procedeele limbii, pe care nu o dată poeți mai de seamă ca el le-au folosit cu un mare succes»(4).

Mutilarea universului urmuzian prin reducerea sa la unica dimensiune lingvistică, a asociației «amuzante» între cuvinte, ca și (desigur printre nedorită consecință) entuziasmul hagiografic al discipolilor lui Urmuz ce voiau să îl transforme, postum, într'un fel de standard al suprarealismului balcanic, n'au făcut decât să întârzie propagarea destructivă, dar atât de necesară, a geniului urmuzian.

Sumarele note prezente lasă cu intenție deoparte aspectele tehnice ale limbajului urmuzian. Experiența întreprinsă de Urmuz este similară celei întreprinse de Webern în muzică și de Francis Bacon în pictură și ar necesita, în sine, un studiu detaliat. Interesantele interferențe ale scrierilor urmuziene cu opera altor scriitori (numele lui Jarry și Kafka au fost deja sugerate) ar merita, de asemenea, o discuție aprofundată. Dar ceea ce ne interesează în mod exclusiv aici este «o mai dreaptă cinstire» a originalității urmuziene, pentru descifrarea și înțelegerea celui pe care Eugen Ionescu îl numește «unul dintre premergătorii revoltei literare universale, unul dintre profetii dislocării formelor sociale, ale gândirii și ale limbajului» din lumea contemporană (5).

Lumea în care se mișcă eroii urmuzieni este un spațiu modelat de mari tensiuni, dominat de imense forțe acționând într'un volum finit. Este vorba deci de un spațiu al violenței, ce se concretizează prin deformare, comprimare și dislocare.

Deformarea se manifestă în însuși aspectul «fizic» al personajelor urmuziene. Stamate, de exemplu (6, 7), este un «om demn, unsuros și de formă aproape eliptică, din cauza nervozității excesive». Forma eliptică traduce existența mișcării, rezultat al unor forțe de tensiune, deformând o sferă (forma de repaos) într'o elipsă. În același timp, transformarea este posibilă numai în ipoteza *inconsistenței* materiei, cu alte cuvinte ea este o consecință a miciei rezistențe a omului urmuzian în fața unui destin implacabil.

Comprimarea este echivalentă opresiunii într'un univers în care forțele sunt nevăzute, univers în care tangibilele sunt numai «efectele», «cauza» inițială fiind pentru totdeauna necunoscută, «absurdă». Comprimarea conferă astfel universului urmuzian dimensiunea sa tragică. Comprimat, oprimat, omul urmuzian încearcă disperat să-și construiască un subspațiu închis influenței «din afară», o celulă protejându-l de insuportabila tensiune. Aceasta «celulă protectoare» este descrisă în detaliu în «Pâlnia și Stamate» și asupra structurii sale vom reveni în curând. Cum construirea acestui subspațiu închis, impermeabil, se dovedește imposibilă și cum forțele oprimate continuă a acționa cu egală vigoare, omul urmuzian își micșorează (precum Stamate) mereu volumul. Limita imaginabilă, speranța extremă este că, transformat într'un *punct*, omul urmuzian va putea «pătrunde și dispărea în infinitul mic» (8), scăpând astfel influenței nefastelor forțe.

În fine, *dislocarea* este efectul direct al violenței forțelor acționând în spațiul urmuzian. Ismaîl «este compus din ochi, favoriți și rochie» (9), iar Fuchs este compus din «o pereche de mustăți cu ochelari după ureche», «o umbrelă» și un «sol diez» (10). Dislocarea adaugă universului urmuzian dimensiunea sa grotescă. Recompunerea, regăsirea identității omului urmuzian devine, prin dislocare, imposibilă. Dar aspectul fizic, rezultat al dislocării, este, considerat în sine, comic, ca un fel de travesti al divinului.

Celula protectoare, subspațiul închis al omului urmuzian, are aparența unui «apartament bine aerisit, compus din trei încăperi principale, având terasă cu geamă și sonerie» (11). Una dintre încăperi este «salonul somptuos, al căruia perete din fund este ocupat de o bibliotecă de stejar masiv, totdeauna strâns înfășurată în cearceafuri ude...». Această cameră este «vecinic pătrunsă de întunerici, nu are nici uși, nici ferestre și nu comunică cu lumea din afară decât prin ajutorul unui tub...».

Asistăm astfel la descrierea delirantă a unui *model* al matricei materne, printr-o reîntoarcere nostalgică în perioada dinainte de naștere, de exilare în lumea «din afară». Cordonul ombilical (tub) menține o inevitabilă comunicare cu lumea exterioară, dar protecția este asigurată. Reîntoarcerea la viața *embriunară* redă marea iluzie a lumilor inexistente, dar posibile.

Modelul matricei materne se completează printr-o descriere naturalistă, aproape viscerală, a celei de a doua încăperi care «formează un interior turc, este decorată cu mult fast și conține tot ceea ce luxul oriental are mai rar și mai fantastic... Nenumărate covoare de preț, sute de arme vechi, încă pătate de săngele eroic, căptușesc colonadele sălii».

În sfârșit, această a doua încăpere comunică printr-o trapă cu o «sală de recepție» cu «robinete expres construite acolo» precum și cu un «canal răcoros, al căruia unul din capete nu se știe unde se termină, iar celălalt, la partea opusă, într-o încăpere scundă, cu pământ pe jos și în mijlocul căreia se află bătut un țăruș, de care se află legată întreaga familie Stamate...»

Subspațiul celulei protectoare este sediul ireconciliabilei dualități finit-infinit. Finitul este destinat comprimării, morții, dispariției, iar infinitul este îndepărtat, intangibil, absurd. Prin tubul de comunicare, Stamate poate întreări «doi oameni cum coboară din maimuță și un șir finit de bame uscate, alături de Auto-Cosmosul infinit și inutil» (11).

Tubul de comunicare, prin simpla sa existență, întreține iluzia concilierii, a tangibilului. Astfel, printr-o «spărtură a canalului», Stamate se uită cu binocul în Nirvana și «aruncă în ea cu cocoloașe făcute din miez de pâine sau cu coceni de porumb» (12), iar într-o bună zi i se păru chiar «că a pus mâna și pe cealaltă jumătate a „lucrului în sine”...»

Iluzia concilierii finit-infinit, a lumii «dinăuntru» și a celei «din afară», generează o imperioasă nevoie de legi, acea mistuitoare «sete a numărului» de care vorbea însuși Urmuz în «Puțină metafizică și astronomie» (13). Celula protectoare este astfel un spațiu al delirului organizat. În «salonul somptuos» se află o masă «fără picioare», dar «bazată pe calcule și probabilități» (11). A doua cameră este întreținută prin savante calcule, pereții săi fiind «măsurăți ... cu compasul pentru a nu scădea la întâmplare» (7). Dar, în absența cauzei «inițiale» și «generatoare» (13), «setea numărului» se consumă într-o tragică inutilitate, ca în acest ritual absurd al eroului din «După furtună»: «Ajușe, fără să știe, lângă cripta învechită și roasă de vremuri a mânăstirii, de care, apropiindu-se mai cu atenție, o mirosi și o linse de vreo 56 ori în șir, fără să obțină nici un rezultat» (14).

Simbolurile erotice abundă în acest univers al frustrării care este spațiul urmuzian. Complexul «castrării», corespunzând dimensiunii tragice și groteskei acestui spațiu, ia forme estetice de o varietate surprinzătoare și poate fără egal în literatura contemporană.

Fuchs, memorabilul erou urmuzian, «când a luat naștere a preferat să iasă prin una din urechile bunicei sale...» (10). Fuchs poseda drept organe genitale «numai o Tânără și exuberantă frunză de viață», de altfel utilizată de el ca

ralistă,
turc,
și mai
itate de
sală de
răcoros,
la partea
ia se află

pi finit-
tul este
ntre-
uscate,

conclierii,
se uită cu
z de pâine
a pus mâna

din afară»,
rului» de
Cehula pro-
ptuos» se
(11). A doua
rați ... cu
ci «initiale»
nilitate, ca
ră să știe,
ropiindu-se
nici un

e este spațiul
ice și gro-
oare și poate
diferat să iasă
genitale
ă de el ca

hrană cotidiană. Organofagia prefigurează dorința reproducerei *prin sine însuși* a artistului muzician. Ajuns în Olymp, Fuchs dobândește în cele din urmă atributele masculine: «O mâna viguroasă din ordinul lui Apollon și Marte îi smulse lui Fuchs frunza de viață, anexându-i în loc obiectele la cari avea dreptul» (15). Exilat apoi pe o planetă nelocuită, Fuchs are «obligațiunea de a lăsa numai din el și prin el însuși, acolo, progenitura, acea superioară seminție de artiști, care ar fi trebuit să iasă în Olymp din amorul lui cu Venus» (16).

Un alt personaj urmuzian, Cotadi, posedă un vagin sui-generis, constituit dintr'un «capac de pian, pe care îl are însurupat la spate, deasupra feselor» și care servește «la nevoie de urinar și pentru ceilalți clienți ai magazinului și pentru intimii casei...» (17). Dragomir, prietenul lui Cotadi, are un fel de penis transplantat, un gât «subțire de culoarea cafelei cu lapte și fasonat ca la strung, și purtând două smocuri fine de păr, lustruite și negre ca pana corbului... lăsând să se scurgă din ele la vârfuri câte două picături limpezi de untdelemn franțuzesc» (18). Când vrea să-i facă plăcere prietenului său, Dragomir «și lungeste gâtul cu un supliment de mucava de un metru și 20 cm...», într-o insolită erecție.

La Grummer organul genital ia forma unui «cioc de lemn aromatic» pe care îl ține de obicei «vârât printr'o gaură sub podea...» (19). Asociatul său, Algazy, răsplătește pe cumpărătorii generoși permîndu-le să miroasă ciocul lui Grummer sau să-l strângă «cât de tare de o băsică cenușie de cauciuc, pe care are însurupată la spate, puțin deasupra feselor» (20).

Obsesia fecundării este manifestă într'un univers condamnat, prin însăși structura sa, la sterilitate. Împreunarea cu animalele — Ismail se unește cu viezuri, eroul din «Plecarea în străinătate» cu o focă, iar cel din «După furtună» cu o găină (14,21) — și homosexualitatea sunt organic încorporate în spațiul urmuzian.

Algazy și Grummer, în dorința lor de posedare reciprocă totală se angajează într'o nemiloasă luptă și «sub pretext că se gustă numai pentru a se complecta și cunoaște mai bine, începând să se muște cu furie mereu crescândă, până ce, consumându-se treptat unul pe altul, ajunseră ambii la ultimul os...» (22)

Iluzia germinării își află apogeul în unirea, după moarte, a lui Cotadi și Dragomir. Cotadi dorește să fie îngropat lângă Dragomir «în speranța că din câte două picături de untdelemn franțuzesc... ce se scurg din smocurile de păr ale acestuia vor răsări, cu timpul, livezi întregi de măslini deasupra...» (23).

Pe plan estetic, delirul homosexual se materializează de asemenea prin revenirea insistență a travestiului, a rochiei ca veșmânt al personajului urmuzian. Gayk, de exemplu, nu poate suferi altă îmbrăcăminte decât «o perdeluță cu brizbizuri, una în față și alta în spate, și cari se pot foarte ușor da în lături de oricine cu permisiunea sa» (24), iar cea mai mare plăcere a lui Ismail este «să se îmbrace cu o rochie de gală, făcută din stofă de macat de pat cu flori mari cărămizii și apoi să se agațe de grinzi pe la diferite binale, în ziua când se

serbează tencuitul, cu scopul unic de a fi oferit de proprietar ca recompensă și împărțit la lucrători» (25).

Coitul «normal» e totuși sugerat în paginile urmuziene, ca un fel de reminiscență a iluziei comunicării cu lumea «din afară».

Stamate primește drept dar, din partea unei sirene, o «decentă pâlnie ruginită» (26). Pâlnia-vagin devine o prelungire naturală a tubului de comunicare cu exteriorul: «Era singura flință de sex femeiesc cu un tub de comunicație ce i-ar fi permis să satisfacă și cerințele dragostei și interesele superioare ale științei» (27). În retranscrierea urmuziană a mitului păcatului originar, primul contact se consumă în eteritate senzației: Stamate «îstovit de emoție, trecu o dată prințănsa, ca fulgerul, și fi fură o sărutare». Dar mobilul esențial al eroului urmuzian este cunoșterea științifică, sondarea insondabilului. Stamate «începu să treacă din ce în ce mai des prin interiorul pâlniei, făcându-și vânt în ea de pe o trambulină construită expres și coborîndu-se apoi în mâini, cu o iuțeală vertiginoasă, pe o scară mobilă de lemn, la capătul căreia își rezuma rezultatul observărilor sale în afară». Idila durează puțin timp, într-o noapte Stamate constatănd că «orificiul de ieșire al pâlniei se strâmtase într'atâta, încât orice comunicație prin el era imposibilă».

Experiența reîntoarcerii în embrionar era astfel terminată fără ambiguitate: lumile imaginare sunt la fel de absurde, de delirante ca și lumea «reală». Cordonul ombilical nu putea fi tăiat decât prin moarte. Concluzie pe care Stamate, ca și Urmuz, au asumat-o în consecința ei extremă.

BIBLIOGRAFIE

- (1) G. Călinescu, *Capricorn*, I, nr. 1 (decembrie 1930).
- (2) G. Călinescu, «Principii de estetică» (1939).
- (3) Perpessicius, *Cuvântul*, VII, nr. 2151 (1931).
- (4) Tudor Vianu, «Figuri și forme literare», Editura Casa Scoalelor (1946).

- (5) Eugen Ionescu, *Les lettres nouvelles*, XIII, (ianuarie-februarie 1965).
- (6) Urmuz, «*Pagini bizare*», Editura Minerva (1970), ediție întocmită de Săsa Pană.
- (7) «*Pâlnia și Stamate*», roman în patru părți, op. cit., p. 8.
- (8) «*Pâlnia și Stamate*», op. cit., p. 12.
- (9) «*Ismäil și Turnavitu*», op. cit., p. 13.
- (10) «*Fuchsiada*», poem eroico-erotic și muzical, în proză, op. cit., p. 34.
- (11) «*Pâlnia și Stamate*», op. cit., p. 7.
- (12) «*Pâlnia și Stamate*», op. cit., p. 9.
- (13) «*Puțină metafizică și astronomie*», op. cit., p. 45.
- (14) «*După furtună*», op. cit., p. 31.
- (15) «*Fuchsiada*», op. cit., p. 40.
- (16) «*Fuchsiada*», op. cit., p. 41.
- (17) «*Cotadi și Dragomir*», op. cit., p. 24.
- (18) «*Cotadi și Dragomir*», op. cit., p. 25.
- (19) «*Cotadi și Dragomir*», op. cit., p. 28.
- (20) «*Cotadi și Dragomir*», op. cit., p. 29.
- (21) «*Plecarea în străinătate*», op. cit., p. 21.
- (22) «*Algazy & Grummer*», op. cit., p. 30.
- (23) «*Cotadi și Dragomir*», op. cit., p. 26.
- (24) «*Emil Gayk*», op. cit., p. 17.
- (25) «*Ismäil și Turnavitu*», op. cit., p. 14.
- (26) «*Pâlnia și Stamate*», op. cit., p. 10.
- (27) «*Pâlnia și Stamate*», op. cit., p. 11.

ALT ÎNCOTRO

dece dincolo
cândva
dor însenm
acolo unde uneori
încotro trece un sens
spre
nimeni?

Paris 1972

Acest poem este recitat simultan în 13 până la 42 de limbi diferite în «aripa» HIEROPHANY a compoziției FOUNTAINS OF MY SKY, opus 16 care a fost interpretată în cadrul Festivalului Internațional de la Royan 1973. Ansamblul dirijat de către autor cuprindea 7 clarineți, o orgă veche preparată (preînregistrată în biserică Saint-Séverin din Paris) și 42 de copii. Trebuie deci insistat asupra faptului că recitarea poemului este realizată de către copii de circa 13 ani și că de preferință aceștia ar trebui să reprezinte națiuni diferite.

ILIE CONSTANTIN

POEME

PERUGIA

Din culme privesc
treptele abrupte ale timpului,
piatră pe care atâta suiş
şi coborîş de paşi muritori
au dăruit-o cu viaţă.

Noi trăim aici
printre lespezi şi spectre,
puțin obosiţi de curiozitatea altora.
Apăsaţi de atâta istorie, ne refugiem
în dulcile sunete dialectale.

Cetăuşie, blândă obsesie,
scară a lui Iacob rezemată de un deal;
am venit la tine cu vorbele mele îndepărtate
să-ţi vorbesc şi să învăţ
cum se poate îndura fără durere
pasul inegal al timpului.

1973

«VIA SENZA USCITA»

Se schimbă vinurile, la ospăt,
se schimbă, poate, dealurile, viile.
Drumurile străbat în afara toamnei.

Eu rămân între voi
cu privirea îndepărtată și umilă.

Pe tăblițele tuturor străzilor
ce alcătuiesc acest oraș burghez
stă scris: «De închiriat Paradis...»

Carnea noastră e un drum,
însemnat cu aceeași inscripție,
ea e calea cea mai iluzorie.

Mă simt atât de bătrân
că n'as mai vrea să trăesc,
lumea îmi lipsește,
și nutresc bănuiala
că mi-e dat doar să substitui
absența unei ființe mai bune.

Privește, suflete, cum cerul
își mișcă amintirile îndepărtate.

Ruinele timpului îngăduie ivirea
unor noi generații,
pe când anotimpurile
continuă să se învârtă, ca din obicei
împrejurul planetei.

Fericit, viu, surd, nepăsător
dealul cu podgorii se însorește.

Vor veni, poate, să mă caute
cu mult mai înainte
de adevărata mea absență,
fiindcă timpul meu nu-i acesta,
timpul meu
abia se naște.

1973

SCRIBUL EGIPTEAN

Dintr'un garaj parizian mă uit la cer
și-mi vorbesc într'un amestec de limbi
— ca un aevea Turn Babel —
și-mi spun lucruri de ne'nchipuit,
îmi vorbesc fără săr,
îmi râd de mine însuși
cu o cruzime pe care nu mi-o cunoșteam.

Iată-mă sub cerul cel mai nebun, sub cerul
cel mai nestatornic de pe lume,
unde norii au ancore lungi,
cineva le aruncă de sus la'ntâmplare, brațele lor
se'nfig adânc în inimă, pe totdeauna.

Dar cum au putut înălța această cetate
pe atâta miraj?
Și cum de dăinuie?

Visele mele nu vor să mă urmeze, ele zăbovesc
în trecut, încleștate
de un prag depărtat, de o umbră plutind.
Noaptea, ele mă bântuie, oh! n'aș fi crezut vreodata
că suntem atât de vulnerabili în fața visului!

Total mă sfâșie, trecutul e o fiară de pradă,
o fiară de pândă, o fiară ce sare
spre săracul și umilul și bolnavul-de-orgoliu
— aiuritul scrib în aşteptare.

August, 1974

MISTRAL

Durerea se asemuiește între noi,
aidoma copacilor din Sud
strâmbați de vânt în același sens.

Septembrie, 1974

MATEI BELDIMAN

CĂLATORIE

1

cadavre pe mări însidefate
apropierii un cântec — cel care
ăude cel care lasă
și prelung risipite pe valuri
fibre — ascunse și prețioase
în mare risipă prin 'nalta
privirii neliniștită plasă

2

călătorii foșnitoare cețoase
bineînțeles pe ape
lasă
unei neverosimile mări înmiresmate
amintirii fragezii bulbi
ele plutind pentru sine
mereu mereu mai mari lasă
printre alte semne decesul
unui străin în nesiguranță

3

firească în mări orientale
descrișă unui semn
adună umbra acestei în jurul său
din această cauza pare a fi întreagă triunghiu
și foarte pustie

4

aceasta să fie în ocean o milă
mare întindere de umblet înlăuntru
să petreacă mii nenumărate cadavre atinse și visul
în marile bolgii
e oare atât de tăcut
că prin mare orișicât de ascuns
nimic nu străbate molecula de vată a liniștii?

5

spuneai încet se desfac
dintr'o nemăsurată neliniște
dar pe mări alungiți dimpreună cu peștii
dintr'un unghiu mai ales nefiresc
această sălcie liniște călătorind

6

acuma din nou prin fum s'a sfâșiat în noapte
apropierea
visul punților atinse de legănătoare ceață
și plutind
lăsăm un mare întunereric pe fețe și iertăm întru noi
amintirea sălaşluind pe străzi
în cetăți

și din nou
și printre atâtea morți atingându-se
să pară de purpură
ochiu stins în apele pământului fie
această inutilă apariție

cât suntem, vai, supuși străinătății
cât noua, vai
ne este străină
atunci printre îngeri și pești ne
lămuriri
ce puține semne ne mai înconjoară
și ce rară liniște — altfel decât a morții
totdeauna celuilalt și această
navă tristă

trece prin noi
e adevărat ca un fum
rar și subțire prin palida,
înțelegând
sfâșiat:
o, dacă am putea — ca altădată prin tine
un semn!

POEME

ÎN LUME

Ascunsă în lume de lume
când apa șiurnește cursul
albia infinitului întoarce
axul ochilor mai sus
decât boala frumoasă
prin care trec zboruri
doamne, cine mișcă noaptea
prin care trec cu tine de mâna
Euridice îmi lasă rochia
purelor aripi...

ULTIMA CLIPĂ

Văd soarele
ca un melc între flori
acolo sus e o singură casă
mai aştept, mai aştept
o moarte mireasă
să mă spele
să îmi toarcă
firul aerului tot
și atunci cu frunte udă
vei cunoaște ce nu pot.

PRETUTINDENI UN DUMNEZEU

În exil răsar mulți copii
cu aripi și nici un cuvânt
fiecare păstrează o taină
fără întrebare —
al doilea exil
ne apropie unul de celălalt
și neîmpăcați rămânem în noi
fără rost ne mai scriem
ca și cum aripile cresc de la sine
părinte, de ce stai ascuns
peste țara mea pustiită
din care și tu ai plecat
bat aripi de lemn
bate doamne cu false aripi
iubirea și iedera neagră
în care prea mult am rămas
trebuie să recunosc exilul
din care mănânc și mă joc —
copaci pe care îi văd sunt ai tăi
sunt ai tăi și copiii
ce aproape ți-e casa
aproape și eu te mai caut
fără rost ne mai scriem
mi se pare că se aud pași
în care curge rușinea,
frumoasa rușine încoronată
și altă floare regală
ne va așeza în același exil
în mai departe în și mai departe...

PEIZAJ OCOLIT

Poți trece fără să vezi nimic.

Iar dacă te uiți mai bine, iarăși nu vezi nimic dincolo de ceea ce se vede. Trebuie să ai ochi buni și privire înclinată. Trebuie să te apropii și mai ales să *știi dinainte* pentru a vedea după garduri, case, drumuri, dincolo de relieful satului.

Locuințele se bzuie pe un ornament sigur: natura, ca altădată. Nu s'a putut opri dreptul fiecăruia de a crește flori, viță, ierburi. Iată o casă. Din pragul ei te chiamă un secret. E o casă cu cerdac, cu sală, cu săliță, cu odăi, cu alte cămări mai dosnice, cu uși, praguri și trepte. E o casă cu înăndituri, o locuință elastică făcută pentru ceva ce aduce a conspirație. Aici se continuă un lucru pe tăcute, pe ocolite, dar ce? poate un fel de a trăi, un fel de a fi. Pe verandă e loc pentru flori, în față pentru orătanii, înăuntru pentru om. Pe un glas minor o voce spune: dacă ai rămâne, ai vedea cum din puțin se face mult. Cum se leagă pe nesimtite țaicul de ieri de pâinea de mâine. Lucrurile se învechesc dar florile tot infloresc. Exclamă: ce bucolic! Neverosimil este satul mănăstirii! De parcă vremurile nu s-ar fi schimbat! Si grăind, treci mai departe fiindcă știi foarte bine că toate s-au schimbat, și stăpânirea, și puterile, și veacul.

Drumul pe aici e tot la fel. Gardurile drepte dar nici prea drepte, căci ceea ce este drept se vede, și e mai sănătos să nu se vadă. Iată o părere veche, rămasă și ea în picioare. Cărarea trece printre grădini, pe sub streașini, cotește la deal, la vale, uneori îi pierzi urma. Te regăsești cu ea în fundul grădinii, la o casă de conspiratori. Vezi un om, o fată, o babă. Fără să vrei compui din nou un început de poveste, fiindcă prea seamănă cu ce-a fost — fără să fie. Fiindcă aşa arăta și pe vremea satului celui neschimbat. Ascunzăturile, potecile, dar codrul! Câți frați avea omul pe atunci! La mânăstire astea se mai pot vedea. Planul mânăstirii și a satului dimprejur s'a păstrat neatins ca un pergamant într'o vitrină. Căci acesta este secretul: suntem într'o geografie ocrotită, într'o « rezervă naturală ». Drumul cel ocolit aici,

il mai parcurgi cu degetul sau cu piciorul, pe harta mănăstirii. Dar căile naturale se răresc. Pe hărți, drumul cel ocolit începe să se aleagă asemenea unor pungi localizate în anumite zone. Mai există rețele de poteci în regiunile retrase. Numai acolo mai găsești insule adevărate de poteci ocolite. Pêtele cu cruci sunt rezerve naturale circumscrise în zone de mânăstiri. Dar atât. Și din ce în ce mai puțin. Slabă nădejde din partea geografiei. Nu ea poate să mai rețină imaginea împânzită a drumului cel ocolit. E pe cale să dispară și simbolul acesta, căci simbolurile trebuie să sterse de pe hartă și iată se șterg, dispar.

Dar asemenea geografiei, se întâmplă și cu simbolurile lucruri ciudate. Se întâmplă surpări de teren, dislocări, scufundări de straturi. După anumite seisme geografia rămâne la suprafață, iar fenomenele vechi trec în geologie. Acolo își duc mai departe viața lor. Astfel, drumul cel ocolit pare să fi fost mai tare decât netezimea asfaltului. Drumul acesta și-a săpat demult matca și s'a pregătit întru adâncire. Peizajul ocolit s'a coborât treptat în geologie. Dar libertatea de a o coti când la dreapta, când la stânga, ce-a devenit? Dar nesfârșitele puințe de a o lăua peste câmp la nevoie? Dar ascunzișurile? Toate, toate s'au coborât în geologie! Dar atunci? Înseamnă că subsolul a cunoscut prefaceri. Înseamnă că fiecare hartă individuală a devenit o enigmă geologică nebănuitură. Vă să zică spusele și scrisul trebuie să fie descifrate. Nu sunt chiar aşa de ușor de înțeles căile obscure pe care înațiează insulă adâncimilor. De aceea trebuie să ai ochi buni și vedere înclinată ca să vezi ceva.

Să iasă geologia la lumină! exclamă unii.

Ce naivitate! Ce necunoștință a insondabilului! spun alții.

La mânăstiri se duc mai departe iubitorii de neverosimil. Ajunge să vrei, afirmă ei, și iată ce ușor recazi în bucolic, în natură, în bucurii mici dar bucurii, printre găini și curci. Căzând, simți cum te deschizi spre lucruri, cum îți scapă printre degete mariile idei. Cum te faci om, mărunt, dar om. Și oftezi. Un oftat ancestral străpunge veacul al XX-lea: Ce greu și în același timp ce ușor este să te rătăcești în mijlocul peizajului ocolit!

POEM DESPRE STALIN

versiune românească de G. Tomaziu

[Pentru a fi spus aceste versuri față de doi-trei prieteni, autorul, unul dintre cei mai de seamă poeți ruși, a plătit cu viața. La arestare, Yagoda, șeful poliției secrete, i-le-a recitat...]

Pământul nici să-atingem mergând nu cutezăm
Nu ni se-aude glasul de cum ne depărtem
Deajuns e fără grija să'ncepem să vorbim
Că Omul dela Munte ni-e'n preajmă din Kremlin.

La mâini ca niște larve i-s degetele grase
Și că de plumb de grele cuvintele-i apasă
Când râde își sbârlește mustața de gândac
Ciubotele-i cu lustru privirea o atrag.

Îi dau târcoale iute vătafii numai șoapte
Se gudur' după dânsul la ordin zi și noapte
A miorlăit vreunul iar altul a gemut
Se'nfurie stăpânul nu-i vreme de pierdut:
Ucaze noi stau gata să se abată crunte
Cătând ba ochii, pieptul, ba nimerind în frunte
Ori la grămadă'n gloată mai secere un rând
Setos Caucazianul de sânge și flămând.

Moscova, Noembrie 1933

JURNAL 1960 (II)

1 Aprilie. — Nu știu cine îmi trimite un exemplar dintr'un « Raport asupra vieții religioase în România », tipărit de abatele H. Laudrin, deputat de Morbihan, după o vizită a unui grup de parlamentari francezi în țară, în Septembrie, anul trecut. E un text important în măsură în care poate atrage atenția și altor parlamentari asupra « luptei comunismului în România împotriva Bisericii ». Abatele e informat și nu omite, în raportul lui, niciun aspect al persecuției la care au fost supuși catolicii și uniții. În afară de un tablou obiectiv și amănuntit al mărșăvilor contra bisericii catolice, se află amănunte care spun tot atât de mult: toate călăuzele parlamentarilor au fost atee, în afară de una care și-a îngăduit să facă apel la « spirit » împotriva « științei » (marxiste); paznicii lăcașurilor bisericesti sunt polițiști; în biserici se află microfoane, astfel că au fost arestate persoane îndată după spovedanie; o studentă a fost exclusă din Facultate pentru că purta o cruce la gât; un student în medicină din anul IV a fost eliminat fiindcă a îndrăznit să afirme că el crede în Dumnezeu; toată lumea este convinsă că singurul mijloc de a doborî regimul este un nou război.

— În Ungaria, Tibor Déry și Gyula Háy beneficiază de o amnistie împreună cu alte 20 de persoane. Printre acestea se află și ziaristul Ferenc Donáth, fost colaborator al lui Imre Nagy, cum și ginerele fostului președinte de legendă. În același timp însă au mai fost amnistiați și doi staliniști care au jucat un rol de seamă în echipa lui Mathias Rákosi: M. Farkas, fost ministru al Apărării, considerat ca unul dintre principalii responsabili ai crimelor judiciare și fiul său, Vladimir, fost general al poliției politice.

După cum se vede, actualul regim caută un echilibru (vinovat) între măsurile luate în favoarea partizanilor lui Imre Nagy și cele în favoarea torționarilor lor. S'a vrut, desigur, să se dea satisfacție opiniei publice mondiale, care n'a încetat să protesteze împotriva întem-

nițării lui Tibor Déry, fără însă a nemulțumi peste măsură aparatul polițienesc și represiv epurat în parte, dar care continuă să fie o moștenire dela Rákosi și pe care se sprijină, de fapt, Kádár.

Comitetul francez pentru liberarea lui Tibor Déry, presidat de Jean Cassou și având drept secretari pe Jean-Marie Domenach și pe Louis de Villefosse, publică un comunicat în care « dorește ca liberările anunțate să nu fie decât un preludiu al liberării tuturor celorlalți întemnițați, ca de pildă profesorul István Bibó, aflat încă în închisoare pentru delict de opinie ».

— După amiază, la biblioteca română dela Sorbona unde am consultat « Sociologia Românească »; indignat de atacurile lui H.H. Stahl contra lui Lucian Blaga.

Profesorul Turdeanu îmi prezintă pe olandezul Noomen, despre care mi-a vorbit mereu Mihai Niculescu. Îmi mulțumește pentru « Caietele de Dor » și nu e o simplă formalitate pentru că îmi dă referințe precise despre unele texte apărute acolo (polemica mea cu G. Călinescu, poetul clandestin Haiduc, etc.).

— Seară, la Teatrul Sarah Bernhardt (în cadrul Teatrului Națiunilor) pentru a vedea « Rinocerul » lui Eugen Ionescu interpretat de trupa teatrului din Düsseldorf, în regia lui Karl Heinz Stroux. Un spectacol cu totul diferit de acela al lui Barrault. Asist, parcă, la un fel de transfer al simbolurilor, la o metamorfoză de registre. Germanii au luat « rhinocerita » în serios și au găsit în piesa lui Eugen Ionescu un pretext de a insista asupra culpabilității lor, pe care o poartă ca pe o rană mereu deschisă. Piesa apare deci și mai orientată politicește. Rinocerii se mișcă într'un fel de apocalips nazist. Aluzia devine memorie, gratuitatea absurdă se pulverizează tragic, cade'n proces. Numai că acest proces falsifică, și mai mult decât la Barrault, spectacolul. Unde ne sunt visătorii totalitari de azi și nu numai de eri, prezenți totuși în piesa lui Eugen Ionescu?

2 Aprilie. — Telefon dela Șerban Voinea: Gaston Defferre i-a confirmat că a înmânat scrisoarea partidului socialist francez prin care se cerea punerea în libertate a Doamnei Lovinescu. Hrusciov a luat scrisoarea și cu o desăvârșită ipocrizie i-a spus lui Defferre că va face ce va putea, deși nu poate multe, pentru că România este o țară independentă și el nu se amestecă în treburile interne ale vecinilor săi.

Cunoscând gradul de « independență » a României, Defferre este convins că eliberarea mamei Monicăi nu mai este decât « une affaire de jours ou de semaines ».

3 Aprilie. — Infuriat peste măsură. Eugen Aroneanu, care nu vine să-i la redacție, găsește totuși timp să mă roage să nu trecem înregis-

trarea slujbei dela Notre-Dame de Sion în românește, grație unei inițiative olandeze. Slujba a fost transmisă de la Dumineca trecută pe postul de radio Hilversum. Eugen Aroneanu mă înștiințează că... n'a auzit de « Biserica Tăcerii ». Îi răspund că faptul mă miră ca venind din partea lui care e foarte la curent cu persecuțiile din Grecia și îi stau la dispoziție cu o bibliografie de o sută de pagini. În orice caz eu am trecut pe unde această emisiune și n'are decât să se plângă direcției generale.

— În « La Croix », L(ucien) G(uissard) consacră două coloane lui « Dieu est né en exil ». Mă bucur pentru Vintilă Horia. (« L'auteur est un humaniste et, par-dessus tout, un homme, un chrétien qui fait poindre l'espérance au plus noir de la nuit ».)

4 Aprilie. — A sosit Eftimie Gherman din Corsica, voios și mai bronzat ca niciodată. A stat împreună cu Ștefan Ion Gheorghe. Poetul e foarte bolnav. (Gherman crede că e « nebun » și s'ar putea să nu exagereze.) Ultima oară când l-am văzut, era mai absent ca niciodată, mai străin de cele ce se pot întâmpla nu numai la Paris, ci pe pământ, în general. Ce-or fi avut cu el să-l trimeată în Corsica? Sunt aproape sigur că nici măcar nu știe cine e Hrusciov. Ci numai Hölderlin.

— Bernard George îmi trimite din Spetsai texte despre literaturile din Est. În general nu sunt lipsite de interes, a ținut seama de toate indicațiile mele și nu și-a îngăduit nicio inițiativă. Cu atât mai bine. Un singur lucru mi se pare exagerat : locul care mi l-a acordat mie, lui Ion Caraion și « Agorei ». Las să treacă și acest pahar care nu e, în fond, de vanitate, dacă mă gândesc că în felul acesta Caraion va fi din nou citat, reamintit.

După ce s'a familiarizat cu realitățile « literare » din Est, Bernard George îmi scrie: « c'est un univers lugubre ». Și ca să se consoleze, pleacă mâine în Cyclade. Drum bun! — ca să zic aşa.

— Seara la cină, la noi, Lucia și André Rolland de Renéville. Din ce în ce mai « românizat »: vine cu o sticlă de vin! De data aceasta se amuză intens când îi amintesc că în primul an al sosirii mele la Paris, i-am scris și nu mi-a răspuns. Lucram, într'adevăr, de trei ori pe săptămână în biblioteca Doucet. Eram încă pasionat de suprarealism și mă desfătuia dosarele cu inedite. Mi-amintesc emoția cu care am descoperit câteva manuscrise ale lui Robert Desnos. Mă împrietenisem bine cu custodele, bătrânelul Jules Mouquet, de o curtoazie și de o bunătate unice. Sunt sigur că această prietenie s'a născut din îndelungatele noastre discuții în care-i descriam situația din România. Era atât de înfiorat încât voia neapărat să mă ajute să-mi fac o carieră de « critic », cum spunea el, în Franța. Într-o zi, nu ștui cum a venit vorba de Renéville și m'a întrebă dacă îi cunosc

scrierile. I-am vorbit atunci despre tot ceea ce a însemnat pentru anii studenției mele « L'Expérience poétique », care mi-a zdruncinat viziunea mea marxizantă despre poezie. Când a aflat că am și scris despre « L'Univers de la parole » (o prezentasem în « Revista Fundațiilor Regale »), n'a mai contenit cu insistențele: trebuie să-l cunosc pe prietenul lui, Renéville. Până la urmă i-am scris. N'am primit niciun răspuns și cred să l-am mințit pe bâtrânel ca să nu-l mâhnesc de indiferența lui Renéville. André nu-și amintește de acest « incident ». Mă întreabă doar dacă am scris rău despre cartea lui. Și cum nu aveam decât elogii pentru el, intervine: « Atunci, nu-mi traduce; n'are nicio importanță. Restul e literatură. » Și de literatură, Renéville se ferește ca de o boală rușinoasă.

5 Aprilie. — Mircea Eliade în « La Nouvelle Revue Française »: « Le Miracle de la corde et la préhistoire du spectacle ». Interesant cum dintr'un « scenariu » arhaic, Eliade desprinde toate acele semne și puteri ale omului de a transcede această lume a noastră pentru a face saltul în ceea ce îl depășește și înaltă.

— Vintilă Horia îmi scrie dela Madrid că va reveni la Paris între 20 și 30 Mai viitor. Înainte de a pleca i s'a luat un interview la radiodifuziunea franceză, în cadrul emisiunii « Paris, escale du monde »; în schimb, eșec la televiziune, unde romanul nu fusese prezentat pentru că Hélène Tournaire a căzut bolnavă. Mă roagă să-i mulțumesc lui Georges Rosetti pentru primirea pe care i-a făcut-o. Peste câteva zile îi va trimite volumul de poeme de Eminescu, editat de Aurel Răuță la Salamanca, pe care i l-a cerut. Cartea lui va fi primit-o între timp dela Fayard.

6 Aprilie. — N. Petra îmi reamintește că m'am angajat să-i redactez pentru Enciclopedia îngrijită de el și de Horia Tănărescu capitolele despre: Brâncuși, Cioran, Eliade, Eugen Ionescu, Lovinescu, Elena Văcărescu, Contesa de Noailles, Panait Istrati și pictorii abstracți dela Paris. Nu e ușor, dar va trebui să mă apuc de lucru pentru a răspunde entuziasmului acestor oameni de bine.

— Invitați de Siegfried la Théâtre Marigny: « Un garçon d'honneur » de Antoine Blondin și Paul Guimard, după o nuvelă de Oscar Wilde. Humor forțat, înnechat într'un cadru mult prea istoric al unei Anglii victoriene. Teatru digestiv care nu-mi spune nimic. (M'am dus întâi din politețe pentru Siegfried, apoi pentru că Antoine Blondin e un scriitor aşa zis « de dreapta » și, în sfârșit, pentru că decorurile erau semnate de Léonor Fini.)

7 Aprilie. — O scrisoare de patru pagini dela un proaspăt refugiat la Viena: Alexandru Cerbu. Pretinde că ne-am cunoscut la Bucureşti (în presă). Nu-mi amintesc. Recunoaşte apoi: « ţin să vă mărturisesc din capul locului că am activat pînă în ultimul moment în presa comunistă și la Radiodifuziunea română ».

Acum și-a oferit serviciile postului de radio « Europa Liberă », ziarului « România » din New York, la B.B.C. și la « United States Information Agency » din Washington și mi-ar rămâne « cu totul îndatorat » dacă aş « binevoi » să pun o vorbă bună pentru el. Ar vrea să scrie și o carte de reportaje (cu titlul provizoriu: « Evadat din beznă ») pe care să i-o publice Fundația Regală Universitară Carol I dela Paris. Cartea ar cuprinde șase capitole mari, iar fiecare capitol mi-e descris în amănunt, pentru ca să-mi dau seama de ce vrea să facă.

Sunt mai mult decât sceptic și asupra autorului și asupra cărții; e vorba de ziaristică « senzațională » pentru care nu-mi aflu nici aptitudini nici gust. Notez însă crâmpeie din acest proiect pentru că ele desvăluie, cât de căt, situații care ar putea îngădui repere de studiu serios, obiectiv. Primul capitol, « Cu cărțile pe față », e consacrat unor « amănunte senzaționale despre viața scandaluoasă a conducătorilor comuniști ». Câteva mostre: Gh. Gheorghiu-Dej nu se mai bucură de totală incredere a Moscovei — Nicolae Ceaușescu, locotenentul lui Nikita Hrusciov pentru teritoriul românesc — Gh. Apostol și-a abandonat soția fiindcă era evreică — Al. Moghioroș molestat la Tg. Mureș — Ghizela Vass, șefa spionajului românesc — Dumitru Coliu și-a comandat un bust pentru muzeul din Pitești, etc., etc.

Al doilea capitol, « Săracă țară bogată », se vrea social și economic: Cifre în loc de pâine — Cherestea pentru export și blocuri din rumeguș pentru muncitorii români, etc.

« Când Isus Christos a fost răstignit a doua oară » e capitolul religios: Preotul Gh. Ionescu-Grivița, duhovnicul membrilor din conducerea Partidului Muncitoresc Român — Prof. Traian Săvulescu a fost înlocuit dela președinția Academiei R.P.R. fiindcă a început să creadă iarăși în Dumnezeu — Peste o sută de reprezentanți ai diferitelor culte încarcerați la închisorile dela Poarta Albă, etc.

Nevoia de « senzațional », în sensul precis al unei gazetării cu care nu m'am împăcat niciodată se vădește din unele sub-capitole, mai ales acelea din « concluzie », intitulată patriotard: « Și totuși tricolorul românesc flutură pe crestele Carpaților ». Mi-e greu să cred să protopopul din Orăștie a dezarmat o unitate a trupelor din Securitate, că hamalii din portul Constanța au refuzat să încarce vase sovietice și, mai ales, că « În Țara Oașului tulnicele sună deștepătarea » și — și mai și — « Un nou Tudor Vladimirescu cutreeră satele Olteniei ».

Acestea fiind spuse am să încerc să-l ajut, după puterile mele, nu însă pentru a publica asemenea « reportaje ».

— Dejun cu Eliza și Anton Z. Cerbu într'un mic restaurant din cartierul Palais Royal. Mâine pleacă în Iugoslavia. Cât aş vrea să merg și eu cu ei ca să regăsesc, măcar o parte, dintr'un peisaj care aduce cu țara! Nu pot risca însă să o pornesc într'o democrație populară — fie ea oricăr de deosebită de celelalte — cu pașaportul meu de refugiat. Ne dădusem întâlnire în fața librăriei Stock, unde de atâtea ori găsesc cărți de ocazie. De data aceasta — prin ce în-București.

— În drum spre radio, găsesc timp să mă enervez citind două pagini de Simone de Beauvoir despre « revoluția cubană ». Înapoiată recent din Cuba, scriitoarea a avut prilejul acolo să stea de vorbă cu « poporul » și cu Fidel Castro. Mai ales cu acesta din urmă. Revelația Simonei: Fidel gândește dialectic. Dovada: se oprește într'un bar și se întreabă (dialectic): pentru ce limonada este caldă?

Simone de Beauvoir n'a întâlnit niciun reprezentant al opoziției. Explicația e simplă: « Fidel Castro a dovedit lumii că, în unele împrejurări, oamenii pot fi schimbați ». E un « miracol », un « miracol concret », dar un miracol. Dacă mai era nevoie de o informare obiectivă despre Cuba, Simone de Beauvoir a găsit-o într'un interlocutor a cărui bună credință nu poate fi, în niciun caz, pusă la îndoială: în ministrul comunicațiilor, Oltusky care, și el dialectic, și-a plimbat oaspeții occidentali în căutare de revelații « timp de două zile, pe uscat și pe mare ». După acest voiaj — « voiaj de plăcere, cum mărturisește Simone, dar în același timp de aprofundare a experienței noastre » — concluzia la care a ajuns « Invitată » e definitivă: Fidel « a răsturnat noțiunile de posibil și de imposibil ».

8 Aprilie. — Răspunde amar, întristat, Alexandru Busuioceanu. Îmi mulțumește de veștile pe care i le-am dat despre soția și fiica lui. (« Sunt bucuros să aflu măcar, fie și astfel, indirect, că se găsesc în viață și că poate umbra lui Vianu să le fie de folos în vreo împrejurare. ») Mai gravă mi se pare starea sănătății lui: « Anul acesta aproape n'am mai dat pe la Universitate și de mai mult de o lună mă găsesc din nou în clinică, unde am să fac și Paștele și voi intra și în primăvară. »

Acum îi « cade mai greu decât ai crede » să scrie pentru « Caiete de Dor ». și îmi dă un exemplu: a văzut reproducă într'un ziar francez « Langusta » lui Braque, ajunsă azi celebră prin furturile recente de tablouri de pe Costa de Azur. « Mai ții minte articolul meu despre Paulhan și Braque? Pe temeiul acestei « Languste » a fost scris; și ar fi avut sanse să regăsească acum o actualitate.

Când a apărut, Paulhan a citit articolul împreună cu Braque și mi-a scris că au fost încântați, însă eu sunt la clinică și « Langusta », într'o aventură unde n'o pot urmări. »

Văd că n'am reușit să-l împac cu Vintilă Horia. « Timiditatele » lui Vintilă despre care îi scriam, el le numește « perfidii ». Din nefericire.

9 Aprilie. — N.I. Herescu ne trimite din Pompei o tăietură din « Il Tempo » în care, într'un articol despre « numeroase arestări în România », se vorbește și despre fuga în Apus a lui Petru Dumitriu. Ziarul italian umflă situația și adaogă că, prințând de veste, Uniunea Scriitorilor din România a declarat pe Petru Dumitriu « traditore della patria! ».

Profesorul adaogă: « Rămâne acum să-l așteptăm pe Beniuc! »

— Curios nu numai să ascult, ci și să văd și eu formația atât de celebră, « Modern Jazz Quartet » (care mi-e cunoscută destul de bine după discuri). John Lewis, șeful quartetului mi se pare un fel de vrăjitor delicat care a reușit să îmblânzească vibrafonul demonic al lui Milt Jackson. Cât despre « bateria » (aşa s'o fi spunând în românește?), plină de sortilegii stăpâname a lui Connie Kay sau despre contrabasul de șoapte al lui Percy Heats, ele sunt la locul lor pentru a organiza această nouă expresie a jazzului. Problema se pune dacă această plecăciune în fața valorilor europene — fragilitate, finețe murmurată, rafinamente macerate, ușoară prețiozitate — nu atacă însăși substanța jazzului. Refuzul agresivitatei, până la această devitalizare care pune'n chestiune însăși improvizația — adică respirația originală și originară a jazzului — s'ar putea să ducă la erezii nefaste, oricât de « moderne » ar fi ele.

10 Aprilie. — Caitele « Husserl » ale colocviului dela Royaumont. Cu participarea atâtior gânditori scumpi: E. Levinas, E. Fink, Jean Wahl. (Păcat că lipsește Ricœur.) Cum le deschid, mă reped însă nu la E. Levinas, cum credeam — nu există frază din Levinas pe care să n'o sorb — ci la comunicarea lui Walter Biemel. E un prieten și totdeauna m'am simțit atât de bine lângă el, ori de câte ori am avut prilejul să ne vedem. Ca de obicei, textul său e de o rigoare desăvârșită. « Fazele hotărîtoare în dezvoltarea filosofiei lui Husserl » se desprind cu o limpezime uluitoare și ceea ce e impresionant, este argumentarea sa după care întreaga gândire husserliană se află deja în primele texte ale filosofului, teză nu prea împărtășită de alți husserlieni și nici chiar de însuși Husserl, care se « revizuia » neconvenit, se desmințea periodic, în nesațiu lui de unicitate ultimă.

(Din notele ce completează comunicarea, aflu că Walter Biemel a prezentat capitolul « Husserl » în « Enciclopedia Britanică » și că Heidegger însuși a simțit nevoie să-l comenteze. Un fel de mândrie prostească mă năpădește la gândul că un Român s'a ridicat pe aceste portative de... cultură.)

11 Aprilie. — C. Vișoianu îmi cere amănunte despre Alexandru Cerbu care și-a propus colaborarea la « România » citându-mă drept... referință. C. V. mă ceartă că nu i-am trimis încă articolul despre « Dieu est né en exil ». După ce îmi rezervase loc, a trebuit totuși să trimeată ziarul la tipografie. A primit un articol al lui C. Amăriuței despre același subiect, însă nu-l va publica, așteptându-l pe al meu. (Îl voi rуга totuși să-l publice pe al lui A., date fiind mai ales relațiile mele încordate cu acesta.)

— Nu mă așteptam ca Eugen Aroneanu să fie atât de atent (totuși) cu activitatea exilaților. Vintilă Horia mă anunță că a primit o « foarte frumoasă scrisoare » din partea lui care l-a mișcat mai mult decât cronica lui L. G. din « La Croix ».

Amânunte pline de humor despre Ion Pârvulescu: « Pârvulescu pe care-l văd des, îți e foarte recunosător pentru gestul d-tale. Zice că îți va scrie o lungă scrisoare. E cum îl știi. Crede că patru sunt azi marii poeti ai lumii: el, dumneata, eu și Stămătu. Scrie un roman și e sigur că lumea, după lectura lui, va face explozie sau se va măntui. Romanul meu l-a citit, plângând cu hohote, într-o cafenea de curve. »

12 Aprilie. — Anton Zigmund Cerbu mi-a revelat, acum câțiva ani, una dintre cele mai pitorești anticărri din Cartierul Latin. Se află pe rue de l'Odéon și e ținută de o babă și de o mătă. Baba e arăgoasă, sunt cazuri când refuză, fără motive, să-mi vândă o carte și începe să țipe, întâi la client, apoi la mătă. Terorizată de capriciile patroanei, mătă se « eliberează » pretutindeni printre cărți. Dealtfel o duhoare felină te izbește de îndată ce treci pragul prăvăliei și-ți trebuie mult curaj să scotocești prin rafturi. Azi, totul e calm. Baba croșetează imens ciorap, iar eu cumpăr, fără probleme, « Sinteza umanității » de Iorga. Nu ezit o clipă — aici cărțile sunt aproape pe nimic — și, plus, cum deschid « sinteza », îl văd citat pe Toma Alimoș. Argument hotărîtor.

— Cezar Petrescu a trimis un mesagiș unui prieten al lui Șerban Voinea prin care ne roagă să continuăm să-l atacăm. Autorul « Înmecării » adăogă că e « sceptic » în ce privește posteritatea lui literară.

— Răspund destul de violent, prin radio, « Luptei de Clasă », care și-a permis să lovească într'un mod vulgar în Raymond Aron. Neresinarea « de clasă » e cu atât mai flagrantă cu cât se știe foarte bine că sociologia nu se poate dezvolta într'un regim totalitar. Aceasta nu împiedecă « organul teoretic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român » să declare că Raymond Aron « s'a afirmat ca unul dintre cei mai înrăuți promotori ai războiului rece », că « pentru a-și susține ideile sale reaționare, falsifică și neagă faptele reale », că « premisa demonstrației sale o constituie falsificarea sau chiar contestarea conceptelor științifice fundamentale ale sociologiei ». Și « Lupta de Clasă » nu se oprește aici, ea pretinde că Raymond Aron are totuși o misiune: « să fundamenteze reaționismul pe plan teoretic ». Misiunea aceasta este investită de « organul teoretic » cu o metaforă bine cunoscută în vocabularul stalinist. Raymond Aron este « scutierul cercurilor celor mai reaționare ale imperialismului ». Acuzându-l de « falsificarea teoriei marxiste despre clasele sociale », organul ajunge la concluzia să « sociologul francez mistifică realitatea din țările capitaliste ». E adevărat că în acestă operă de « mistificare », Raymond Aron un e singur. Nu sunt cruțați nici Gurvitch, nici chiar Mendès-France. « Trubadur modern al capitalismului... călătorind pe mărțoaga concepțiilor idealiste neștiințifice » — cum se exprimă atât de grațios « Lupta de Clasă » —, i se recunoaște totuși lui Raymond Aron o singură calitate: citatele pe care le face din Marx.

— Seară, filmul lui Jean-Luc Godard: « A bout de souffle ». Tinerețe, insolență, ironie, meserie. Constat într'adevăr că Godard e prietenul lui Pârvulescu fiindcă un personaj din filmul său, scriitorul care dă un interview la aeroportul dela Orly se chiamă pur și simplu... Parvulesco!

13 Aprilie. — Era de așteptat, comunicarea lui E. Fink din Caietele Husserl este dintre cele mai rodnice, mai încărcată de sensuri « deschise ». Vorbind despre « concepțele operatorii în fenomenologia lui Husserl », concepte de « umbră » ce secundează, întunecă « lumenă » « conceptelor tematici », Fink depășește spațiul husserlian și postulează scandalul însuși al filosofiei care e condamnată să se neliniștească de propriile-i exigențe. Asistăm în fond la un asalt succesiv al umbrelor pentru a închega lumina tematică. « Prezența umbrei este poate o trăsătură esențială a unei activități filosofice finite. Cu cât e mai originară forța care încearcă să opereze un lumiș, cu atât e mai profundă umbra care însotește gândurile fundamentale. Numai Dumnezeu cunoaște fără umbră. » Sau, această concluzie și mai senină prin umilița ei exactă: « S-ar putea ca omul să nu-și atingă esența proprie decât atunci când nu se mai angajează într'o luptă fără nădejdi contra zeilor. »

Să ne iubim umbrele, să le respectăm finitudinea pentru a nu deștepta zeii din vegheia lor clară. Cine calcă pragul umbrei — și cine nu-l calcă dela Rimbaud și Van Gogh încoace? — pătează lumina. S'ar putea ca « Iluminările » lui Rimbaud să fie, de fapt, niște stinzeri torturate. Niște uitări în pre-noaptea nemântuită a neantului.

— Puține lucruri de reținut din numărul pe care « Preuves » îl consacră lui Albert Camus. Dezamăgit, mai ales, de articolul lui Czeslaw Milosz care vorbește oarecum în numele intelectualilor din Est. Milosz e aşa cum l-am cunoscut: cam împletecit, incapabil să meargă la esențial, pierzându-se în ocoluri, desigur interesante, dar care adumbresc ținta, limanul.

Tot din « Preuves » aflu de moartea lui A. Rossi care m'a ajutat mult, prin cărțile lui, să mă familiarizez cu tehnica și impostura partidelor comuniste occidentale, totdeauna cu față la Răsărit.

14 Aprilie. — Am terminat caietele « Husserl ». Multe lucruri continuă să-mi rămână obscure. Și totuși câtă desfătare intelectuală cu un text de E. Levinas! L-am lăsat ultimul, ca un fel de încununare a strădaniilor mele de a descifra, situa și, pe măsura posibilului, a-mi însuși câteva vreri ale fenomenologiei. Deși avertizează că încearcă să reveleze doar câteva « serii de gesturi », E. Levinas face în fond un fel de fenomenologie a fenomenologiei. De reținut, printre atâtea, fenomenologia ca « paradox al unui idealism fără rațiune ». Sau prestigiul demersului subiectiv la Husserl, față de condiționarea istoriei la Hegel. Sau timpul considerat ca o « articulație a subiectivității ». Sau... sau... Toată ziua am trăit într'un fel de vârtej intelectual cu momente în care aveam impresia că am înțeles, în sfârșit, esențialul și cu altele că, în fond, n'am mai înțeles nimic.

Să nu uit să notez intervențiile acestui posedat comic de marxism care e Lucien Goldmann. Ori de câte ori intră în discuție, posedatul își recită catehismul lui și e incapabil să urmărească măcar o expunere a unui fenomenolog sau altul. Dela « egoul transcendental » la « circulația mărfurilor »! Ce deriziune! Cine l-o fi invitat la colocviu? Mai mult ca sigur că s'a invitat singur. O muscă — umflată — care bâzâie pe la toate congresele internaționale. Frate vitreg cu un pitoresc personajiu bucureștean care își petrece aproape tot timpul în cimitirul Bellu și lăua cuvântul la mai toate înmormântările, cinstind — cu același discurs — memoria răpoșaților.

15 Aprilie. — Mă deștept cu o migrenă puternică. Încerc să mă consolez citind din Vladimir Streinu. Cu câtă nepăsare se scria totuși în critica noastră bună! Streinu « redijează », iar zilele trecute citem în Perpessicius « a schimba de ». Probabil că în același păcat aș fi

căzut și eu, dacă aş fi rămas în țară, mai ales din cauza lecturilor mele abuzive în franțuzește. (Cred că în anii studenției cîteam, în afară de texte de studiu, câte un roman la două-trei zile.) Aici, în exil, limba română ale cărei țării și adâncimi le-am descoperit cu o pasiune și cu o dragoste pe care nu mi le bănuiam, îmi interzice improvizatia, graba, pocirea prin contaminare. E drept că azi Creangă îmi spune mai mult decât Balzac!

— « La Nation Roumaine » publică intervenția lui Salvador de Madariaga la reuniunea Federației Internaționale a Ziaristilor Liberi care a avut loc la Londra luna trecută. Bătrânul liberal spaniol e mereu alături de noi. Concluzia lui e patetic de adevărată, dar cine are urechi să-l asculte?: « Nu șovăi să afirm că toată libertatea de care ne bucurăm în partea occidentală a Europei o datorăm sacrificiilor popoarelor din răsăritul Europei. »

— Dintre mai multe note și informații pe care le-am pregătit împreună cu Jacques Scharff, pentru buletinul Confederației Internaționale a Sindicatelor Libere, « Lumière » (Quelques vérités sur les dictatures) dela Bruxelles, n'a fost reținută decât una singură: muncitorii români sunt cei din urmă care beneficiază de programul prevăzut pentru vacanțe.

16 Aprilie. — Pe cât de desgustător, pe atât de tipic pentru mentalitatea comuniștilor români, atacul din « Glasul Patriei » împotriva lui Mihai Fărcășanu. Insulta e grasă, minciuna fără dichis. Mihai e, în primul rând, « tipul mercenarului politic ». În același timp antonescian și legionar. În plus, « bon pour... Adenauer! » (cunoscutul nazist!). Nu degeaba « Fărcășanu a scos dela rebut toate armele lui Hitler ».

Mă întreb, încă odată, de ce apare această foaie. Pe cine convinge? Pe exilați? N'am întâlnit unul singur care s'o ia în serios. Pe cititorul din România? Dar « Glasul Patriei » e interzis în țară. Se pare că nu e distribuit decât în închisorii. Atunci? Explicația e desigur mult mai simplă: după modelul sovietic, trebuia să existe și un « Glas al Patriei » în limba română. Și există. Numai că lipsa de imaginație, prostia redactorilor cutremură.

17 Aprilie. — Masă de Paști la Puck Popescu. Alți invitați: generalul Platon Chirnoagă, D-na Prof. Penescu, D-na Dr. Bucșan, D-na Ciuceanu, Nae Rizescu, inginerul Epuran, D. Crețu, inginerul Perifan (fanatic cu care am o lungă altercație, atunci când își permite să considere pe Iuliu Maniu, nici mai mult nici mai puțin decât... « trădător »!).

Emoționat: la radio se transmite slujba de Paști, înregistrată în Biserica Română de pe rue Jean de Beauvais.

18 Aprilie. — Am devorat noul Robert Musil (« Les désarrois de l'élève Törless ») în traducerea excepțională a poetului Philippe Jacottet. Desigur că nu e o carte de talia « Omului fără calități ». E însă importantă, un fel de Jean Santeuil » al acestui Proust vienez care n'a fost să fie Musil. E prima lui carte și multe dintre ambiguitățile înghețate ale « Omului fără calități » se află aici în germene. Figurile — tristele figuri ale colegienilor îmbibați de cruzimi, sadisme și rafinamente perverse — prefigurează pe monstruosul Moosbrugger. Dincolo, însă, de avertismente și preludii, Musil deslușește toată gama unei adolescențe răvăsite de senzualitate malefică, disecă drama inteligenței în creștere, demontează « întunecatul humus intim » al unor adolescenți care pășesc în viață cu cinisme și prietenii « partcular », înregistrează fără complezență descumpărarea turburei a vârstei, analizează deliciile plăpânde ale suferinței nemotivate, aruncă sondajii reci în efervescențe și crize, scoate într-o lumină crudă aspecte nocturne ale unor existențe în devenire. Dar mult mai adânc observă Jacottet în post-fața romanului atunci când pomenesc de o « rană fecundă, de o uvertură penibilă dar necesară. Törless e sbuciul mat pentru că descoperă ceea ce scapă cuvântului, rațiunii, calculului: el ghicește că adevarata noastră viață e zămislită, poate, din acele fragmente ale unei alte vieți insezisibile și se îngrozește de ideea că le-am putea lăsa să scape; el descoperă deasemenea că ceea ce nu poate fi spus se confundă cu ceea ce nu poate fi numit, că senzualitatea nu se desparte, poate, de cele mai profunde dintre experiențele noastre. »

Dacă există ceva care-mi repugnă (în literatură), sunt cărțile cu adolescenți. Cartea lui Robert Musil e însă o excepție pe care n'o așteptam.

19 Aprilie. — Interesul meu pentru muzica de jazz — singurul folclor al timpurilor moderne, cum spunea nu mai știu cine — crește din ce în ce mai mult. Să însemn deci curiozitatea cu care m'am dus să-l ascult pe King Cole, despre care citisem atâtea în diferite istorii ale jazzului. Dezamăgire. Un negru de o eleganță stridentă care cântă ca un fel de Tino Rossi de culoare. Numai rareori, mâna stângă lansa pe clavier câteva ecouri de fulgere'n declin, amintind probabil de pianistul excepțional de care pomenesc unii. În schimb, o bună surpriză: orchestra lui Quincy Jones, pe care nu-l cunoșteam și care se dovedește prin tehnică, precizie, eficacitate ritmică, un bun descendant al lui Count Basie.

20 Aprilie. — Părintele Bârlea îmi trimite o lungă scrisoare — alta, în același sens i-a trimis-o și lui Vintilă Horia — pentru a mă convinge că n'a fost nicicând vorba de o « cenzurare » a nuvelei lui Mircea Eliade, ci numai de o apreciere, de o opinie, de vărsat la dosarul consultărilor care trebuie să aibă « o tulpină comună ». Și părintele îmi vorbește de trinitatea majusculară a Adevărului, Binelui și Frumosului, necesară temeliei Societății Academice Române. O trinitate care nu mă stingherește când e vorba de o « societate academică », dar care are prea puțină legătură cu o revistă ce-și spune « a Scriitorilor Români ». Î-am mai repetat-o de câteva ori, chiar dincolo de o anumită cucernicie a limbajului. Degeaba. În fond, prelatul nu este, cum credeam la început, un naiv, un schimnic cu un cap de Lenin redivivus, ci un diplomat de un tip special care ridică îndărătnicia la rangul litaniei active. Își urmărește o idee, culeasă de pe plăuirile Blajului sau din « cavele » Vaticanului și și-o apără, în ciuda tuturor obstacolelor, o bună bucată de vreme. Între timp î-o combăti: tace sau aprobă pe jumătate, o aprobare confuză care, până la urmă, se transformă într-o dezaprobație politicoasă, bizuindu-se — cu blândețe — pe trinitatea... Adevărului, Binelui și Frumosului. Totul înfășurat, bine înțeles, într'un apel la un fel de democrație circumstanțială. Se discută conținutul și ținuta unei reviste literare. Părintele trimite circulați pentru a avea păreri — democratice — nu numai dela preoți, ci și dela tenori sau agronomi. Dacă e vorba de o problemă religioasă, sunt consultați și comuniști. Tot poporul. De fapt ocolul mirean și democratic e un joc, mai bine zis un ritual fără consecințe. Procesul începe după sentință. E drept că sentința e dată — totdeauna — în numele Adevărului, Binelui și Frumosului.

— La prânz, invitat de Eftimie Gherman la un restaurant românesc, împreună cu Ieronima și Jacques Scharff, Ionel Miloș și logodnica lui, o sudeză de carte poștală locală. Toate bune, însă până la urmă mi-e greu să suport sarmalele. Când o aud pe Ieronima adresându-se lui Gherman cu « tovarășe Gherman », îmi vine, literalmente, rău. Știu foarte bine că social-democrații își spun și ei « tovarăși », după cum știu tot atât de bine că nu există compatibilitate între social-democrați și comuniști. Dimpotrivă: anti-comunismul lui Gherman e intact ca o respirație, — o verific mereu. Dar apelativul acesta e o sfidă adusă limbajului. Om simplu, cu tactul și înțelepciunea lui țărănească, Gherman nu-l folosește decât la congrese. Ieronima însă, la restaurant. Aici stă toată buba. De unde, indigestia mea reacționară.

— « România », de sub direcția lui C. Vișoianu, publică spicuri din scrisoarea unui « distins profesor » refugiat de curând și care descrie câteva aspecte ale tratamentului la care sunt supuși detinuții politici din R.P.R. Scenariul e clasic: năpustirea poliției la orele trei noaptea în casă, perchiziții pentru descoperirea unui... depozit de

isoare — alta, tru a mă con- a nuvelei lui de vărsat la comună ». Și arului, Binelui Române. O societate academă ce-și spune orf, chiar din fond, prelatul cu un cap de ridică îndărătuleasă de pe pără, în ciuda i-o combati- până la urmă, — cu blânde — cu blânde. Totul în- cratie circum- tare. Părintele — nu numai — nu numai bă de o pro- orul. De fapt ritual fără tință e dată osului.

restauran- romel Milos și te bune, însă pe Ieronima vine, literal- și ei « tova- patibilitate unismul lui Dar apelativul și înțelep- la congres- de, indigestia

blică spicuini șiând și cau puși deținuții la orele trei depozit de

arme. Apoi etajul cinci dela Prefectura Poliției, într'o promiscuitate de nedescris. După 12 zile, în dube negre, ermetic închise, o parte dintre deținuți sunt transportați la Văcărești. Acolo, autorul acestor desvăluiri întâlnește prizonieri de vază ca Mihai Popovici, Corneliu Coposu, Aurel Leucuția, Virgil Solomon. După patru zile, în lanțuri, la triajul Gării de Nord, de unde, în vagoane-dube, la Pitești. De data aceasta chinurile se amplifică : « Singurele semne de viață care ne mai parveneau erau tipetele de groază ale celor schingiuți, la interrogatorile de noapte ». Mijloacele de a extorca « mărturisiri » variau. În prima fază, se aplică « manejul ». Cel anchetat alergă în pielea goală prin cameră sub lovitură de biciu până cădea leșinat. Dacă această metodă nu reușea, se trecea la a doua fază, lovirea testiculelor. Atârnat cu o bară de fier, cu mâinile legate la spate, deținutul — tot dezbrăcat — era lovit cu o riglă cu muchii de fier până « mărturisea » sau cădea în nesimțire.

În ciuda acestui regim, autorul își amintește de cuvintele de încurajare adresate deținuților de Mihai Popovici și Vasile Roman, fost președinte al organizației național-țărănești din Călărași. Apoi, altă destinație: Aiud. Aici, profesorul care descrie această odisee a ororii, se află împreună cu Virgil Solomon. În închisoarea următoare, cea dela Ocnele Mari, alte întâlniri de reținut: Petre Pandrea, socialistul Mironescu-Mera, Pavel Pavel și Petre Tițea (cu siguranță că e vorba de faimosul Petre Tuțea, deoarece se adaogă că fusese director general la Finanțe). Ultima etapă: Canalul, unde autorul întâlnește pe N. Batzaria. Și aici regimul este de neînchipuit: « Oamenii se sălbaticiseră complect. De foame, mâncau ierburi, broaște, câini și pisici; mergeau cu rănilor deschise săptămâni dearândul, fără ca cineva să se îngrijească de ei; cadavrele erau aruncate în gropi comune, fără slujbă, fără cruce. Canalul închide desigur cel mai mare cimitir din România. »

21 Aprilie. — Basil Munteanu îmi scrie și mă roagă să accept, neapărat, redactarea părții românești dintr-un « Dictionnaire des Littératures » conceput pentru Presses Universitaires de Philippe van Tieghem, fiul marelui comparatist, mort acum zece ani. I s'a propus îmi, însă nu are o clipă liberă. Deși e o muncă ingrată, va trebui totuși să primesc. Voi avea prilejul să pomenesc de scriitorii ostracizați, azi, în România și să omit pe cele mai multe — de nu voi putea pe toate — dintre mariile oficiale.

— Ziarul « America » publică un lung interview al Episcopului Valerian, în care înaltul prelat justifică și argumentează afilierea canonica a Episcopiei Ortodoxe Române din America la Mitropolia Rusă, desvăluind în același timp toate intrigile și Josnicile Patriarhiei comuniste dela București. Argumentele sunt convingătoare, iar buna

credință a Episcopului Valerian Trifa nu poate fi pusă la îndoială decât de cei care, inconștienți, intră în jocul politic și polițist al partidului comunist român.

— La radio, lovitură de teatru: profesorul N.I. Herescu refuză să mai colaboreze la emisiunea românească din pricina lui Eugen Aroneanu. Nu pretind că Aroneanu este ideal pentru locul de șef al unei emisiuni în limba română, în primul rând pentrucă nu este pasionat de realitățile românești. E un om de stângă, occidental, dar felul idealist în care concepe această stângă, îl ferește totuși de o colaborare cu comuniștii de aici și, bine înțeles, încă și mai mult, cu cei din țară. Lucru — mi se pare — esențial, mai ales că ne temeam cu toții de venirea lui. De când se află în biroul nostru, Aroneanu n'a cenzurat niciodată un text anti-comunist. În incidentul pe care l-am avut zilele trecute cu el, cu privire la « Biserica Tăcerii » — de altfel singurul — el este cel care a cedat. Postul acesta de radio fiind un post *francez* în limba română, e nevoie să respecte, în linii mari, conseurile Quai d'Orsay-ului. Of, ce s'a întâmplat? Odată cu vizita nefericită — dar oficială — a lui Hrușciov în Franța, toți șefii de emisiuni în limbi străine au fost rugați să nu comenteze, în niciun fel, « evenimentul », mărginindu-se în a consemna faptul în stare brută. Profesorul Herescu a trimis însă, din Italia, două comentarii în care lua în băscălie pe Hrușciov într'un stil care ar fi interzis oricărui post de radio depinzând de un guvern, deci — în afara de « Europa Liberă » — tot atât B.B.C.-ului cât și « Vocii Americii » să treacă aceste texte pe unde.

Sunt dezolat de incident, dar trebuie să nu uităm că, în afara unor momente exceptionale, am putut critica, dela acest post de radio, o serie de aspecte ale politicii dela București. Nu mai târziu de zilele trecute, profesorul Herescu ataca el însuși « Glasul Patriei ». Niciodată n'am fost obligați să exprimă ceva împotriva conștiinței noastre, și nici acum nu ni s'a cerut să facem aprecieri favorabile despre oaspele muscălesc. Cum își argumentează profesorul refuzul de a mai colabora de acum înainte? Că Radio-Paris în limba română ar fi un post al Românilor ce emite pentru Români, după cum B.B.C., în timpul războiului, își intitula emisiunile în limba franceză « Les Français parlent aux Français ». Îmi pare rău că nu este asta, dar profesorul știe tot atât de bine ca și mine că Radio-Paris este — mă repet — un post francez. De aceea, cu toată durerea, nu pot să-i dau dreptate și sunt nefericit de hotărîrea lui. De altfel tot atât de amărît este și Aroneanu care, trebuie să recunosc, a fost și este de o politetă reală, incapabil să jicnească pe cineva din echipa noastră.

Mă însel eu oare, sau gestul profesorului are, mai ales, implicații de orgoliu rănit: i s'au refuzat *lui* două comentarii. Cât aș fi preferat ca, renunțând la câteva cuvinte de spirit, pe un subiect infinit mai grav, prietenul nostru să fi profitat mai departe de o

tribună ce-i era deschisă pentru a ține legătura cu cei care-l ascultau în țară!

22 Aprilie. — Șerban Voinea intervine cu aceleasi argumente ca ale mele pe lângă profesorul Herescu pentru a-și relua colaborarea. Zădarnic.

— Spre deosebire de mine, atât de cărănit, atât de desgustat de lașităile intelighenției occidentale, Vintilă Horia crede într-o răsturnare a situațiilor, într-o biruință a binelui. « Niciuna din aceste scăderi nu e fatală — îmi scrie el. Mâine vor fi obosiți cei mulți, cei care sunt azi mai tari decât noi. Și dacă te uiți bine, această tărzie a lor e de o mediocritate în care se ascunde moartea lor de mâine. Într'un proces de perfecționare a omenirii, în care eu cred, noi vom fi oamenii ultimului cuvânt. »

Mi-e greu să mă agăț de lumină. Cred că, dimpotrivă, lumea, istoria sunt înghețate și că cel puțin generația noastră e strivită de acest îngheț. Suntem înconjurați de ziduri, jefuiți de orizont. Degeaba aşteptăm ceasul al unsprezecelea. Paradoxal, cred însă că tocmai în acest impas al nenădejdii trebuie să ne investim existența prin fapte. Să nu ne încrucișăm brațele, să provocăm neconitenit acea parte din demnitate din noi pentru a rămâne în picioare, într'o lume în genunchi. Și poate că fapta e mai cu rost — rodul unui adeverat a fi — atunci când nu aşteaptă nicidcum răspăata. N'asteptăm *nimic*. Dar facem *totul* ca prezența noastră să mărturisească pentru ultima fărâmă de verticalitate a omului din noi. Printre muște și farisei, slobozim cântecul tare și gratuit nu numai a ceea ce ar fi putut fi, ci și a ceea ce trebuie să fie.

— Concert de discuri la « Club des Trois Centres », consacrat muzicii nordice. M'am dus numai pentru că nu cunoșteam deloc pe Fortein Valen; Simfonia 5-a a lui Franz Berwald și Concertul pentru flaut și orchestră al lui Carl Nielsen, care figurează și ele în program, le-am ascultat de mai multe ori în propria-mi discotecă. Valen, care și-a petrecut aproape toată viața în fiordurile norvegiene, a fost atras la un moment dat de Schönberg, după cum se poate constata din ceea ce am ascultat astă seara: « Le Cimetière marin », op. 20, după poemul lui Valéry și « La Isla de las Calmas », op. 21, ambele datând din 1934. Ecourile schönbergiene sunt înnecate însă într'un fel de meditație limpede, tonală, în care până la urmă peisajul devoră seria.

23 Aprilie. — Primesc din Brazilia ultimele două numere din « Însir'te Mărgărite », redactate la început de Ștefan Baciu și de I. G. Dimitriu și continuante, cu abnegație și sacrificii, de acesta din urmă.

Un efort dintre cele mai meritorii deoarece revista aceasta săracă, scoasă cu mijloace puține și în condiții atât de vitrege, a publicat totuși texte inedite de Alexandru Busuioceanu, Mircea Eliade (nuvela « 12.000 de capete de viață »), Aron Cotruș, Eugen Relgis, Horia Stamatu, Ion Sân-Georgiu, Grigore Nandriș, Pamfil Șeicaru (amintiri despre începuturile revistei « Gândirea »), N.I. Herescu, Ștefan Ion Gheorghe, Gheorghe Bumbești și alții. Apoi, un lucru ce nu trebuie uitat: încă din primul număr, I. G. Dimitriu face rezerve serioase despre « Ora 25 », într-o vreme în care nu numai exilații dar și mari spirite occidentale erau copleșite de « mesajul » impostorului.

În sfârșit, în această revistă, sub pseudonimul Ina Cristu, Monica descrie peripețiile venirii ei la Paris, după odiscea extraordinară a trecerii din zona sovietică în zonele occidentale din Austria.

Horia Stamatu îmi trimite un frumos ciclu de douăsprezece poeme pe care mă roagă să le folosesc numai și numai pentru « Caiete de Dor », în niciun caz pentru revista « Sfîntiei Sale » care l-a dezamăgit mult după incidentul cu nuvela lui Mircea Eliade. Cu acest prilej mă roagă să primesc și șase poeme « admirabile », o « revelație », de Paul Miron.

— Cină la un restaurant de pe lângă Champs Elysées cu profesorul N.I. Herescu ca să-l consolăm, dar și cu gândul de a-l face să revină asupra refuzului de a mai colabora la radio. Nu izbutim, deși toată seara descarcăm întreaga noastră panoplie de argumente. Până la urmă trebuie să recunosc că încăpățânarea lui de aristocrat jicnit nu-mi displice.

— Acasă, înainte de a adormi, răsfoesc « Contemporanul ». Cronicele optimistului G. Călinescu nu-mi mai produc insomnii. Cel mult ceva turbure, între greață și mila pe care o resimți față de elucubrațiile unui spirit captiv care face paradă de « libertatea » lui. Acum, G. Călinescu are « gânduri de primăvară ». Și ce gânduri! Vrea cu orice preț să se convingă că-i e bine, că nu i-a fost niciodată atât de bine. Delirul lui e desprins parcă dintr-un manual de patologie lirică sau dintr-un curs de dresaj al sufletelor moarte: « Astfel eu, om mai vechi, dar cu brațele mereu entuziaste, mă găsesc azi dintrodată într-o lume nouă. Într-un aer mai vast și mai sănătos. Mînilor mele cresc mai viguroase, spiritul meu se desface cu o coamă mai amplă, mă întind cu toată ființa înspre soare. Vîntul care trece prin părul meu mă face să cînt, abia acum am ecou. »

Dar dela spiritul cu coamă al lui G. Călinescu voi mai avea desigur... ecouri.

24 Aprilie. — Eugen Ionescu are parcă fixații care revin, din păcate, cu regularitatea unor crize. Cum să-mi explic altfel — fără să mă

iracă,
ablicat
nuvela
Horia
mintiri
an Ion
trebue
crioase
și mari

Monica
mară a

prezece
Gaiete
a dezav-
Cu acest
relație»,

profes-
l face
iubutim,
mente.
ristocrat

oranul ».
mii. Cel
i lață de
tea » lui.
gânduri!
niciodată
patologie
astfel eu,
introdată
unile mele
mai amplă,
prin părul

mai avea

din păcate,
nă să mă

enervez — telefonul lui anapoda de azi dimineață pentru a ne aduce la cunoștință, fără umbră de humor, că toată România a fost nazistă și o va spune!

— Pe cheiuri, regăsesc și o cumpăr numai decât « La Ville conquise » de Victor Serge. M'a atras de departe coperta ei galbenă, de data aceasta mâncată în parte de mucigai și de ploi. În fond, să fiu sincer, am cedat amintirilor. De Victor Serge se leagă o bună parte din « trotskysmul » anilor mei tineri. Aș putea spune chiar că nu Trotsky ci Victor Serge mi-a insuflat avânturile « revoluționare ». De Trotsky m'am apropiat din cauza rechizitorului implacabil pe care l-a făcut lui Stalin și « revoluției trădate ». Adeziunea nu era însă desăvârșită: referințele lui la un marxism ortodox, pe de o parte, și cultul unei revoluții permanente, în fond tot atât de sângheroase și de absurde, pe de altă parte, mă opreau totdeauna pe pragul adeziunii. Dacă Trotsky n'ar fi fost o victimă, poate că nici nu m'as fi lăsat « chemat » de « proiectele » sale. Și încă ceva care demonstrează, în fond, « estetismul » meu « revoluționar »: dacă n'ar fi fost luat în brațe de André Breton, revoluționarul pur nu mi-ar fi capturat disponibilitatea de a visa visul acțiunii, angajamentului, etc. Victor Serge era însă altceva. Era *intellectualul și victimă* prin excelență, ros de fervoarea ideii, nu însă și de fanatismul actului, omul pentru care nu exista loc în nicio societate, fie chiar aceea trotskystă pentru care milita. Hăituit de putere, riscându-și inteligența, nu însă și inima, Victor Serge îmi deschidea fereastra unei fraternități nu atât « virile » — de tipul Malraux — cât mai ales suferinde, o fraternitate bolnavă de generozitate, de cenușă pre-arderii.

« La Ville conquise » pe care, printr-o ironie de destin, o vâr acum în servietă alături de Drieu La Rochelle, am citit-o prima oară într'un pătul. Era în vara fierbințe a lui 1944 și-mi așteptam admirearea în Școala Ofițerilor de Administrație, într'un sat de lângă Făgăraș. Eram găzduit în sat și țăranul meu era atât de sărac încât nu mi-a putut oferi drept culcs decât pătul lui care, în lipsă de porumb, era umplut cu paie. Acolo am citit, într-o singură noapte, « La Ville Conquise », la lumina unei prăpădite lămpi cu gaz. Nu era o carte bună. Dar era de Victor Serge. O purtam în raniță, e drept, alături de Henri Michaux.

Sunt sigur că și azi reacționarul din mine va primi cartea lui Victor Serge cu aceeași dragoste, deși febrele anilor douăzeci au rămas într'un pătul.

25 Aprilie. — Bernard George, în drum spre Spetsai, a găsit la Roma o scrisoare în care Hachette este de acord cu textul trimis. O singură rezervă: trebuie să găsim neapărat niște nume de scriitori bulgari. Așa dar, la vânătoare de... scriitori bulgari!

— O carte poștală dela « familia călătoare » (A. Zigmund - Cerbu) din Belgrad. Totul se desfășoară « sub cei mai buni auguri », numai că din lipsă de bani — viața e mult mai scumpă decât se așteptau ei — vor trebui să renunțe la călătoria dela Athos.

— Dela München primesc « Jeunesse d'Octobre » cu sub-titlul « Journal des écrivains qui vivent en exil depuis la bataille hongroise de la liberté hongroise écrasée en 1956 ». Bine făcută, frumos prezentată. O întreagă pagină despre drama diplomatului danez Bang-Jensen pe care presa de mare tiraj a vărsat-o probabil la rubrica faptelor diverse, altfel nu văd cum mi-ar fi scăpat. Bang-Jensen prezida, acum doi ani, comisia de anchetă asupra problemei maghiare în cadrul O.N.U. El strângea un important material documentar, primind declarații dela refugiații unguri din Occident. Cu toții îl adorau pentru că, așa cum scrie ziarul, el întruchipa tipul occidentalului văzut dintr-o țară din Est: integru, demn, generos, lucid. Mergeau la el ca la un preot. După câteva luni, autorități ale O.N.U.-lui, sub influența sovietică și kadaristă i-au cerut să dea numele refugiaților care au semnat declarații. Diplomatul danez a refuzat; știa bine ce se ascunde sub această presiune. Mai mult, a denunțat această mașinărie, a ars toate manuscrisele declarațiilor și le-a aruncat pe fereastra impozantului palat al imposturii. Nu peste multă vreme a fost găsit cu un glonte în cap pe o bancă într-un parc. În mâna i s'a pus și revolverul crimei, pentru a se lăsa impresia unei sinucideri. « Refugiații unguri — scrie 'Jeunesse d'Octobre' — cer cuvântul. Neintegrați în nicio organizație, din toate părțile lumii, ei consideră acest erou ca pe unul dintre martirii lor, ca pe unul care a căzut în luptele din 1956 — răpus de un ultim glonte rătăcit. »

Refugiații unguri pot să strige, pot să urle. Nimeni nu mai are vreme sau poftă să-i asculte. Cancelariile diplomatice, O.N.U.-ul, Versailles-ul și Vaticanul n'au decât o obsesie: « dialogul » cu Nikita-cel-Mare, vărsătorul de sânge din Budapesta neuitatului 1956.

— La radio, redactez în grabă un comentariu despre George Orwell. S'au împlinit în Ianuarie zece ani dela moartea lui și până și eu — pentru care « 1984 » este o carte de căpătâi — am uitat să-i reîmprospătez amintirea. Organul partidului comunist polonez, « Tribuna Ludu », mă îndeamnă însă să nu mai amân. Organul polonez lansa acum câțiva timp un violent atac împotriva unuia dintre cei mai reprezentativi scriitori polonezi, Marek Hlasko, pe care-l învinuia de a fi un discipol al lui Orwell. Influența lui Orwell este deci acum atât de importantă în cercurile intelectuale poloneze, încât nu-mele lui poate figura într-o acuzație ca un păcat major. « 1984 » nu este totuși editată în Polonia. Cartea a pătruns mai mult sau mai puțin clandestin, a fost tradusă, nu de vreun scriitor, ci de un grup de

tineri, apoi, roneotipată, a circulat atât de mult încât un Polonez mărturisea că atunci când i-a căzut în mâna, exemplarul devenise aproape ilizibil, întru atâta era de uzat.

În realitate, nu numai Polonezii recunosc în acest coșmar perfect care este « 1984 », cele trăite de ei în timpul stalinismului. Una dintre cele mai puternice revelații ale tinerilor intelectuali unguri, refugiați în Occident după revoluția lor, a fost tocmai « 1984 »: « Cum a putut Orwell să știe că zidurile, la Budapesta, aveau urechi, că priviri părdeau pretuindeni cel mai mic gest, orice sgomot? » — întreba unul dintre acești refugiați pe Nicolas Baudy, autorul unei antologii de mărturii asupra revoluției maghiare. După ce redă această întrebare, Baudy scrie de altfel mai departe: « Și alții mi-au spus că au găsit carteau lui Orwell mai extraordinară, mult mai adevarată decât descrierile realiste cele mai fidele ce le putuseră citi asupra lumii lor ».

Experiența poate fi extinsă. Mai toți cei care isbutesc să scape din vreuna din țările de dincolo de oblonul de fier, recunosc în Orwell, după ce au citit « 1984 » pe martorul exact al universului de teroare în care au fost siliți să trăiască. Această țară fără nume în care domnește infernal zugrăvit de scriitorul englez, fugarul român o numește România, Ungurul-Ungaria, Polonezul-Polonia de până mai eri.

— Seara la Chopin-Pleyel, Maria Brătianu cântă în « Stabat Mater » de Pergolese, împreună cu o soprana de care n' am auzit, Hanna Fecht. E drept că și dirijorul mi-e necunoscut: Lefteris Chalda. S'ar putea să nu fiu « obiectiv », însă mie îmi place și stilul și vocea Mariei. Sunt sigur că dacă ar fi luat muzica în serios, ar fi devenit o cântăreață de renume.

După concert, într'o cafenea, câteva clipe de taifas cu Alexandru Vona pe care-l cert că s'a lăsat cu totul nu numai de literatură, ci și de poezie.

26 Aprilie. — Iarăși la Nouchette Gafencu, în rue de Rivoli, împreună cu Iancu Cosăcescu, devenit un fel de consilier al ei. Ne roagă să citim o parte din « Jurnalul » lui Gafencu, scris, în mare parte în franțuzește, pentru a-l prezenta editurii Plon. Rolul meu și al Monicăi ar fi să scoatem acele părți din Jurnal care interesează mai puțin deoarece editorul, în orice caz, nu acceptă să-l publice integral. Nouchette Gafencu este mereu vie, amuzantă. Numai că vorbește cam mult. Mai precis, tot timpul. Are și o teorie pe care ne-o repetă de vreo cinci ori în seara aceasta: « comuniștii sunt de fapt niște bandiți și dacă nu ești la curent cu « les lois du milie », e greu să înțelegi politica lor ».

Dintr'un torrent de vorbărie, de-abia de am putut reține o scenă petrecută la o recepție în Kremlin, în timp ce Gafencu era ambasador

la Moscova: Prokofiev pitit într'un colț, terorizat de frică, răspunzând doar prin « da » și « nu » occidentalilor care doreau să intre'n vorbă cu el. « Îl înțeleg, săracul! — completează Doamna Gafencu — pentru că nu știu dacă știți că... comuniștii sunt niște bandiți », și-și reia aria. Volumele Jurnalului stau în fața noastră. Ard de nerăbdare să le răsfoesc. Mi-e cu neputință; cum încerc să le deschid, D-na Gafencu intervine: cu « bandiții » de comuniști, cu porumbeii din Tuilleries cărora le duce mâncare, cu politica Franței, etc., etc. Până la urmă ne despărțim, urmând să venim într'o altă seară să... lucrăm.

27 Aprilie. — Primesc Enciclopedia Herder, cu participarea mea despre câțiva scriitori români. Cât a trebuit să lupt să introduc pe Ion Barbu și pe Matei Caragiale, care lipseau de pe lista concepută de direcția enciclopediei! Dacă textele mai aveau vreo valoare în franțuzește, în traducerea germană pe care au făcut-o ei — după ce au redus cu nemiluită și din prezentări — au dispărut și nuanțele și ponderea ce se impune când ești silit să situezi un scriitor în numai câteva rânduri. În fine, asta e soarta mea de « enciclopedist » improvizat! Dacă am acceptat să mă înham la această muncă, am făcut-o numai din panica de a vedea editorul făcând apel la cine știe ce vestală oficială.

— Vorbind în « Le Figaro » de azi despre exilul lui Thomas Mann, Claude Mauriac pomenește și de Vintilă Horia: « Exil dont il est aujourd’hui tant d’autres cas, et dont nous pouvons lire bien des témoignages. Par exemple, celui de l’écrivain roumain Vintila Horia, *Dieu est né en exil* (Fayard), roman du déracinement d’Ovide — et, bien sûr, de Vintila Horia lui-même. Livre émouvant et beau, écrit directement dans notre langue avec une rare perfection. Nous ne nous y sentons pas étrangers, comme trop souvent chez Thomas Mann, écrivain allemand dont la culture et les préoccupations pour une si grande part diffèrent des nôtres. »

28 Aprilie. — De reținut această observație, justă, a lui François Mauriac din « L’Express »: « Les Français et la France, eh bien! non, ils ne se confondent pas. Je songeais cette nuit (ah! j’aurais mieux fait de dormir...) qu’on pourrait expliquer deux destins: celui du maréchal Pétain et celui du général de Gaulle, en disant que l’un a préféré les Français à la France et l’autre la France aux Français. »

— La Gaveau, « Juilliard String Quartet » pe care-l văd pentru prima dată, deși îl cunosc bine după discuri. Cult al nuantei, al preciziei. Fereală exemplară de efecte. Omogenitate desăvârșită. Quartetul lui Haydn (op. 74, nr. 3) interpretat cu o loialitate senină.

(Folosesc cuvântul loialitate, gândindu-mă la Stendhal: ... « Quant à Haydn, dont le cœur était le temple de la loyauté... »). În celebrul quartet schubertian « La Jeune Fille et la Mort » am avut totuși impresia că discreția exagerată a estompat oarecum pateticul necesar, accentul grav al disperării. În schimb, în quartetul al patrulea de Bartók, « Julliard String Quartet » a fost perfect în comparație cu cel din integrala quartetelor lui Bartók de pe discuri pe care le-am comandat cu înfrigurare în America descoperind astfel această formație).

29 Aprilie. — Colonelul Ionescu dela « Free-Europe » îmi citește prin telefon copia după cererea de venire în Franța a lui Petru Dumitriu.

→ Lucian Bădescu la noi, la prânz: François de Liancourt e din nou grav bolnav. A putut totuși să-și exprime convingerea că acum Doamna Lovinescu va fi eliberată.

→ Încă odată Polonia creștină se ridică împotriva regimului comunist. Și unde? Tocmai la Nowa-Huta, orașul « socialist », creat între 1950 și 1955 ca o citadelă-model a partidului comunist în chip ostentativ, la numai câțiva kilometri de bătrâna, aristocrata și « reacționara » Cracovie. Nowa-Huta numără azi 120.000 de locuitori, mai toți lucrând la combinatul siderurgic « Lenin » (aproape toată industria poloneză e tributară fierului și oțelului dela Nowa-Huta). Cetatea comunistă a fost miercuri și joi teatrul unor ciocniri sângeroase între forțele de poliție și o mulțime de manifestanți care se opuneau smulgerii unei cruci de lemn împlântată în 1957 la unghiul dintre străzile Marx și Lenin, unde urma să se clădească o biserică. Când niște însă au venit să smulgă crucea, grupuri de femei și tineri au început să îndemne populația orașului să se opună profanării. Situația a devenit explozivă odată cu ieșirea din uzine a muncitorilor care au îngroșat numărul manifestanților. Poliția a încercat să le țină piept, însă a început să fie asaltată cu pietre și cărămizi. 15 răniți (dintre polițiști) sunt în stare gravă. Sediul consiliului municipal ar fi fost complet distrus, după ce fusese mai întâi incendiat de manifestanți. Se spune că pompierii din Nowa-Huta au refuzat să vină în ajutorul poliției, astfel că a trebuit să se facă apel la echipe de soc din împrejurimi. Legăturile telefonice cu Cracovia au fost tăiate și o adevărată stare de asediu s'a instaurat în jurul combinatului, în timp ce forțe de poliție considerabile patrulează pe străzi. Scopul esențial al poliției pare să fie acum acela de împiedica stabilirea vreunui contact între populația din Nowa-Huta și ziaristii străini. Aceștia sunt în permanentă supraveghiați, iar doi dintre ei au fost poftiți să părăsească localitatea pentru motivul de a se fi apropiat prea mult de crucea

la Moscova: Prokofiev pitit într'un colț, terorizat de frică, răspunzând doar prin « da » și « nu » occidentalilor care doreau să intre'n vorbă cu el. « Îl înțeleg, săracul! — completează Doamna Gafencu — pentru că nu știu dacă știți că... comuniștii sunt niște bandiți », și-și reia aria. Volumele Jurnalului stau în fața noastră. Ard de nerăbdare să le răsfoesc. Mi-e cu neputință; cum încerc să le deschid, D-na Gafencu intervine: cu « bandiții » de comuniști, cu porumbeii din Tuilleries cărora le duce mâncare, cu politica Franței, etc., etc. Până la urmă ne despărțim, urmând să venim într'o altă seară să... lucrăm.

27 Aprilie. — Primesc Enciclopedia Herder, cu participarea mea despre câțiva scriitori români. Cât a trebuit să lupt să introduc pe Ion Barbu și pe Matei Caragiale, care lipseau de pe lista concepută de direcția enciclopediei! Dacă textele mai aveau vreo valoare în franțuzește, în traducerea germană pe care au făcut-o ei — după ce au redus cu nemiluită și din prezentări — au dispărut și nuanțele și ponderea ce se impune când ești silit să situezi un scriitor în numai câteva rânduri. În fine, asta e soarta mea de « enciclopedist » improvizat! Dacă am acceptat să mă înham la această muncă, am făcut-o numai din panica de a vedea editorul făcând apel la cine știe ce vestală oficială.

— Vorbind în « Le Figaro » de azi despre exilul lui Thomas Mann, Claude Mauriac pomenește și de Vintilă Horia: « Exil dont il est aujourd'hui tant d'autres cas, et dont nous pouvons lire bien des témoignages. Par exemple, celui de l'écrivain roumain Vintila Horia, Dieu est né en exil (Fayard), roman du déracinement d'Ovide — et, bien sûr, de Vintila Horia lui-même. Livre émouvant et beau, écrit directement dans notre langue avec une rare perfection. Nous ne nous y sentons pas étrangers, comme trop souvent chez Thomas Mann, écrivain allemand dont la culture et les préoccupations pour une si grande part diffèrent des nôtres. »

28 Aprilie. — De reținut această observație, justă, a lui François Mauriac din « L'Express »: « Les Français et la France, eh bien! non, ils ne se confondent pas. Je songeais cette nuit (ah! j'aurais mieux fait de dormir...) qu'on pourrait expliquer deux destins: celui du maréchal Pétain et celui du général de Gaulle, en disant que l'un a préféré les Français à la France et l'autre la France aux Français. »

— La Gaveau, « Juilliard String Quartet » pe care-l văd pentru prima dată, deși îl cunosc bine după discuri. Cult al nuanței, al preciziei. Fereală exemplară de efecte. Omogenitate desăvârșită. Quartetul lui Haydn (op. 74, nr. 3) interpretat cu o loialitate senină.

(Folosesc cuvântul loialitate, gândindu-mă la Stendhal: ... « Quant à Haydn, dont le cœur était le temple de la loyauté... »). În celebrul quartet schubertian « La Jeune Fille et la Mort » am avut totuși impresia că discreția exagerată a estompat oarecum pateticul necesar, accentul grav al disperării. În schimb, în quartetul al patrulea de Bartók, « Juilliard String Quartet » a fost perfect (în comparație cu cel din integrala quartetelor lui Bartók de pe discuri pe care le-am comandat cu înfrigurare în America, descoperind astfel această formație).

29 Aprilie. — Colonelul Ionescu dela « Free-Europe » îmi citește prin telefon copia după cererea de venire în Franța a lui Petru Dumitriu.

← Lucian Bădescu la noi, la prânz: François de Liancourt e din nou grav bolnav. A putut totuși să-și exprime convingerea că acum Doamna Lovinescu va fi eliberată.

← Încă odată Polonia creștină se ridică împotriva regimului comunist. Și unde? Tocmai la Nowa-Huta, orașul « socialist », creat între 1950 și 1955 ca o citadelă-model a partidului comunist în chip ostentativ, la numai câțiva kilometri de bătrâna, aristocrata și « reacționara » Cracovia. Nowa-Huta numără azi 120.000 de locuitori, mai toți lucrând la combinatul siderurgic « Lenin » (aproape toată industria poloneză e tributară fierului și oțelului dela Nowa-Huta). Cetatea comunistă a fost miercuri și joi teatrul unor ciocniri sângeroase între forțele de poliție și o mulțime de manifestanți care se opuneau smulgerii unei cruci de lemn împlântată în 1957 la unghiul dintre străzile Marx și Lenin, unde urmăsă se clădească o biserică. Când niște își au venit să smulgă crucea, grupuri de femei și tineri au început să îndemne populația orașului să se opună profanării. Situația a devenit explozivă odată cu ieșirea din uzine a muncitorilor care au îngroșat numărul manifestanților. Poliția a încercat să le țină piept, însă a început să fie asaltată cu pietre și cărămizi. 15 răniți (dintre polițiști) sunt în stare gravă. Sediul consiliului municipal ar fi fost complet distrus, după ce fusese mai întâi incendiat de manifestanți. Se spune că pompierii din Nowa-Huta au refuzat să vină în ajutorul poliției, astfel că a trebuit să se facă apel la echipe de soc din împrejurimi. Legăturile telefonice cu Cracovia au fost tăiate și o adevărată stare de asediu s'a instaurat în jurul combinatului, în timp ce forțe de poliție considerabile patrulează pe străzi. Scopul esențial al poliției pare să fie acum acela de împiedica stabilirea vreunui contact între populația din Nowa-Huta și ziariștii străini. Aceștia sunt în permanentă supraveghiați, iar doi dintre ei au fost poftiți să părăsească localitatea pentru motivul de a se fi apropiat prea mult de crucea

care a fost la originea manifestațiilor. Felul acesta de a fi tratat — notează corespondentul lui « Le Monde » — e rezervat atât corespondenților ziarelor « burgheze », cât și celor dela ziarele comuniste.

Autoritățile poloneze se tem acum ca studenții dela Cracovia să n'o pornească spre Nowa-Huta. Ei au primit ordine precise din partea rectorului de a nu se duce în focarul rebeliunii; altfel, vor fi eliminați din Universitate. În schimb, studenții au fost invitați să sărbătorescă ziua de 1 Mai pe străzile Cracoviei la defilarea națională, sub amenințarea că cei care vor refuza, vor pierde bursele de studiu. Pentru că revolta creștină a citadelei « socialiste » se întâmplă să aibă loc în preajma « glorioasei » zile de 1 Mai și — ironia e neîncăpătoare — tocmai când se făceau pregătiri pentru aniversarea a zece ani dela întemeierea orașului.

Să se fi potințiat « sensul istoriei » într'o cruce din Polonia?

Iar « Contemporanul ». E închinat lui Lenin și prostituării festive a câtorva tenori din gubernia de pe Dâmbovița. Arghezi își desfășoară, pițigăiat, o dublă emoție: aceea de a fi văzut acum cincizeci și cinci de ani pe Lenin în Elveția și cu mulți ani înapoi, pe Eminescu în București. Împerecherea acestor două nume de către Arghezi este ultima lui floare morală de mucigai. Afon cu decență, Geo Bogza e egal cu sine și cu bombastică lui bolboroseală lăse-beethoveniană: pentru el, « Lenin reprezintă partea de lumină și triumf din Simfonie a IX-a a istoriei omenirii ». În Academia lui Mihai Beniuc și a lui C.I. Gulian, istoricul A. Oțetea se descalifică pe veci, atunci când îndrăznește să afirme: « Prin opera sa, Lenin a dat o lovitură nimicitoare tuturor celor care socotesc, pe de o parte, că istoria nu trebuie să fie decât o cercetare a trecutului fără legătură cu actualitatea, și celor care, pe de altă parte — formați la școala istoriografiei burgheze — consideră că întinderea cercetării istorice pînă în actualitate ar duce la nerespectarea dictonului pseudo-științific de a face istorie « sine ira et studio ». Istoria este, prin însuși obiectul său de studiu, o știință socială. Cu alte cuvinte, studiul istoriei face parte integrantă din frontul ideologic, este o știință partinică. » Ion Jalea își analizează sculptura ce și spune, bine înțeles « Învățătura lui Lenin », iar Boris Caragea ține să anunțe umanitatea că, numai cu câteva clipe înainte de a muri, taică-său a pomenit numele lui Lenin, după care și-a dat sufletul. Cât despre Jules (adică Perahim), el descrie dificultățile pe care le-a avut pentru a surprinde pe Lenin: « penită, desen, tempera, ulei sau cu dăltiță ». Într'adevăr, lui Perahim i-a fost mult mai lesne să-l surprindă, în esență, pe Stalin. Dela suprealist, la suprarealist. (Perahim a început ca suprarealist, iar Stalin a sfârșit ca suprarealist.)

30 Aprilie. — Prima carte despre pictură a lui Jean Grenier

« Essais sur la peinture contemporaine ». Ce s'o fi întâmplat cu acest filosof care, de când face critică de artă, a coborât într'o banalitate nedemnă de spiritul lui? N'a fost niciodată un gânditor mare, însă din meditațiile lui radia un fel de înțelepciune discretă care — uneori — spune mai mult decât câteva arpegii ontologice. Căderea e inexplicabilă. Observațiile și comentariile lui sunt scrise parcă de un Cassou oarecare. Din capitolul rezervat unuia dintre pictorii mei preferați, Nicolas de Staël, n'am putut reține absolut nimic. Ce tristete!

— Sediță de lucru la Nouchette Gafencu. Nu însă înainte de a ne explica situația internațională, punând accentul pe « bandiții » de comuniști, — ceea ce ne ia o bună bucată de vreme.

Incepem să citim. E mai mult un Jurnal politic. Grigore Gafencu comentează faptul politic al zilei în funcție de nobila lui obsesie nedesmințită: situația țărilor din Est în general și a României în deosebi. Interesant mai ales prin faptul că diplomatul român a fost foarte apreciat în Occident și a cunoscut oameni politici de seamă. E totuși curios că, de îndată ce se stabilește la Paris, Gafencu e iritat peste măsură de atitudinea ziarului « Le Monde » și a lui Jean Jacques Servan-Schreiber dela « L'Express », fi înțeleg iritarea — cine dintre noi n'a încercat-o și nu continuă să o încerce — însă într'un Jurnal de talia unei personalități ca aceea a lui Grigore Gafencu, asemenea obsesiei mișcorează mult viziunea global-politică a momentului istoric.

1 Mai. — La radio, comemorez ziua muncii, redactând o cronică despre zece ani de activitate literară a lui E.M. Cioran.

3 Mai. — La Mariella Bancu, împreună cu Emil Cioran, André Rolland de Renéville, Monique Nathan, pe care n'o cunoșteam. Inteligență, simplitate; discutăm despre Faulkner, pasiunea ei. E foarte interesată de Petru Dumitriu (lucrează la Seuil). Povestește și amuzată și intrigată că atunci când l-a cunoscut, după apariția primei cărți, a sosit într'o zi la editură cu câteva elegante perechi de pantofi pe care le cumpărase și pe care le agita mândru ca pe un trofeu, ca și cum ar fi descoperit cine știe ce minunăție. Ne uitam totii la el — spune Monique Nathan — ne uitam unii la alții și stiam că să credem. E drept, adaogă ea, că în altă zi, « communistul » Petru Dumitriu ne-a recitat un text din nu-mi mai amintesc care mistic spaniol!

4 Mai. — Un prim ecou important la cartea lui Vintilă Horia. André Billy îi consacră trei coloane în « Le Figaro » de azi, sub titlul « Le Christ aurait-il dû naître en Roumanie? ». Si dintr'odată, André

Billy nu-mi mai apare ca un critic plat, lipsit de interes, ca mai înainte. Sunt gata să-i atribui *acum* toate calitățile.

— « Les Séquestrés d'Altona » de Jean-Paul Sartre, la « Théâtre de la Renaissance ». După mai bine de patru ani de tacere, Sartre intră din nou în actualitatea pe care și-o îngrijește ca un bătrân agent de publicitate. Aș fi preferat să iasă din tacere cu tratatul lui *de morală*, cu care ne amenință de ani și ani. Sau cu urmarea la romanul lui întrerupt « Les Chemins de la Liberté ». Libertatea a devenit însă pentru Sartre un teren minat de toate contradicțiile. Alături de rebelii dela Budapest dar și mai aproape ca oricând de comuniști francezi pe care-i face depozitarii « păcii », regăsind pe Camus *în post-mortem*, etc., etc., Sartre a preferat scena: actorul se întoarce la *gest*, pentru că filosoful refuză *actul*. Acestea fiind spuse, « Les Séquestrés d'Altona » e o piesă de teatru legată, bine construită, cu o arhitectură solidă. Ea reia toate temele și obsesiile gânditorului. Și, în primul rând, pe aceea a spațiului închis, a asfixiei umane, temniței conștiinței, a « oroarei de a trăi ». Temele din « Huis Clos », din « Morts sans sépulture » și chiar din « Les Mouches » (pentru că aici « les mouches » au devenit « les crabes »). Și de data aceasta profesorul de umanitate care este Sartre își desfășoară arsenalul de umoare fetidă — personajile sunt, fără excepție, « des salauds » — și paradoxul sartrien revine ca o fatalitate grejoasă: toată această desfașurare de ură naște, dialectic, un existențialism... umanist.

5 Mai. — Alt mic incident cu Aroneanu. Aleg, în emisiune, pentru revista presei, articolul de azi din « Le Figaro » al lui Thierry Maulnier în care acesta, plecând dela răzmerița dela Nowa-Huta, desvăluie primejdiiile libertății pentru un stat comunist. Aroneanu strâmbă din nas, n'are argumente, dar « nu-i place » Thierry Maulnier. E un « ziarist » univoc, zice. Să avem iertare, îi răspund, nu e numai un « ziarist », ci și un mare esseist. Aroneanu nu cunoștea decât activitatea dela « Le Figaro » a lui Thierry Maulnier. N'auzise, nici de studiul său despre Racine, nici despre extraordinara sa Introducere la poezia franceză. Îmi cere o « favoare »: să renunț la revista presei. Nu i-o fac. Cedează și nu îndrănește să se opună, deși ar fi putut.

O clipă mă gândesc: dar dacă profesorul Herescu a avut dreptate? Și totuși: presupunând că ar fi aşa și mi-aș da și eu demisia, s'ar găsi numai decât însă care să-mi ia locul și să fie concesivi. E mai bine, cred, să rămân, să refuz orice concesie și să-l oblig de fiecare dată pe Aroneanu să-și înfrângă porfirile stângiste. Dealtfel, în treacăt fie spus, acestea nu sunt sistematice, sunt doar « crize ». Și în fața « crizelor » lui, eu am să opun aceeași îndărătnicie.

6 Mai. — Horia Stamatu îmi trimite câteva poeme de Dumitru Bacu, plecat acum doi ani din țară, după ce a stat șapte ani în diverse închi-

sori: «Este un român macedonean — mă informează Stamatu — și ceea ce scrie poartă pecetea autenticității». Continuă: «A fost, ca atâția alții, rău impresionat de starea de spirit a Românilor din exil. În țară, în ceea ce e rezistență, s'a sudat lumea. Aici căpiază pe zi ce trece».

— Întâlnire, la el acasă, cu Philippe van Thiegem. Discutăm timp de două ore colaborarea mea la « Dictionnaire des Littératures ». Ne înțelegem perfect. Citise textul meu din « Pléiade » și e — zice el — încântat. Dar ceea ce e cu adevărat reconfortant este că van Thiegem n'are niciun complex al intelectualului parizian de stânga. Îi vorbesc pe față: voi pune accentul pe scriitorii adevărați, cei care au preferat să rămână în umbră, să sufere sau să tacă, decât să-și arvunească talentul. Nu voi include scriitori oficiali, iar când o voi face, pentru că n'am încotro (cazul Arghezi, de pildă), voi sublinia consecințele estetice ale schimbării lor la față. Este între totul de acord cu felul meu de a vedea lucrurile. A ascultat cu mult interes tabloul amănuntit pe care i l-am făcut despre tragedia literaturii române sub zodia realismului socialist. Plec mulțumit, împăcat.

— Nu sunt probabil hărăzit multă vreme împăcării. Tocmai mă pregăteam să mă culc și, ca de obicei, răsfoiam câteva publicații literare din țară, primite recent. Pe pagina I-a, sus, în dreapta a « Contemporanului » din 29 Aprilie, în josul articolului o semnatură care mă îngheată: Lucian Blaga. Când scriu aceste rânduri împleticite, împiedică și de uimire și de revoltă, e ora patru dimineață. Ce noapte, sau mai bine spus, ce dimineață albă! Așa dar au reușit să-l scoată din muștenia lui de lebădă și de legendă și pe Lucian Blaga. Textul său intitulat « Probleme și perspective literare » e căzut, e torturat — fără orizont nici stil — ocoblește sloganul pe măsura posibilului; dar cu atât mai bine se vede pistolul imaginar al inchizitorului de serviciu îndreptat în ceafa nobilei victime.

Când se va scrie odată istoria unei Români regăsite, atentatul împotriva tăcerii lui Blaga va trebui rânduit lângă asasinarea lui Mircea Vulcănescu.

Pentru ca filosofia românească să fi sorbit, din plin și până la urmă, cutremurătorul pahar.

7 Mai. — George Uscătescu îmi scrie că ține neapărat să colaboreze la numărul din « Caiete de Dor » închinat lui Dan Botta, însă nu posedă niciun vers din el. (Cu atât mai bine.) Va veni la Paris pe la jumătatea lui Mai și atunci vom discuta « oportunitatea » publicării manuscrisului inedit al lui Camil Petrescu.

Trec în fugă pe la Galeria « La Roue » pentru a vedea expoziția de « gouache » a lui Alexandru Istrati. N'am vrut să mă duc

eri la vernisaj, fiindcă de vernisagii și de baluri m'am ferit totdeauna, în măsura în care mi-a fost cu puțință.

— La Operă, s'o văd și s'o ascult pe cântăreața austaliană Joan Sutherland care — cum se spune de obicei — a cucerit Parisul în « Lucia di Lamermoor ». Vâlva e justificată. S-ar putea într'adevăr ca această soprano-coloratură să nu-și afle astăzi rivale. Bine înțeles că n'am regăsit aici nuanțele pătimășe ale Mariei Callas, însă pe plan pur vocal totul e încântare, desăvârsire, iar vocalizările, spectaculare. Regisorul, Zeffirelli, și el exceptional, după cum se poate constata din stilul cu care a « salvat » « scena nebușiei ».

9 Mai. — O bună definiție dată de Mihai Fărcașanu în « Românul » conferințelor « la vârf »: « Conferințele politice ale vremii noastre au tendință să adopte tehnica foiletonului, nimic nu se rezolvă și totul „va urma” ».

10 Mai. — La serbarea organizată de Fundația Regală. Vorbesc N.A. Gheorghiu și Alain Guillermou (cu parantezele sale de humor politic, ca totdeauna, « bun Român »). Se reprezintă « Conu Leonida » în traducerea lui Eugen Ionescu și a Monicăi și în regia lui W. Siegfried. Lucien Raimbourg joacă pe Conu Leonida. Interpret ideal al lui Beckett din « En attendant Godot », Lucien Raimbourg, căruia îi căzuseră, recent, nu știu câți dînți, face din Conu Leonida un fel de fonf beckettian convertit ad-hoc la moftul hilar al lui Caragiale.

După spectacol, la o cafenea cu Georges Rosetti și cu Rodica Ionescu, nemulțumită de felul cum a fost jucată la Londra piesa lui Eugen.

11 Mai. — Încă un semn că o convertire autentică nu se poate să-vârși decât dela stânga la dreapta, și nu invers. Dela băjbâirea în imanență, la înălțarea în transcendent. Dela plătitudinea orizontalei, la vertical. Dela « Condiția umană » deci la elogiu Ioanei d'Arc. Un elogiu pe care l-ar fi putut semna și Maurras: « dans ce monde où Ysabeau de Bavière avait signé à Troyes la mort de la France en notant seulement sur son journal l'achat d'une nouvelle volière, dans ce monde où le dauphin doutait d'être dauphin, la France d'être la France, l'armée d'être une armée, elle refit l'armée, le roi et la France ».

Cât de bine îl înțeleg pe Malraux și cât de mult ar vrea să fac și eu un elogiu de foc lui Constantin Brâncoveanu!

12 Mai. — Invitat la dejun de G. Uscătescu, după un « pneumatique » urgent. Nu știam că e căsătorit cu Consuelo Rubio care — îmi spune

eauna,
a Joan
sul în
adevăr
înțeles
pe plan
aculare.
ata din

mânel »
noastre
și totul

esc N.A.
nor poli-
eonida »
W. Sieg-
ideal al
g, căruia
la un fel
giale.
Rodica
piesa lui

poate să
băirea în
izontalei,
l'Arc. Un
monde où
en notant
dans ce
d'être la
roi et la
rea să fac

matique »
imi spune

el — e pasionată de problemele românești. Pledez îndelung pentru publicarea textului lui Camil Petrescu și am impresia că e în zadar, după șovăielile conmeseanului. E adevărat că ar necesita o cheltuială mare, volumul s-ar ridica la vreo patru sute de pagini, însă ar însemna, cu adevărat, o faptă de cultură și de politică, deoarece noocratul Camil ar da o altă imagine decât aceea lăsată în penibila lui colaborare cu regimul communist. Camil Petrescu, astăzi un « clasic » r.p.r.-ist făcea pe atunci nu numai elogiu noocrației ci și al lui Corneliu Zelea Codreanu, capitol deci de ironie istorică. Dincolo însă de aceste « distorsiuni » gingăse, rămâne substanța pur filosofică a textului, pe care Camil însuși îl punea mai presus de toată opera sa, afirmând, în modestia lui proverbială, atunci când l-a depus la Vatican, că va asigura României un viitor filosofic pentru o sută de ani!

George Uscătescu nu pricepe sau — și mai sigur — nu poate accepta că textul să fie precedat de un studiu introductiv al meu.

— Diagnostic lucid asupra lumii comuniste pus de Lawrence Durrell, în convorbirea lui cu Edgar Morin: « Biserica oficială a comunismului se bizează pe un materialism deja demodat (pre-einsteinian, ba chiar victorian), un materialism ce se fundează exclusiv pe ideea că omul n'are « psyché ». Există o tristețe care coboară (vorbesc de meșteșugari, de tărani și nu numai de artiști), se crează o atmosferă de groază; ori de câte ori aspectul uman ieșe la iveală, e suprimat, uneori cu blândește, alteori cu brutalitate. Ce e penibil, nu e economia sau mizeria, ci faptul că în atmosferă există un fel de senzație ca și cum oxigenul ar fi fost suprimat. Vezi intelectuali foarte buni, foarte înzestrați cărora le e frică să-și arate sensibilitatea. Când scriu, ei trebuie să se dezbrace de orice noțiune umană. »

Geo Bogza e liric. Mereu liric. Acum scrie despre împlinirea a cincisprezece ani dela sfârșitul războiului. Cinsprezece ani de când « lupii s-au tras în fundul pădurii ». De când s'a sfârșit cu « marele sabat al șobolanilor » (înainte de răsăritul soarelui, adică de apariția comuniștilor). Acum, Geo Bogza e mulțumit: « Și după noaptea lungă și grea avem dreptul să stăm la masă fără ca de picioarele noastre să se frece șobolanii, fără ca în ceafa noastră să-și ajintească privirile lupii ».

Meditez îndelung la ceafa liberă și eliberată a lui Geo Bogza. Sunt sigur că i-a crescut și că n'ar mai putea fi caracterizată decât prin adjectivele sale patetic umflate: o ceafă extraordinară, o ceafă colosală, o ceafă cât o țară. (O țară însă nici de piatră, nici de foc, nici de pământ.) O ceafă de partid.

Meditez îndelung la ceafa lui Geo Bogza. Și dintr'odata îmi vine în minte o frază a poetului Pierre Reverdy pe care-l cunoștea — altă dată — și Geo Bogza: « certains hommes, dont on interroge en vain le visage, je crois que le mieux à faire est de les juger d'après leur nuque, elle en dit toujour un peu plus long ».

13 Mai. — La radio, o cronică fulger împotriva lui Paul Georgescu care se străduia într'un număr relativ recent din « Gazeta Literară » să justifice realismul-socialist care, după el, « nu cunoaște precepte apodictice », în vreme ce școlile occidentale ca « suprarealismul, abstractiōnismul, tașismul, decedatul cubism, curentele decadente în muzică, reprezintă dogmatice absolute, codice sclerozate, obligații artistice ».

— Asasinul lui Trotsky, Ramon Mercader a fost liberat, după douăzeci de ani de închisoare în Mexic. O închisoare mai mult decât confortabilă: apartament, cu sală de baie, cu bucătar special și cu permisiunea de a primi, de două ori pe săptămână, vizita « prietenei » lui, o Mexicană blondă și — adaogă ziarele — « timidă ».

Data asasinării lui Trotsky, 20 August 1940, a fost pentru mine crucială. Începând din acea zi de August am început să studiez atent opera revoluționarului și să devin, la rândul meu, ceea ce se chiamă un « trotskyst ». Nu unul ortodox, bine înțeles, însă omorîrea lui Trotsky a însemnat pentru mine un fel de răstignire-în-istorie care cerea, neapărat, angajamentul. (Împlinisem cu câteva zile înainte, douăzeci de ani!)

— Seară, la Teatrul Națiunilor, un omagiu lui Stravinsky. Opera « Sadler's Wells » din Londra prezintă « Oedipus-rex », iar « Le Théâtre de la Monnaie » din Bruxelles « Le Sacre du Printemps », primul balet pe care-l văd de Maurice Béjart, de care se spune mult bine. (În plus, cum Béjart e fiul fenomenologului Gaston Berger, curiozitatea mea era încărcată de nerăbdare.) Spectacolul lui Béjart mi se pare o izbândă. E adevarat că el « pune'n paranteză » (ca să vorbesc *ca taică-său*) vizuirea barbară și spiritualist-rusească a lui Stravinsky pentru a pune accentul pe un fel de explozie puberă, ba chiar erotică a creației, însă o face cu atâta voință de a ucide anecdota baletului, încât convinge și încântă. (Și, curios, André Vandernoot, ale căruia discuri nu mi-au spus mare lucru, dirijează cu o precizie și cu un elan de nebănuitor.)

Dezamăgit, în schimb, de « Oedipus-rex », în interpretarea ansamblului britanic. Cu atât mai mult, cu cât « Oedipus-rex », în ciuda detractorilor lui, e opera care-mi place cel mai mult din perioada neoclasică a lui Stravinsky. « Sadler's Wells » n'a optat nici pentru formula oratoriu nici pentru cea de operă. Regia e cea dintâi vinovată. Amestec greoi și nejustificat de stiluri, neo-baroc pretențios care dă naștere unui fals modernism, costume pestrițe (unele realiste, altele simboliste, cele mai multe de o « antichitate » improvizată). Corurile (nu rele) sunt departe de acele « statui vii » cum le voia Cocteau. Interpretii foarte oarecare (până și Monica Sinclair), inclusiv dirijorul, Colin Davis, care nu amintește nicidcum de posibilitățile de care dispune.

14 Mai. — La prânz, la Neuilly, la Christiane, cu Boris Wulfert-Pokittonov. Evocăm îndelung pe Victor Serge pe care l-a cunoscut bine. sq.

— « La Nation Roumaine » publică textul integral al apelului pe care Adunarea Națiunilor Captive din Europa l-a adresat, în ajunul conferinței la nivel înalt, președintelui Statelor Unite, președintelui Republicii Franceze și primului ministru britanic. « Este — se spune între altele în acest apel — în același timp un privilegiu și o datorie pe care o au Marile Puteri democratice de a proclama și de a face respectat, neconitenit, dreptul la libertate și la independență al națiunilor captive ». Bine înțeles. Numai că demisia marilor puteri e atât de flagrantă, încât orice apel se confundă cu un țipăt formal. Si totuși, această « formalitate » trebuie făcută. Mereu. Fără răgaz. Ca un proces-verbal al memoriei.

— Tot aici văd cum o delegație a Adunării Națiunilor Captive, prezidată de C. Vișoianu, a luat parte la lucrările Adunării Europene dela Strasbourg. C. Vișoianu a ținut apoi o conferință de presă în care a exclamat inspirat: « D. Hrusciov cere dreptul la auto-determinare pentru Poushtoung — poate el refuza acest drept revendicat de zece țări europene? » (Într-o paranteză, trebuie să notez câtă nedreptate se face, printre cătitorii din exil, lui C. Vișoianu, care face absolut totul pentru a apăra în fața atâtitor foruri occidentale neamurilor subjugate din Răsărit. Cărtesc în general cei care nu fac nimic, cei care își închipuie că lumea începe și sfârșește cu opțiunile lor partizane. În fond, rolul exilaților este acela de a-și îngropa orice spirit partizan, pentru a munci, fiecare după puterile lui, la organizarea conștiinței de a sluji esențialul.)

15 Mai. — Dimineața, o plimbare în Bois de Boulogne cu Lucian Bădescu. Ne amintim, ca de obicei, de Râmnicul Vâlcii și Bois de Boulogne s'a metamorfozat, pe loc, în grădina « Zăvoiul ». Locuiam pe Mihai Bravu, și înainte să mă apuc de « compoziția la română » pentru Nicu Angelescu, făceam un « tur » în « Zăvoi » și treceam uneori să-l iau și pe Mitită Velcovici, nici el prea departe de această « grădină a deliciilor » adolescente. Acum, scăpăm însă de această ceată pierdută în timp și ne întoarcem la ale noastre. Eu cu « România Dumitale » — cum mă ironizează, scurt, Luc — iar el cu istoria « lui » literară. Aflu cu totul întâmplător — prietenul meu n'are nici umbră de vanitate — că profesorul Antoine Adam l-a citat într'un curs public la Sorbona.

— La prânz, la Christiane, la dejun. Sunt invitați și Cella Voinescu și W. Siegfried. Sosesc cu întârziere; au fost la biserică, la parastasul pentru George Enescu. Biserică, goală.

— La radio, Aroneanu s'a deplasat în mod special — deobicei lipsește Dumineca pentru a mă ruga să renunțăm la retransmisarea spectacolului « Conu Leonida », înregistrat la 10 Mai, pentru a da prioritate... noului satelit sovietic. Altă scenă, iar refuz și iar se resemnează.

— Din nou, cu Monica, la Doamna Gafencu, seara, pentru a continua lectura « Jurnalului ». Ritualul reîncepe: o nesfârșită expunere asupra politicii mondiale, dominate — uitase — de « bandiții » de comuniști. D-na Gafencu ar dori să scoatem din Jurnal pasagiile unde e vorba de « Europa Liberă ». Ne opunem pentru că știm foarte bine cât preț punea Gafencu pe acest post de radio și nu vrem să comitem o impietate flagrantă, numai din considerente de oportunitate editorială.

16 Mai. — Al. Busuioceanu a părăsit clinica. Mă bucur mult, cu atât mai mult cu cât scrisoarea lui precedentă mă îngrijorase. Îmi trimite « de umplutură » o traducere din Martial pentru « Revista Scriitorilor ». Si el are rezerve față de noua revistă. (Să fi aflat de incidentul Mircea Eliade?) La revista dela Roma se simte doar « un oaspe în trecere, nu chiar la locul lui ». Si încheie: « Trimit colaborarea numai pentru D-ta ».

— Ce ironie! Chiar azi îi scriu lui Aron Cotruș pentru a-l invita și pe el să colaboreze la « Revista Scriitorilor Români ». Din dragoste pentru Busuioceanu, ar fi trebuit să amân această invitație măcar cu o zi. Si totuși nu pot. Adversitatea implacabilă dintre Cotruș și Busuioceanu nu trebuie să rămână pentru mine decât un fapt dureros care-i privește. Revista nu e a mea pentru a alege pe unul sau pe celălalt. Trebuie să-mi înfrâng orice obstacol subiectiv și să invit pe toți scriitorii din exil. În acest sens, să nu uit să-i scriu lui Mircea Popescu să-i ceară colaborarea lui C. Amăriuței cu care am rupt orice puncte, orice dialog.

17 Mai. — Hrusciov torpilează conferința dela Paris și face un rechizitoriu de mujik lui Eisenhower.

— Emisiunile « Vocii Americii » sunt din nou « bruiate ».

— Altă scrisoare dela Al. Busuioceanu. Face unele corecturi și-mi trimite din nou sonetul într'o formă definitivă. Pentru « Caiete de Dor » și nu pentru revista dela Roma (« nu sunt destul de catolic » adăogă). Îmi propune un « frivol » (zice) « Peisagiu ».

— La Biblioțeca română dela Sorbona, pentru a consulta niște numere vechi din « Viața Românească » (poeme de Dragoș Protopopescu), după care dejunez cu turcologul Nicoară Beldiceanu. Îmi confi-

mă opoziția mai mult decât înrăită a profesorului C. Marinescu față de Gheorghe Brătianu. Ne înfiorăm împreună de acest « caz patologic » care și-a făcut din fiere și venin un cifru de existență. La adăpost de de toate seismele care au sguduit țara, el tună și fulgeră împotriva oricui. Pe Mircea Eliade l-a denunțat ca « fascist » pentru că nu cumva să intre la Centre de Recherches Scientifiques, într-o vreme în care Mircea Eliade o ducea extrem de greu la Paris; și iată-l acum pornit împotriva memoriei lui Gheorghe Brătianu care a murit ca un adevarat erou în temnițele comuniste. (Ura lui împotriva mea n' o mai pun la socoteală pentrucă e « un fapt divers ».) Această inimă întunecată are ceva din măreția negativă a monstrului. Numai că monstrul valah e, din păcate, un monstru mediocru. « Opera » lui de « istoric » e o glumă oacheșă. Atât.

— Seară, « Lulu » de Alban Berg cu Opera din Frankfurt, în regia necesar expresionistă a lui Gunther Rennert și sub conducerea muzicală a lui Georg Solti. Spectacol extraordinar de bine pus la punct. E pentru prima oară când văd reprezentată această operă pe care lo cunosc de altfel bine din înregistrarea pe care mi-am procurat-o cu greu din America. Am ales repetiția generală pentrucă mi s'a părut mai interesantă. Solti, în ținută de lucru, cu mâncile cămașii sumese, dă spectacolului o atmosferă de atelier care mă încântă. Din nefericire, Helga Pilarczyk se menajează în unele momente, însă atunci când se deslăințue, vocea ei de otel dă personajului deplina lui identitate. În plus, cântarea are și, fizic vorbind, exact ce convine acestei melodrame pătată de tragicism turbură, proprii lui Wedekind: un fel de cocotă-panteră ce urcă lascivitatea și perversitatea pe portativul ambiguu al seducției și în care moartea e ca un fel de decor mobil al destinului. Helga Pilarczyk este rolul însuși, întocmai cum Medeea, de pildă, este Maria Callas.

În pauză îl zăresc pe Emil Ciurea și pe Jean Wahl cu nodul anapoda al unei cravate murdare, netuns, ca o mască umblătoare, toată un fel de zâmbet mirat și ironic.

— În « La Croix », A. Paul-Grégoire, care se înapoiază din Berlin, rezumă just situația: « Berlinezii nu vor să devină liberi, ei vor să rămână liberi ».

18 Mai. — Boris Souvarine atrage atenția în « Le Figaro » asupra faptului că Hrusciov nu s'a deplasat la Paris decât pentru a torpila — teatral — conferința. Dovada cea mai bună este discursul său incendiар dela Baku din 25 Aprilie care avea loc cu cinci zile înainte de incidentul avionului american. Hrusciov avea nevoie, cu orice preț, de scandal.

În « Le Monde » chiar și Beuve-Méry (acest Sirius-Tartuffe) își regăsește luciditatea pentru a judeca, firesc, comportamentele lui

Hrusciov: « Pentru a fi bune, glumele de prost gust trebuie să fie scurte și se întâmplă că, insistând prea mult, comedia — sau farsa — devin aproape o dramă. Onorabilul atașat de presă al ambasadei sovietice din Washington împinge gluma mistificatoare cam departe, când proclamă, fără să râdă, că « spionajul e incompatibil cu sistemul sovietic ». Se pare totuși că în materie de spionaj Uniunea Sovietică, ca și altădată Rusia țaristă, n'are de primit lecții dela nimeni. Cât despre poporul francez, chiar dacă nu e atât de spiritual cum s'a pretins multă vreme, el nu e lipsit nici de humor, nici de bun simț. El știe să aprecieze, sportiv, o lovitură bine dată, însă o stăruință prea mare, un efort prea vizibil pentru cucerirea popularității, par mai puțin apte să-l seducă, decât să-i trezească neîncrederea. »

Despre « incompatibilitatea » dintre spionaj și sistemul sovietic se ocupă și ambasada Republicii Federale Germane dela Londra, care anunță că 16.000 de agenți comuniști operează în Germania de Vest și în Berlin. Purtătorul de cuvânt al ambasadei precizează că autoritățile vest-germane arrestează, în fiecare an, circa 2500 de agenți. Dacă 80 % dintre aceștia lucrează pentru Germania sovietizată, restul operează în contul Uniunii Sovietice, Poloniei, Cehoslovaciei, Ungariei, Bulgariei și României.

— Altă ședință de lucru la Nouchette Gafencu. Ne cîtește testamentul lui Grigore Gafencu. Emoționați.

19 Mai. — Din toată presa franceză, numai săptămânalul de extremă-dreaptă « Rivarol », prin pana lui Lucien Rebabet a evocat tragedia țărilor satelite. « Minunea — scrie Rebabet — ar fi una singură: ca Rusia să deschidă frontierele Ungariei, României, Poloniei, tuturor celorlalte țări satelite, să-și retragă din aceste țări administrațiile și trupele, să autorizeze alegeri libere. Dar nici nu se pune problema înscrierii pe program a aşa ceva în această Conferință sau nu importă care alta. »

Minunea nu se întâmplă într'adevăr și n'am să înțeleg niciodată pentru ce presa « liberă » și liberală din Franța se ferește să pomenească de milioanele de prizonieri ai Răsăritului. Nimici nu cere acestei prese altceva decât o informare obiectivă, o situare a faptelor. Zadarnic. Presa liberă și liberală din Franță și-a făcut din amnezie și î-pocrizie un vinovat îndreptar. Dar atunci să nu se mire nimici că noi, cei scăpați din Răsărit, alunecăm la « dreapta ». Ce putem face, dacă numai « dreapta » folosește limbajul nostru de revoltă și demnitate, atunci când e vorba de țările din Est!

— După cinismele vulgare ale lui Hrusciov, iată ca « Izvestia » acuză acum Statele Unite că pregătesc — nici mai mult, nici mai puțin decât — războiul bacteriologic!

— Trece să ne vadă pe la Radio Constantin Arsene. A asistat, ca ziarist, la conferința de presă a lui Hrusciov dela Palatul Chaillot. A răgușit huiduindu-l.

20 Mai. — Vintilă Horia îmi promite colaborarea pentru « Caietele de Dor » consacrate lui Dan Botta. Mult mai destins și cu speranța ca în toamnă să vină la Paris. « Fayard » a semnat contracte cu un editor din New-York și cu altul din Londra pentru « Dieu est né en exil » și e pe cale de a semna pentru Germania și Italia. « S'a spart ciclul întunericului », cum spune Vintilă, citându-l pe Ion Pârvulescu care, de cinci zile, e tatăl unui « vîrstă poetic » pe nume Constantin. Situația lui Pârvulescu continuă să fie dintre cele mai grele. Speră să supraviețuiască scriind articole despre Ezra Pound și despre Raymond Abellio!

— Academia Franceză a ales eri, dela primul tur de scrutin — spre surpriza generală — pe Henri Massis. Încă un prilej pentru a măsura metamorfozele mele intelectuale. În adolescență, nu l-am putut suferi pentrucă era nu numai detractorul sistematic al lui Gide, ci și apărătorul unor valori pe care le socoteam îngropate odată cu secolul al XVII-lea: rațiunea și inteligența manifestate sub scutul catolic al credinței. Astăzi, când catolicismul e minat de proprii lui slujitori, când spiritul de descompunere se insinuează nu numai în amvon ci și în altar, judecata severă, intransigență luminoasă a lui Henri Massis îmi apar ca o adevărată sănsă a spiritului. Între amoralistul Gide și moralistul Massis, alegerea se face, cu întârziere, dar cu o luciditate regăsită. Pe Gide îl păstrează undeva în dosarele plăpânde ale « literaturii »; cu Henri Massis mă simt contemporan, poate și pentru faptul că valorile apărute de el cad secerate, una după alta, de mitoile fetide ale zilei.

— Fantoma impostorului Const.-Virgil Gheorghiu reapare în actualitate. Un ziarist de scandal, specialist mai ales în gastronomie și în viața de noapte a cabaretelor, se înduioșează de Smerdiakov-ul valah care se tânguește astfel (pentru a-și lansa ultima lui carte, « La Cravache »): « Se împlinesc în curând zece ani de când situația ducează. O dramă. O dramă care nu se mai sfărșește. Sunt pe lista neagră a tuturor ziarelor. Pe lista neagră a radio-ului. A librăriilor. A revistelor. Bombardat și ucis de scrisori anonime, de denunțuri, de mizerie, de calomnie. »

Adevărul este că tehnica de publicitate cu orice chip a Impostorului este perfectă. Orice i s-ar întâmpla, va găsi mijlocul de a se vorbi încă de el. Si chiar dacă e cu desăvârșire izgonit din literatură, îi mai rămân deschise porțile rubricelor de scandal, îi mai rămân credincioase « concierge »-ele, curvele și provincialele din cine știe ce

canton uitat din provincie, incapabile să reziste văcărelilor lacrimogene ale acestei « victime » cu bale'n lacrămi.

21 Mai. — Mircea Popescu îmi cere pentru profesorul Ciureanu dela Genova date precise despre Adrian Maniu, V. Voiculescu, Ion Pillat, Liviu Rebreanu și Ionel Teodoreanu.

A avut la Radio Roma un « dialog » cu Yvonne Rossignon în care a fost mult vorba despre mine și despre Monica (?!).

— Sărmanul Traian Herseni! El se străduiește să facă sociologie « concretă » într'un stat « socialist », învinuind, după cum își cere, sociologia « idealistă ». Cercul e nu numai dialectic, ci și vicios. Pentru că sociologia « concretă » nu duce decât la rezultate « idealiste ». Si este firesc deoarece, într'un regim totalitar marxist-leninist, mai lesne se poate face teologie decât sociologie.

Problema se pune deci în alți termeni: pentru ce nu face Traian Herseni teologie, dacă vrea neapărat să stârpească virtuțile tăcerii?

La Teatrul Națiunilor, Opera din Frankfurt cu « Elektra ». Fără să fiu prea atras de această operă a lui Richard Strauss — lirismul ei înnecat în paroxisme sonore mi se pare uneori chinuit — trebuie să recunoșc totuși că Inge Borkh m'a încântat prin calitățile ei vocale, prin gesticulația ei expresivă, prin vehemența barocă, dar necesară a câtorva momente din rol. După cum calitățile de tragediană ale Elisabethei Höngen au dat spectacolului o dimensiune de izbândă. Georg Solti, în elementul său, a făcut din orchestră o minunată furtonă stăpânită.

22 Mai. — Mișcătoare, scrisoarea bătrânei Doamne Hélène Soutzo (scrisoarea e în franțuzește și cu cerneală violetă): nu mai găsește cuvinte să ne mulțumească pentru pachetul pe care îl-am trimis. N-o cunoaștem; ne-a scris la radio și ne-a rugat, mai ales, să-i trimitem... cafea. Și iată că o cutie de « nescafé » face cât o bucurie. Acum ne cere, după o mare, sfioasă și ocolită introducere, un mosor de casă: albă sau neagră.

23 Mai. — « Divina Comedie », ilustrată de Salvador Dali, La Muzeul Galliera. Neașteptate sinteze între delir și academie întreruptă ironic (spre deosebire de căderea iremediabilă în impasuri academică a lui Chirico). Mai importantă este însă, în cele vreo sută de acvarele ale lui Dali, ambiguitatea — întreținută lucid de către artist — între memoria sa suprealizantă și apelul său la un fel de muzeu imaginar al tuturor manierelor: ceva din construcția anatomică a lui Michelan-

rimo-
nu dela
Pillat,
non în
cilogie
se cere,
Pen-
liste ».
mai
Traian
ii?
ektra ».
— liris-
t — tre-
liatile ei
rocă, dar
agediană
imbândă.
tă fur-

ne Soutzo
seste cu-
nis. N'o
mitem...
acum ne
or de ață:

La Muzeul
pă ironic
nice a lui
carele ale
— între
imaginari
Michelan-

gelo, ceva din mișcarea învăluitoare a lui Tintoretto dar, mai ales, un întreg buchet din arsenalul « decolorat » al secolului al XIX-lea, dela William Blake la Gustave Doré.

În ciuda pozelor sale « paranoice », Salvador Dalí rămâne un artist care nu « intrigă ».

24 Mai. — Mare noroc să fii contemporan cu Julien Green, care nu e contemporan cu niciunul dintre romancierii noii generații! « Chaque homme dans la nuit » — roman al dorinței (fără Freud), al credinței (fără « noua teologie »), al morții (fără Blanchot), roman, mai cu seamă al speranței. Desigur, toate temele, toate obsesiile și umbrele proprii lui Julien Green sunt prezente și aici. Însă rareori credința pune stăpânire — ca aici — pe un personaj. Posesia devine lumină; dragostea, după ce e ispitată de toate vămile răului, devine lumină; moartea devine lumină. Să îndrăznești acest pariu al luminii într'un roman — azi — mi se pare o întreprindere pe căt de senină, pe atât de uluitoare.

25 Mai. — Prima « foaie informativă » trimisă de « Asociacion Encyclopedica Rumana » din Mexic, creată din inițiativa lui N. Petra și Horia Tănărescu. Amănunte interesante: s'au trimis 690 de circulare la adrese cunoscute de Români, instituții și asociații românești, precum și personalităților străine prietene; biblioteca Asociației are în prezent 470 de volume achiziționate sau puse la dispoziție de A. Popovici, H. Tănărescu și N. Petra; s'a editat teza despre Coșbuc în limba spaniolă, prezentată la Universitatea Autonomă din Mexico de studențul Vasile Lăpădat, azi profesor de limba spaniolă la Universitatea din Tucson, Arizona; s'au alcătuit până în prezent peste 1000 de fișe grupând personalități românești, reviste și periodice românești, grupări și asociații, centre religioase în străinătate, instituții străine conduse de Români, instituții și centre străine de studiu al fenomenului românesc, etc., etc.

26 Mai. — « Le Balcon » de Jean Genêt, în regia lui Peter Brook, care e în același timp decorator și desenator de costume. Nimeni n'a înțeles mai bine decât Peter Brook pe acest « înger exterminător » al imaginariului care este Genêt. Fiindcă simbolurile arogante ale lui Genêt nu țințesc decât în aparență societatea din care el s'a retras iremediabil, condamnând-o (și condamnându-se). Totul se petrece într'un ritual a-social. Piesa este un mister poetic și negru în care relația dintre Bordel și Revoluție confirmă singura ceremonie posibilă: a comediei pe care și-o joacă omul pentru a-și sanctifica, negativ, masca pe care o poartă. Toate personajile de pe scenă (din Bordel) sau cele din

afara scenei (în Revoluția care mocnește într'o cetate anonimă) poartă nu numai pe fața ci și pe ființa lor o mască a inexistenței. Singura paranteză răscumpărătoare: jocul. Joc de travestire (ah! « Bonele », « Bonele »), joc de oglinzi — oglinda e măsura însăși a acestui fel de teatru — jocul baroc al cruzimii, al sarcasmelor, al morții. Un infern în oglindă.

27 Mai. — Arghezi împlinește 80 de ani. Într'un interview acordat unui homuncul al partidului (Toma George Maiorescu), după ce constată că « cе se petrece pentru întreaga țară e un miracol », senilul sfârșește cu acest îndemn ce aduce a Plevnă roșie: « Înainte Băieți! Înainte, muncitori, voi care ați primenit țara de la un capăt la altul, prin singele și conștiința voastră inspirată și dîrză, călăuziți de acei bărbați care din munci, pușcării și jertfe, ne-au adus țara la strălucirea de azi. Înainte! »

Tot în « Contemporanul », Dumitru Micu desleagă « drama cunoașterii » la Arghezi: « De unde, cu două decenii în urmă, poetul credea că o cunoaștere adevărată a lumii nu poate începe decât cu Tatăl, fiind, cu alte cuvinte, condiționată de credință, acum poetul vede în fideism principala piedică în calea cunoașterii ». Si mai departe, criticul arată cum « înțelesul dramei ni se desvăluie acum clar. Atât timp cât căuta absolutul, idealul suprem de perfecțiune, sensul existenței, în afara realității terestre, deasupra omenirii, poetul nu putea ajunge la vreo întă. În anii noștri, călăuzit de concepția despre lume cea mai înaintată, autorul *Psalmilor* descoperă rațiunea vieții în viața însăși; idealul de perfecțiune îl vede înfăptuindu-se uman, în practica social-istorică, pe măsură ce omul, acționând în libertate », etc., etc.

Dela Dumnezeu-Tatăl la Partidul-Atotputernic: iată itinerariul unei conștiințe potrivite. Sau, cum conchide criticul: « Iată încheierea dramei! »

— O seară de « evadare » la spectacolul Baletului coreean dela Seul, la Teatrul « Sarah Bernhardt ». « Primăvara parfumată » — în ciuda titlului — n'are nimic ridicol. Vocabularul coregrafic e epurat de concesii aşteptate, iar instrumentele extrem de orientale și de neobișnuite completează această excursie îndepărtată.

28 Mai. — O scrisoare mai mult decât ciudată dela Eugen Drăgușescu: « Mircea Popescu mi-a dat acum două zile, la Roma, vesteabombă că bunii mei prieteni, Ligia Macovei și al ei soț, arhitectul, s'au hotărît să se descotorosească de lipitori și să aleagă lumea noastră. E adevărat? Anul trecut la Paris aflasem de prezența Ligiei Macovei dela Dinu Grigorescu: aş fi dorit mult să o văd dar mi-era silă numai să mă gândesc de a trece pe la Legația parșivă. Fii bun, te rog, și pune-mă în contact cu ei. Îmi închipui că amândoi au trecut printr'o

mare tensiune sufletească. Aștept nerăbdător ziua unei frătești îmbrătisări; până atunci să facă o baie în zeamă de portocale și iaurt ca să li se curătească bine pielea și meningea de căte au trebuit să suporte, cu toate favorurile avute în lumea lepădăturilor.»

Cred că și Mircea Popescu și Eugen Drăguțescu își fac iluzii. Emeriții n-au dat niciun semn de libertate. Dar de unde acest fum fără foc?

29 Mai. — « Jurnalul de Exil » al lui Trotsky, apărut la Gallimard. Mă precipit să-l cumpăr. Cu o emoție stinsă. Cred că dacă ar fi apărut înainte de 1944, pe vremea când pasiunea mea pentru revoluționar era atât de intensă, aş fi trăit într-o insomnie continuă până să mi procur. Acum e altceva. Acum, revoluția și idealurile ei, oricât de curate, mi se par nu numai un vis urât, ci și unul primejdios. Revoluția trebuie izgonită din conștiința și nostalgia oamenilor ca un cancer patetic ce este. Atâta cheltuială de absolut s'a pus în revoluție, încât a întreține încă focul nestins al mitologiilor ei, mi se pare a răni de moarte absolutul însuși.

Jurnalul lui Trotsky cuprinde aproape un an (1935). După ce autoritățile franceze îl silesc să părăsească Barbizon, Trotsky se stabilește la Domène, o mică localitate din apropiere de Grenoble, după care î se acordă o viză de intrare în Norvegia. Jurnalul acoperă această scurtă perioadă. La sfârșitul volumului, editorul a adăugat Testamentul său din 1940, redactat cu puțin înainte de moarte.

Două aspecte nete: unul politic, altul biografic. În primul, Trotsky urmărește desfășurarea evenimentelor politice interne și externe (6 Februarie, acordurile Laval-Stalin, etc.) și critică nu numai politica Uniunii Sovietice, ci și atitudinea partidelor de stânga din Franța. Nicio revelație, ci doar consemnări banale pe marginea presei. Partea biografică este, bine înțeles, mai importantă. Amintiri despre Lenin, detalii despre perversitatea lui Stalin, schițe de portret ca aceea a fostului său prieten Racovsky (« Un mare revoluționar în minus, un mic funcționar în plus »). Omul și exilul, omul în exil, dau Jurnalului accente mișcătoare. Trotsky vorbește cu multă demnitate de lipsurile în care trăește, bătrânețea care se apropie, de subrezenia sănătății lui, de soarta familiei rămasă în URSS sub veghea răzbunătoare a lui Stalin. Exilul îi apare ca un spațiu de confruntare morală, ca un prilej de adâncă verificare cu sine: « Natura umană, profunzimea ei, forța ei, sunt determinate de rezervele ei morale. Oamenii se descoperă lor în adevărat, atunci când sunt aruncați în afara condițiilor firești ale viații lor, fiindcă atunci trebuie să recurgi la aceste rezerve ». Paginile cele mai frumos-omenești — și nu sunt puține — sunt acelea în care vorbește, cu admirație și dragoste, despre soția sa, Natalia Ivanovna Sedova care, dealungul tuturor peregrinărilor, dela mansardele din Geneva, până la locuințele modeste din Franța, trecând prin cartie-

rele muncitorești din Paris și Viena, prin Kremlin cu Arkhangelskoie, prin coccioabele tărașești din jur de Alma-Ata, prin villa dela Prinkipo, și-a asumat destinul cu o simplitate, cu o abnegație și cu o nobilțe mai mult decât exemplare. Și, în legătură cu loviturile pe care soarta li le-a rezervat, Trotsky reamintește un pașaj din autobiografia protopopului Avvakum. Protopopul și protopopeasa înnotau împreună prin zăpezile Siberiei. Biata femei cădea adesea, sleită de puteri. Aici — notează îngrijitorul ediției — Trotsky a lipit o bucată din pagina tipărită, desprinsă probabil dintr-o ediție populară a autobiografiei lui Avvakum și subliniată energetic cu cerneală: « Mă îndrept spre ea și sărmana femei mă dojenește întrebându-mă: O să mai avem mult de mers protopoape, prin aceste vârtoape? Și eu îi răspund: Markovna, numai până la moarte. Și ea, suspinând: Bine, Petrovici, să continuăm. »

Altceva mă surprinde în Jurnalul lui Trotsky. La un moment dat, scrie: « Politica și literatura constituie, în fond, conținutul vieții mele personale ». Și e firesc. Așa îl vedeam. Așa îl și așteptam. Din nefericire — și nu încetez să mă mir — singurele lui lecturi « literare » în exilul din Franța sunt: Victor Margueritte, Léon Frappié și Marcel Prévost. O singură excepție, în Norvegia: Edgar Poe în original.

30 Mai. — Două ore la « Petit Palais » pentru a vizita expoziția de artă religioasă indiană. Nu notez nimic. Sunt incapabil. Lipsa mea de cultură în acest domeniu e atât de imensă încât, cel mult, aş putea cădea în considerații estetice când, în realitate, aici totul e pus în slujba sacrului.

31 Mai. — A murit Boris Pasternak. La 23 de zile după criza cardiacă, un cancer generalizat îl răpește din exilul lui interior pentru a-l trece pe tărâmul marii împăcări. Cei ce l-au huiduit, cei ce l-au târât în noroi — șeful Komsomolului l-a rânduit sub rasa porcină — pot continua acum, nestingheriți, « construirea socialismului ». Dintronul fel de higienă și a conștiinței și a dragostei, Doctorul Jivago s'a ferit nu numai de « socialism », ci și de « revoluție ». Ca într'unul din poemele sale, în care Pasternak își înștiință contemporanii că « nu s'a născut de trei ori pentru a privi în trei feluri pe semenul din fața lui », existența lui a fost una. Pentru asemenea existențe, nu e loc în Rusia contemporană. De aceea Boris Pasternak a ales să slujească Rusia eternă: Rusia lui Rublev. Cea de dincoace și de dincolo de istorie.

roza vînuriilor

www.arhivaexilului.ro

« FRAGMENTS D'UN JOURNAL » DE MIRCEA ELIADE

Există genuri și forme literare care manifestă o derutantă accesibilitate în raport cu massa autorilor posibili; *jurnalul de zi* se numără printre acestea. Dacă pentru a scrie o tragedie se impun oarecare cunoștințe în materie, dacă o glossă sau un sonet te pot inhiba prin exigențele de ordin tehnic, nimic nu pare mai ușor decât să-ți notezi întâmplările de peste zi, gânduri și impresii disparate, adunând de-a lungul anilor o cantitate considerabilă de pagini. Apoi selectezi sau transcrii de-avalma și-ți tipărești carteia vieții, « romanul » personal, cu speranța că autenticitatea te poate propulsa, fără nicio pregătire literară, în rândul scriitorilor.

Există o parte de adevar și, totodată, foarte multă iluzie în această atitudine. Jurnale de zi interesante se cunosc destule — nu însă într'un număr exagerat —, mai ales dacă ele aparțin unor personalități de excepție (oameni politici, generali glorioși, scriitori, aventurieri). Depinde însă ce anume așteaptă lectorul — în spătă, criticul — dela o carte-jurnal. Cele mai multe din producțiile de acest gen aparțin negreșit para-literaturii, interesul stârnit de ele și de ordin diferit. Predomină *informația*, « revelația »; cititorul se simte acceptat într'o intimitate măguilitoare și pasionantă. Iată, își zice el, ce gădea cutare mare om în ziua când a trăit una din însemnările și binecuvântările sale îspăvări! Acestui interes extra-literar îi răspund de altfel numeroasele texte apocrife (jurnale, memorii, scrisori) atribuite unor personalități ale trecutului, de întinsă notorietate.

Jurnalul lui Mircea Eliade, din care editura Gallimard a publicat (în traducerea lui Luc Badesco) o substanțială selecție, ne pare unul din textele pasionate și de întâie importanță. Din ansamblul notelor de zi adunate de lungul unui sfert de veac — și ale căror proporții reale sunt greu de evaluat — autorul a selectat pagini esențiale, lăsând de o parte tot ce i se pare de un interes mai limitat în spațiu și timp. La temelia acestor opțiuni și a însăși continuări prin ani a jurnalului, vom găsi un amestec de *instinct* (cuvântul e luat, aici, într'o accepție foarte largă), și îndelungate reflecții asupra genului în spătă.

Attitudinea lui Mircea Eliade, ca și a altor mari autori, față de *jurnalul de zi* nu este una dată odată pentru totdeauna. Scriitorul s'a orientat oarecum diferit prin ani, în cadrul unei găndiri unitare; reflecțiile ce pot fi culese din multele presărate în versiunea dela Gallimard vădesc un proces cu adevarat de clarificare a opiniei despre jurnal, fără ca vreun cuvânt « hotăritor » să fie rostit. Căci această formă literară (și documentară) nu se lasă închisă în formule; ea acceptă mai degrabă preferințe, fiind atât de intim legată de personalitatea fiecărui autor.

Chiar din primele pagini ale cărții, adunând însemnări de zi din toamna lui 1945, după sosirea autorului la Paris, Eliade se vădește interesat de rolul (literar mai ales) pe care îl poate avea jurnalul, ca gen aparte. Într-o discuție cu Eugen Ionescu (care îi declară că « notre génération est finie », cuvinte

atât de fericit contrazise de realitatea ulterioară!), Mircea Eliade pledează în favoarea jurnalului care « interesează întotdeauna; el e totodată un 'document' și o 'mărturie' » (p. 10). Afirmații justificate în sine, dar care nu-l satisfac pe deplin, de vreme ce, în continuare, îl vom vedea parcurgând texte similare dintre cele mai notorii (jurnale de Charles du Bos, André Gide, Ramuz, Julien Green, Paul Régnier, peste ani, Ernest Jünger), reflectând asupra diverselor « tehnici » posibile. E o adevărată « pasiune pentru jurnale intime » — cum și-o definește el însuși (p. 35). Parcurgând « pe o bancă, în plin soare », în Jardin du Luxembourg, *Extraits d'un journal* de Charles du Bos, Eliade se arată înțelegător cu formula acestuia, foarte elaborată, dar preferința sa merge în altă parte: « Mărturisesc că prefer totuși *Jurnalele* în care abundă notațiile insignifiante, relatarea unei vizite banale, dificultățile, visele, iluziile — ceea ce înseamnă că autorul își scrie *Jurnalul și pentru sine însuși* » (p. 11). Prefe-riță subliniată, peste un an, în cuvinte încă mai categorice: « În fond, a ține un jurnal interesant, semnificativ, nu e la îndemâna oricui. Ai sau nu ai « bossa » jurnalului intim, aşa cum ai pe aceea a nuvelei sau a povestirii, fantastice. Julien Green, de pildă, este întotdeauna pasionant, chiar atunci când notează amănunte insignifiante. El este « făcut » pentru acest mod de a scrie [...] ghicesti (la el, n.n.) mai cu seamă nevoie de a salva timpul concret, aceste momente ireversibile ale afmurgurilor, ale umbrelor evanescente încărcate de revelații » (pp. 35-36).

Mircea Eliade nu este un partizan al confesiunii totale, al mărturisirii de sine « nemiloase » în jurnal. El o declară, de altfel, fără ezitare: « Nu am simțit aproape niciodată nevoie de a mă « confesa » pe deantregul într-o pagină de jurnal » (p. 52). O asemenea confesiune totală rămâne foarte problematică și interesul ei e conditionat de sensul ei moral, mai general. Rolul Jurnalului trebuie căutat în altă parte, în *fixarea* (deci în salvarea) unor « fragmente de timp concret », din curgerea neierătătoare a orelor. Fragmente de timp *concret* (calificativ bogat în sensuri, aici) adică: « imagini, situații sau gânduri ».

De aceea, Mircea Eliade face o netă distincție între « jurnalul conceput ca gen literar » — deci rezultat al unei anume elaborări — și « jurnalul — stenogramă ». E mai întâi actul așternerii relativ spontană a gândurilor de peste zi: « Scriu pentru a mă putea recita mai târziu. Scriu pentru a mă regăsi, pentru a-mi aduce aminte de clipele zadarnic pierdute. » Dincolo de aceasta, intervine selecția, elaborarea, aşa cum vor fi procedat Gide și Ernest Jünger. Acesta din urmă, constată Eliade, utilizează « notele rapide sau mici fragmente scrise în timpul zilei pentru a redacta (probabil seara sau în ziua următoare) un scurt paragraf care să reflecteze « esențialul » » (p. 461). Redactându-l astfel, cu intenția de a-l publica vreodată, *Jurnalul* de scriitor în maniera Gide, Jünger, devine « o carte încărcată de « mesaje », chiar dacă aceste mesaje sunt mai directe și mai epizodice. O mulțime de lucruri care nu pot fi spuse decât într'un jurnal » (p. 201).

Astfel stănd lucrurile, pare evident că un asemenea text nu poate fi decât *fragmentar* (fragmente, extrase, firmituri...). Spre melanolia unui cititor mai lacom și, negreșit, mai indiscret, Mircea Eliade — care mărturisește a ține, cu inevitabile intermitențe, un jurnal de zi încă din adolescență, unele părți din acestea au fost utilizate în romane de tinerețe, altele s-au pierdut în vâltoarea unei vieți de peregrin — e hotărît să interzică publicarea integrală a întregului material scris. Decizie pe care o putem, sentimental, regreta, dar în care admirăm consecvența cu sine însuși a autorului.

*

Dacă se poate spune ceva sigur despre jurnalul de zi este că, pentru a interesa, el trebuie să apartină unei *personalități* ce se exprimă puternic (în acel text, și nu neapărat în viața socială; există caiete intime ale unor mari însin-

gurați care s'au rostit, în întregime sau în primul rând, în acele pagini — și care se dovedesc de un mare interes, nu doar psihologic). Mircea Eliade îndeplinește toate condițiile ideale pentru ca mărturia lui să pasioneze la lectură: e mai întâi un mare scriitor, dintre cei mai originali și mai solizi din căci a cunoscut literatura română în acest secol — și un prozator pe care Occidental nu-l cunoaște încă așa cum s'ar cuveni, « partea scufundată » a operei sale narative întârziind să apară la suprafața unor limbi de largă circulație. Eliade mai este și un spirit director în cercetarea științifică a zestrei de cultură a popoarelor din afară sferei occidentale tradiționale; sfidarea pe care el a lansat-o cu două și chiar trei decenii în urmă, nu ne pare la îndemâna multora. Distinsul profesor de istoria religiilor n'a ezitat să acuze de *provincialism* spiritul occidental, răsturnând, spectaculos și profund totodată, termenii! Astfel, la începutul lui 1963, continuând o discuție cu Tom Altizer, el notează, referindu-se la nume de autoritate: « toți acești autori iluștri pe care Tom îi admiră atât sunt *Occidentali*. Ceea ce înseamnă că ei au abordat probleme și crize proprii spiritualității occidentale moderne. În ceea ce mă privește, eu gândesc că aceste orizonturi culturale sunt « *provinciale* » [...] Eu încerc să *descubd* Occidentalilor ferestre spre alte lumi — chiar dacă unele dintre aceste lumi s'au năruit acum vreo zece mii de ani. « *Dialogul* » meu are alți interlocutori decât cei ai lui Freud sau James Joyce: eu încerc să înțeleg un vânător din Paleolitic, pe un yoghin sau pe un șaman, pe un țăran din Indonezia, pe Africani, etc., și să comunic cu fiecare » (p. 414).

Cititorul va fi mai puțin atras de coabitarea între același spirit a două entități diferite, greu de conciliat: scriitorul și omul de știință. E pasionant să urmărești de-alungul anilor evoluția fiecărui, pasul sigur, din ce în ce mai autoritar al savantului de reputație mondială, zbatările și împlinirile romanierului. Aceasta din urmă nu privește cu nepăsare succesele reputatului său complement științific, jurnalul abundă în întrebări și îndoieri, Mircea Eliade își pune nu odată problema dacă opera sa narrativă nu a fost sacrificată pe altarul științei: « Sunt incapabil de a exista simultan în două universuri spirituale: literatura și știință. E slăbiciunea mea fundamentală: nu pot să mă mențin concomitent treaz și în vis, în joc. De îndată ce « fac literatură », mă regăsesc într'un alt univers; eu îl denumesc oniric deoarece el are o altă structură temporală și deoarece raporturile mele cu personajile sunt de natură imaginară și nu critică » (p. 116).

Aceste rânduri datează din Noembrie 1949. Exact cu un an mai târziu, tensiunea dintre dorința de a scrie proză și servituitoare unei extraordinare cariere științifice devine anevoie de suportat (dar ea va fi îndurată și astfel va trăi Eliade pînă ei, an după an, un deceniu după celălalt!): « În ultimii zece ani, m'am întors de trei ori la roman — și de fiecare dată am abandonat la capătul câtorva luni [...]. Îmi voi fi pierdut oare suful? Vâna mea 'epică' se va fi secătuit? Nu am impresia asta. Dar am de terminat nefericitele mele cărți științifice. Și chiar și pentru ele, găsesc din ce în ce mai puțin timp. De când m'am mutat în rue de la Tour, muncesc între douăsprezece și patrusprezece ore pe zi, dar tot acest timp e consacrat studiilor, articolelor, conferințelor [...] Nu-mi dau încă seama dacă și când voi putea reveni la roman [...] Cât de rău mă port cu mine însuși, în acești ultimi ani de libertate care, printre o minune, mi-au fost dăruiti. În loc să mă consacru exclusiv cărților mele de căpetenie și mai întâi romanului, nu mă tin decât de conferințe, studii și articole » (p. 135).

Asemenea pasaje pot fi spuse din belșug, fiind vorba de una din « temele » mari ale jurnalului. Undeva, Eliade comentează cu melancolie, găsindu-și o similitudine de destin literar cu Georges Bernanos: « Îmi dau seama că, de mai bine de zece ani, și eu am sacrificat « literatura »; am renunțat să scriu romane (singurul gen literar care răspunde talentului meu). Am făcut-o pentru a încerca să impun o nouă manieră de a-l înțelege pe *homo religiosus*. » (Regretând că, într-adevăr, producția sa romanesca s'a întresepă de atâtia ani, ne vom exprima dezacordul față de aserțiunea că romanul

— pagini —
Eliade
lectură:
din căți a
Occidentul
operei sale
Eliade
cultură a
lansat-o
Distinsul
spiritul occi-
incepțul
indu-se la
dimină atât
proprietățile
că aceste
identalilor
nuit acum
cei ai lui
nic, pe un
etc., și să
rit a două
E pasionant
in ce mai
român-

Un alt motiv pentru care *Jurnalul* lui Eliade era sortit să pasioneze la
lectură îl constituie însăși situația sa existentială: selecția dela Gallimard,
pe lângă faptul că este o adevărată « carte de înțelepciune » (cum în mod
magistral a numit-o Claude Mauriac) și un vast « zibaldone » al unui scriitor
și al unui savant care se îngâna pe pagini, *Jurnalul* de față rămâne totodată
istoria unui mare cătărar exilat.

Am putea întârzia încă mult asupra acestui aspect, întru atât înfruntarea dintre scriitorul și savantul cu același nume e bogată în sugestii, dramatică, pasionantă. Viitorii cercetători ai operei eliadești vor găsi în paginile jurnalului și unele prețioase indicații pentru descifrarea acestei personalități complexe, unele adevărate profesioniști de credință: « Un critic care ar vedea în opera mea științifică o înclinație spre erudiție s-ar însela grav. E vorba de cău totul altceva, e vorba de o lume care îmi pare mai reală, mai *vie* decât personajile din romane și din nuvele » (p. 430).

Ar fi totuși o naivitate să credeam că între omul de știință și scriitor, între opera științifică și cea literară a lui Mircea Eliade există o cenzură. Între opurile sale de erudiție — care e reală, binecunoscută și uimitoare prin dimensiuni, chiar dacă autorul își neagă vreo înclinație spre aceasta — și opera de imaginație, comunicarea și subtilă și rodnică. S-ar putea scrie un studiu aparte pe această temă. Noi ne mulțumim să cităm o altă formulare din *Jurnal*: « Atracția exercitată asupra omului modern de către mituri trădează dorința sa latentă de a face să i se spună povești, de a învăța cum s'au născut lumile și ce s'a mai întâmplat după aceea » (p. 246). Or, există în proza lui Mircea Eliade o enormă sete de a povesti, un fel de *exorcism al fabulației*; povestirea proliferantă (ca în « Pe Strada Mântuleasa ») are, în definitiv, rolul de a conjura existența să dureze. Iar miturile despre crearea lumilor și despre ce s'a mai întâmplat după aceea, se traduc în romane și nuvele prin proiecțarea atât or destine individuale — tot atâtea lumi! — apariția de indivizi și mulțimi și trecerea lor prin roțile dințate ale timpului, ale Iстoriei (ca în « Noaptea de Sânziene »).

Că această interpretare a noastră e plauzibilă, ne-o confirmă o altă însemnare din *Jurnal*, pentru noi o adevărată *ars poetica* a lui Mircea Eliade (pentru zona de ficțiune a operei sale): « Romanul trebuie « să povestească » ceva, fiindcă narativitatea (adică inventia literară) îmbogățește Lumea, nici mai mult nici mai puțin decât Istoria, deși pe un alt plan. Noi suntem *creatori* în universurile imaginare cu mai multă șansă decât putem fi pe planul Istoriei. Faptul că se petrece ceva, că se întâmplă tot felul de lucruri — e tot atât de semnificativ pentru destinul omului ca faptul de a trăi în Istorie sau de a încerca să modifici » (p. 443).

*

Un alt motiv pentru care *Jurnalul* lui Eliade era sortit să pasioneze la lectură îl constituie însăși situația sa existentială: selecția dela Gallimard, pe lângă faptul că este o adevărată « carte de înțelepciune » (cum în mod magistral a numit-o Claude Mauriac) și un vast « zibaldone » al unui scriitor și al unui savant care se îngâna pe pagini, *Jurnalul* de față rămâne totodată istoria unui mare cătărar exilat.

Să ținem seama de faptul că modelul ideal de urmat pe calea dureroasă a exilului este pentru Mircea Eliade nu Ovidiu, ci Dante Alighieri. Opriuine plină de înțelesuri. Nu cunoaștem în literatura modernă multe pagini de exil care să poată sta alături de cele în care autorul « Nopții de Sânziene » meditează asupra condiției desfărării ajungând la o revelație bărbătească exemplară, elevată: « Urcam încet, tihnit și simțeam tot mai năvalnic în sufletul meu această revelație: depeizarea este o lungă și dureroasă probă inițiatică menită să ne purifice, să ne transforme. Țara îndepărtată, inaccesibilă va fi ca un

Paradis unde ne vom întoarce spiritual, adică « în duh », în taină, dar aevea. M'am gândit mult la Dante, la exilul său. E fără nicio importanță dacă trupește ne vom înapoia sau nu în țara noastră. » Căci, spune Eliade, există o patrie lăuntrică, revelată, pe care mișcările în timp ale destinelor omenești n'ò pot atinge: « Da, însăși această patrie — dar va trebui ca noi însine să devenim asemenea lui Dante (nu, bine înțeles, ca geniu, ca măreție, dar ca situație spirituală). Cum îi scriam lui Vintilă Horia, pe Dante și nu pe Ovidiu, trebuie să ni-l luăm drept model » (pp. 162-163).

Amintirea României intervine direct în viața autorului, e sfâșietoare frecvența acestor intruziuni ale memoriei în realitatea vieții sale. La fiecare pas, traversând un peisaj din Franța, Italia, Statele Unite, Mexic, o asemănare cu locurile românești ale tinereții izbucnește; călătorind cu autocarul spre Royumont, printre câmpuri acoperite de maci, Mircea Eliade trăește impactul amintirii: « și brusc, mă trezesc, mișcat, ca și cum aş ieși dintr'un vis, căci acestea sunt peisajele copilăriei mele, regăsesc cerul și câmpia românească. Înțeleg o dată mai mult până la ce punct munca, erudiția mă ocrotesc de nostalgia pământului și văzduhului de care am fost rupt » (p. 108). În Tyrol, din nou învăț imaginea țării: « dar eu îmi aduc aminte neconitenit de Carpați, de Bucegii vacanțelor mele de vară ». Tânărul alpinist de odinioară pentru care mulți din munții României nu mai aveau secrete, revine în pagini, peste ani și ani. Grupul de adolescenți surprins de căderea nopții, pe o coastă abruptă, decide să doarmă *in situ*; pentru mai multă siguranță, băieții se ancorează de arbori, cu centurile, ca să nu alunecă în prăpastie, în vremea somnului. « Nu știu cum am putut adormi. Dar am dormit și încă adânc. M'am trezit spre miezul nopții, mi-aduc aminte, și am tresărit zăring foarte aproape de mine, la câțiva metri în prăpastie, un colier de pietre prețioase, verzi și albe. Mi-au trebuit câteva secunde pentru a înțelege că erau luminile orașului Câmpina, situat la câteva zeci de kilometri, în vale » (pp. 366-367). Dece mi-am amintit de acest episod după patruzeci de ani?, se întrebă autorul, la capătul unei curate pagini de literatură. Pentru că Țara trăește în fibra cea mai intimă a ființei sale, cum în puțini alți Români din acest veac. E plin de înțelesuri și profund sguditor un « vis-in-stare-de-veghe » din iarna lui 1935: autorul, bănuindu-se în pragul extincției în urma unei intervenții chirurgicale, visează cu ochii deschiși o fantastică și funebră călătorie. E un fel de replică la cunoscutul episod istoric al izgonirii lui Bălcescu, muribund, ajuns cu vaporul la Galați, din exil, și ne-acceptat în țară de autorități. Mircea Eliade parafrazează parcă una din « Nopțile » lui Macedonski, în care poetul asistă cu ironie tăioasă la propria înmormântare. Ceea ce oferă însă Eliade la paginile 234-236 ale *Jurnalului* său e un text de o densitate originală, neobișnuită, cu deschiderea unor perspective ce nu se vor doar geografice. E marele vis al exilatului, care nu-și poate redobândi Țara nici prin moarte. Călătoria prin levitație a scrierii, de-alungul unui întreg continent, are ceva macabru, derulant-ironic și impresionant dincolo de orice cuvinte:

« Mi-ar trebui pagini în sir pentru a descrie senzația provocată de acest « miracol », multimea care urmărea din ochi, pe străzile Parisului, scrierii planând deasupra caselor; mașinile, camioanele cinematografiei sau ale radio-ului, helicopterele care îl însoțeau în vreme ce el se îndepărta de capitală. Ziarele de seară indicau localitățile pe care le survola, iar edițiile se succedau cu ultimele fotografii. Scrierii se apropiau de Alpi. El zbură acum la mare altitudine. În pofida rafalelor de vânt, nici florile și nici steagurile nu mișcau. Nimeni nu putea ghici în ce parte se îndrepta. » Scrierii zboară pe deasupra Italiei, Mării Adriatice, Iugoslaviei, pătrunde în Bulgaria și rămâne suspendat în văzduh deasupra malului drept al Dunării, în fața Olteniei, vreme de câteva zile. Odată obținută, prin Crucea Roșie, asigurarea că el nu va fi distrus, lenta călătorie onnică își urmează cursul spre ținta dorită, București. Si în acest moment visul începe să-și limpezească sensul: « Îl urmasem până aici fără nicio piedică peste munci, mari și orașe. Dar de data asta a trebuit să

renunț. Rămas pe malul bulgăresc al Dunării, îl priveam cum se îndepărtează până când pieri cu desăvârșire » (p. 235).

Această rupere pe totdeauna, irreparabilă, este trăită cu intensitate diferită prin ani, rămânând mereu prezintă. În Ianuarie 1953, în vreme ce lucra la « Noaptea de Sânziene » cu încordare, Eliade notează în *Jurnal*: « Dar sunt uneori atât de trist, atât de desnădăjduit încât mă întreb care mai este încă înțelesul acestui semn. Epizoadele la care lucrez acum sunt foarte triste — dar va fi oare acesta singurul motiv? Mă gândesc tot timpul la ţară, la ai mei. Nu mai am vești de acolo de multă vreme. Mă îngrozește ideea de ce va fi putut să se întâmple. Totul a rămas acolo: tinerețea mea, trecutul meu, familia, prietenii. Tot ce am făcut sau nu am făcut, hărțile adolescenței mele, manuscrisele, scrisorile dela atâtia prieteni care nu mai sunt; cărțile mele, dosarele cu primele mele articole din vremea liceului sau a Universității, absolut tot. Aici în « Occident » nu sunt decât un fragment » (p. 199).

Abundența de peisaje românești în scrierile narrative din exil ale lui Mircea Eliade fascinează; în realitate, întâlnim în ele o *geografie mitică*, reconstituită pe impresiile amintirii. Căci, spune autorul: « simt din ce în ce mai mult nevoie de a-mi elibera literatura de concretul geografic și istoric. Bucureștiul din « Pe Strada Mântuleasa », deși legendar, este mai « adevărat » decât orașul pe care l-am străbătut, pentru ultima oară, în August 1942 » (p. 283).

Dintre opiniile politice ce pot fi întrevăzute în paginile acestor *Fragmente de Jurnal* merită să fie subliniată convingerea lui Eliade că singura activitate eficace la îndemâna exilului (sau a unei părți a lui, cel puțin) rămâne aceea de a face cultură, ca gest politic: « În acest război religios în care ne găsim angajați, adversarul nu se mai preocupă decât de « elite » care, pentru o poliție bine organizată, au avantajul de a putea fi destul de lesne supimate. În consecință, azi « a face cultură » este singura politică eficace la îndemâna exilaților. Pozițiile tradiționale s-au răsturnat: nu polițienii sunt aceia care se află în centrul concret al istoriei, ci savanții, 'elitele intelectuale' » (p. 103). Ideea e seducătoare dar discutabilă, prea « frumoasă » ca să fie și pe deplin exactă. Se poate spune, mai degrabă, că actualele condiții istorice au desvăluit cu insistență nesfârșita *vulnerabilitate* a intelectualului, a creatorului și savantului, între armele tot mai necruțătoare ale forțelor politice ce se înfruntă — îată arma *specifică*, autentică a artistului și omului de știință; după cum, firește, mulți dintre ei pot săi direct pe baricade de o parte și de alta. Dar, înțelegem noi din cuvintele autorului, un poet sau un cercetător științific, odată « angajat » direct în lupta socială, devine un simplu combatant între ceilalți (de unde o întreagă retorică a confundării voluntare cu mulțimea anonimă); *calitatea* sa se păstrează mai cu seamă atunci când acest luptător face cultură, se exprimă în sfera puterilor sale specifice. Dar în marginea acestei sugestii eliadești, discuția rămâne deschisă.

Mircea Eliade e un mare muncitor al scrisului, un *fecund* care se recunoaște ca atare, conștient și de eventualele riscuri ale fecundității sale. *Jurnalul* luminează în intimitate prețul de sacrificii, de suferință și neconitență alertă creatoare ale acestei rodnicii. Spirit renăscător, de o disponibilitate vastă, fără însă să se risipi, Eliade pare să fie dotat cu aceeași foame de muncă intelectuală care-i animă pe maestrari plurivalenți din Quattrocento și Cinquecento. Legat de obsesia Renașterii, să reținem un gând al autorului, dela pagina 247, care dă o explicație gravă și subtilă în același timp orientării sale științifice: « Mai semnificativ este faptul însuși de a fi ales India drept principal câmp al cercetărilor mele chiar în momentul când studiam, în Italia, Renașterea italiană. Într'un fel, aş putea chiar să afirm că pentru Tânărul care eram, orientalismul nu era decât o nouă versiune a Renașterii, descoperirea de noi izvoare, și întoarcerea la izvoare părăsite, uitate [...] Poate că înțelesesem deasemenea, fără să-mi dau seama de asta cu limpezime, adevărata lecție a Renașterii,

lărgirea orizontului cultural și reconsiderarea stării omului într'o perspectivă mai vastă. »

În abordarea acestui aspect al personalității sale — aşa cum este el reflectat în *Jurnal* — e bine să alăturăm două elemente distințte: « datul » fundamental al rodnicii, cunoscut încă din anii antebelici, și care l-a împins pe Tânărul romancier, jurnalist și savant să-și uluiască confrății cu uriașa sa desfășurare intelectuală (G. Călinescu menționează acest lucru în *Istoria sa, minunându-se* în modul său antipatic de eficacitatea lui Mircea Eliade); în al doilea rând trebuie ținut seama de elementul *timp*: Eliade trăește neconenit o adeverărată panică a vremii ce poate fi neutilizată, ce se poate cheltui fără folos intelectual. Ajuns la 38 de ani la un prag dureros al vieții, când totul trebuie luat dela capăt, când până și trecutul se pierde lent, el se simte obligat să muncească peste fire, în condiții adesea nelinișitoare. În acei ani de nou început, prin 1947, el trăește o alternanță chinuitoare de sentimente, privind în timp înainte și înapoi: « Uneori *vedeam* înaintea mea proiecte nenumărate de opere pe care urma să le creez, și perspective insuflețitoare, alteori eșecuri și dezastre. Înțelegeam ceea ce nu *făcusem*, ceea ce nu *trăisem* în acești doisprezece ani din urmă. Această « criză » mă apucă cel puțin odată în fiecare zi. Si dintr-o dată mă pomeneam purtat într'un cu totul alt « orizont » unde cei patruzezi de ani pe care-i aveam, « istoria » pe care o simteam în spatele meu nu mai jucau niciun rol, nu mai existau ca să zic așa. Simteam, dimpotrivă, că abia începând de acum *timpul* merită să fie cunoscut; și că a *existat* în *timp* abia începea să însemne ceva de preț, să capete mai ales o valoare teoretică » (p. 87). Niți doisprezece ani mai târziu, în 1959, când deja roadele literare și științifice ale unui efort creator neîntrerupt, eroic, se făcuseră simțite din belșug, Mircea Eliade nu se poate « ierta », el se îmboldește mereu la noi eforturi, se muștră cu amăraciune (și, nu rareori, în mod nedrept!) că și pierde vremea cu lucruri de puțină importanță: « Îmi pierd vremea scriind fleacuri, fragmente, lucruri care nu mă interesează. Si într'o bună zi mă voi trezi, va fi ceasul de plecare, fără să fi avut răgazul să scriu măcar una din cărțile mele de maturitate » (p. 295).

Pentru Eliade fericirea e în creația liberă, netulburată de niciun impediment. Viața pe care o duce, cariera sa științifică, universitară îl obligă prea adesea să facă ceea ce nu ar dori cu deosebire (acele articole, conferințe, intervenții — atât de importante totuși în activitatea unui savant!). O utopie fericită: a citi și a scrie după plac: « Visez uneori o lungă, nesfârșită vară, în care să mă trezesc în fiecare dimineață pe deplin bucuros că noua zi va fi a mea, numai a mea, și că voi putea, dacă aceasta mi-e voia, să risipesc sau să consum în întregime pentru a face o carte » (p. 232). Mai ales în primii ani de după război, condițiile de muncă sunt dificile, doar o tenacitate ieșită din comun poate asigura continuarea elaborării, când a textelor științifice, când a celor de proză: « Gripat, hărțuit din toate părțile, am continuat să scriu în fiecare zi, laborios, cu încăpățânare » (27 Octombrie 1949); « De două zile e așa de frig că-mi îngheată mâna pe stilou. Tin o sticlă cu apă caldă pe genunchi pentru a-mi dezmorți degetele din când în când » (31 Octombrie 1949); « Am reluat de câteva zile capitolul șase, penultimul. Lupt împotriva unei tristeții de neînțeles, a unei mari și profunde oboseli. Îmi spun mereu că ar trebui să mă odihnesc, căci nu mai sunt prea Tânăr, dar simt că e prea târziu, și că, orice s-ar întâmpla, nu mai am timp și că singurul lucru pe care-l mai doresc, este să mă eliberez de roman — fie ce-o fi » (Iunie 1954).

La vârsta deplină a maturității, o rară lumină de împăcare, de mulțumire pentru că s'a trudit, scaldă chipul neistovitului creator. E o bruscă declanșare de bucurie a muncii împlinite — atât de profund și exemplar omenească! — răsplătind ani și decenii de neconenit efort. E, totodată, un surâs al Timpului, care glorifică trăsăturile celui ce i-a devotat cu atâta dăruire creatoare, așa cum lanul de grâu luminează adânc chipul țăranului în soarele înalt al verii. Să transcriem, în încheiere, această « iluminare », atât de la locul ei, de

firească, în pagina de *Jurnal*: « Astăzi, venind dela Universitate, în dreptul Institutului Oriental, am trăit pe neașteptate experiența *duratei* vieții mele. Mi-e cu neputință să găsesc cuvântul potrivit. M-am simțit dintr'odată nu mai bătrân, ci extraordinar de bogat și de plin; *dilatat* — adunând în mine, concomitant, și « *timpul* » indian, și cel portughez, cel parizian, și amintirile copilăriei și adolescenței mele bucureștene. Ca și cum aş fi căpătat o nouă dimensiune în profunzime [...] Un imens domeniu lăuntric — unde nu pătrundeam odinoară decât fragmentar încercând să retrăiesc cutare sau cutare eveniment — mi se desvăluie în întregime: îl văd dela un capăt la celălalt și, totodată, în adâncime. Sentiment stenic. Viața omenească, istorică, dobândea este brusc sens și înțeles. Optimism » (p. 354).

ILIE CONSTANTIN

« DE L'INCONVENIENT D'ETRE NE » DE EM. CIORAN

— notele unui cititor —

« Ce que je sais à soixante ans, je le savais aussi bien à vingt », afirmă Emil Cioran, aproape de începutul ultimei sale cărți — *De l'inconvénient d'être né*¹ — și continuă cu acest melancolic verdict: « Quarante ans d'un long, d'un superflu travail de vérification ». Afirmația din prima propoziție o putem verifica recitindu-i cartea *LACRIMI ȘI SFINȚI*, apărută în editură proprie, la București, în 1937². Deschiderea de orizont a gândirii Tânărului eseist asupra aventurii omului era de o amploare unică, bogăția intuițiilor și a perceptiilor covârșitoare, expresia acestora deseori memorabilă, aproape totdeauna justă. Lirismul parea vocația certă a talentului său exceptional. Îmi închipui că denunțând acum, la 60 de ani, «inconveniul accidentului de a se fi născut», Cioran se răzvrătește nu numai împotriva accidentului individualui individuației dar, implicit, și împotriva soartei care menindu-l astfel știutor, de la început, îl scutea să mai devină, obligându-și la superfluitatea unei munci de verificare îndelungate.

Fidelitatea față de sine, în tot acest răstimp, a practicat-o c'un fel de stăruință ascetică — « tout ce que j'ai pu sentir et penser se confond avec un exercice d'anti-utopie » —; exemplară, dacă soarta n'ar fi inimitabilă. Demonul său avea să fie un demon al lucidității, sub zodia căruia și-a refuzat toate acele consolări ale științei și filozofiei, ale naturii și artei, care pentru cei mai mulți dintre noi atenuauă inconveniul de a ne fi născut, permitându-ne să ne simțim acasă în lume, și să ne identificăm cu preocupările ei pentru a ne găsi propria identitate și a deveni, în cel mai bun caz, cei care eram sortiți să fim. Refuzându-și-le, Cioran acceptă exilul total: în lume, însă nu *din ea*.

Refuzul lirismului pare să fi fost hotărîtor în această privință. Ne putem doar imagina ce ar fi putut să însemne acceptarea lui, din această descriere a unui moment de har, satiră (poate nu involuntară) a duhului propriu: « Comme je me promenais à une heure tardive dans cette allée bordée d'arbres, une châtaigne tomba à mes pieds. Le bruit qu'elle fit en éclatant, l'écho qu'il suscita en moi, et un saisissement hors de proportion avec cet incident infime, me plongèrent dans le miracle, dans l'ébriété du définitif, comme s'il n'y avait plus de questions, rien que des réponses. J'étais ivre de mille évidences inattendues, dont je ne savais que faire... »

1) Ed. Gallimard (collection « Les Essais »), Paris 1973.

2) Retipărtă în 1972, la Paris (prin îngrijirea lui Ioan Cușa).

« C'est ainsi que je faillis toucher au suprême. Mais je crus préférable de continuer ma promenade ».

Constrâns cerințelor lucidității — în primul rând, de a spune *exact* ce avea de spus — Cioran renunță deliberat la privilegiul unic al libertății poetilor, la «iresponsabilitatea» și «desmățul spiritului» acestora, despre care vorbea cu jînd în LACRIMI ȘI SFINȚI. Scrisul va însemna pentru el o străduință penibilă, paralizantă — « à quoi bon écrire pour dire *exactement* ce qu'on avait à dire ? » — favorizându-i sentimentul ineficienței personale și convingerea de a fi « un non-citoyen », « un marginal ». Cred că acest fel de a se simți neîncăput în lume — «zavorît pe dinăfara ei» (vorba a lui Cocteau) — explică, în parte cel puțin, nostalgia increatului, a unei existențe neîncepute și nedeterminate, anterioară «accidentului individuației», pe care Cioran o sugera într-o pagină memorabilă din LACRIMI ȘI SFINȚI.

Ceea ce regăsim în ultima lui carte, o dată cu privirea desfermecată asupra lumii, este «pulsatia organică» — aceeași ca odinoară — «tonul», cum îi mai spune Cioran, esența talentului, «ce qu'on ne saurait inventer, avec quoi on naît». Nou — și surprinzător — mi se pare însă faptul că a izbuit să-și *croiască altă* soartă, pe care și-a ales-o refuzându-se lirismului și vrându-se *înutilizabil*. Același Cioran, care la 25 de ani afirma că «până și cravata ne-o alege Dumnezeu, din veacul veacurilor», proclamă acum, la 60, c'un amestec de orgoliu, sfidare și autoironie (dar poate că nu e decât dorința de a fi *exact*): « Mon mérite n'est pas d'être totalement inefficace mais de m'être voulu tel ». *Măcar* o dată, deci, într'o imprejurare decisivă identificării sale, pare să-și *fi ales singur...* cravata.

Totuși, în altă parte, scrie: « Je *sens* que je suis libre mais je *sais* que je ne le suis pas ». De unde «știe», și de ce «je sais» este mai demn de crezare decât «je sens»? Preferința pentru eul știutior pare vădită. Dar dacă ar fi *început* fraza cu «je sais» și ar fi terminat-o cu «je sens»?... Autorul ei n'ar *mai* fi fost atunci «necetăeanul», sortit «din veacul veacurilor» să o scrie *în* așa cum a scris-o. Cioran a putut alege însă și, alegând, să se vrea cel care este, *diferit* de acela care n'a fost să fie, de poetul Cioran. Totuși, în altă parte, etc.

După ce observase că «n'a des convictions que celui qui n'a rien approfondi», Cioran afirmă, aproape de sfârșitul cărții: «je n'ai approfondi qu'une seule idée, à savoir que tout ce que l'homme accomplit se retourne nécessairement contre lui». Ceea ce cred că pune într'o perspectivă diferită atitudinea lui aparent denigratoare față de rasa umană. Această idee — despre care adaogă că nu ar schimba-o «cu niciun alt adevăr, cu nicio altă revelație» — revine ca leit-motiv în tot ce scrie.

Știi, nu numai de la mine, că lectura cărților sale inspiră cititorului un simțimânt de libertate exaltantă. «Iubește pe Dumnezeu și fă ce-ți place» era formula libertății promise de Sfântul Augustin. Aceea pe care ne-o oferă *împlinăt* Cioran astfel: «Nu e nimic de făcut (literalmente). Fă ce vrei, *nimic* — tot una-i». Cioran a ales să facă povestind, de când a *început* să scrie, că tot ce face omul se întoarce împotriva lui însuși și că, oricum, nu e nimic de făcut: subiect inepuizabil. Sub acest aspect numai, de *homo faber*, *Cioran* mi se pare exemplar, imitabil adică. DE L'INCONVENIENT D'ETRE NE este a șaptea lui carte publicată în editura Gallimard și, cuvântul din poveste, *înțelept* tot mai este — Dumnezeu să-i ajute! Despre care Cioran scrie, criptic: «Dico est, même s'il n'est pas». Și din care înțeleg că unica dovadă (inepuizabilă) despre existența lui Dumnezeu este Dumnezeu însuși. (Dacă n'ar fi, nici să s-ar povesti.) Dar numai uneori, fiindcă alteori îmi ajunge ce spune *Cioran* — cuvântător incomparabil — și-l cred pe cuvânt.

MIHAI NICULESCU

TEOLOGIA LUI TUDOR ARGHEZI

în poemul «*Facerea lumii* » din «*Cartea cu jucării* »

Poemul, numit în subtitlu «balet pe șapte silabe», reprezintă, în ce privește cadrul exterior, o piesă de teatru într'un act pentru «micii ascultători» Mițura și Baruțu, cei doi copii ai poetului.

În introducere se constată, în perfectă concordanță cu tradiția biblică din Moise I, 1, 1; Ioan I, 1-3; Fapt. Ap. 14, 15; 17, 24; Evr. 11, 3; Apoc. 14, 7 și alte texte mai puțin importante, că «la început nu era nimic făcut» și se descrie plastic «noaptea», «ceața» și «tăcerea» care umpleau «golul» cosmic inițial. În singurătatea lui, Dumnezeu «o ducea cam greu», dar fiind că nu era nimic de văzut, nici de auzit, și — mai grav — avea cu cine să schimbe «și el, săracul» o vorbă, căci «n'avea nici pe cin' să certe și n'avea nici cui să ierte!»

În mijlocul acestui pustiu cosmic, în care existența lui «din veac și până'n veac» (Ps. 89/90/, 2) n'avea de fapt niciun rost, Dumnezeu se decide să facă lumea. Dar în momentul când pornește «să lucreze colo, sus», își dă seama, ca un filosof din antichitate, că din nimic nu se poate face nimic (ex nihil nihil)! Privind totuși golul cosmic mai de-aprove, Dumnezeul arghezian descoperă «niște materiale, niște mucavale, niște cocă, niște glomotoace, niște prafuri cu care Sfântia Sa n'avusese ce face», pentru că de fapt toate gunoae nu erau bune de nimic. Din asemenea «nimicuri» face Dumnezeu soarelé, luna, «stelele una căte una», și «din clei și pap» mai face și-un crap! Omul, rămas mai la urmă, l-a făcut «cam fără să vrea» — prevăzând cât de mult îl va da de lucru acest copil răsfățat — «după stea» — aceasta fiind transpunerea poetică a textului din Moise I, 26-27: «după chipul și asemănarea noastră», adică a lui Dumnezeu însuși.

De unde această inconsecvență la fostul călugăr Arghezi, care știa foarte bine că, după învățătura Bisericii (bazată pe textele citate mai sus), Dumnezeu a făcut lumea «din nimic»? Inconsecvența nu este a poetului nostru, ci a textelor biblice despre facerea omului. După cum se știe, în cartea I atribuită lui Moise există două versiuni despre felul cum a procedat Dumnezeu când a făcut omul. În cea dintâi, mai nouă, în cap. 1, 26-27, reprezentând tradiția lui Elohim, se spune că Dumnezeu a făcut omul «după chipul și asemănarea» lui însuși sub două înfățișări: bărbat și femeie. Din versiunea a doua, mai veche, din cap. 2, 7, reproducând tradiția lui Iahve, aflăm că «Domnul Dumnezeu, luând țărâna din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață, și (astfel) s'a făcut omul ființă vie». Cu alte cuvinte: după Moise I, 1,

26-27 omul a fost făcut, ca întreagă făptură, «din nimic»^{*}; dimpotrivă, la Moise I, 2, 7 omul reprezintă o creație secundară, oarecum de-a doua mâna, pentru «facerea» căreia Dumnezeu s'a putut folosi de un material preexistent, și anume de ceeace i-a fost mai la îndemâna: „țărâna pământului”!

De unde provine deosebirea dintre cele două versiuni despre « facerea omului »? Despre facerea lumii în general și a omului în special există atât în mitologiile antichității cât și în folclorul universal două concepții paralele și contradictorii: facerea dintr-o materie preexistentă — concepția cea mai răspândită — și *creatio ex nihilo* — fără îndoială mai recentă — ca urmare a reprezentării lui Dumnezeu nu ca demiurg, ci ca ființă atotputernică și atotștăutoare care nu are nevoie de niciun material prealabil pentru a putea crea. E foarte probabil ca autorul versiunii mai recente Elohim să-și fi dat seama de această contradicție dintre cele două tradiții precum și de faptul că « chipul » unui Dumnezeu atotștiitor și atotputernic nu poate avea nimic « pământesc » în el. De aci lipsa « țărâni » din versiunea Elohim spre deosebire de tradiția mai veche a lui Iahve.

Această controversă se continuă și în Noul Testament, și Argezi va fi aflat cândva că traducerea curentă a pasajului din Evrei 11, 3 nu corespunde exact originalului grecesc, unde se spune că « nu din ce s'arată (mē ek phainomenon) s'a făcut (tot) ce se vede ». Uneori acest text e tradus mai simplu: « nu din cele văzute (deci: din cele nevăzute) s'au făcut cele văzute ». Cu alte cuvinte: Dumnezeu n'a trebuit să facă lumea « din nimic », ci din « lucruri nevăzute », care nu pot fi totuși cu nimicul, deci din ceva preexistent creației propriu zise.

În istoria gândirii filosofice ideea că lumea n'a fost creată o găsim, pentru prima dată clar formulată la Heraclit din Efes (535-475) în fragmentul 30 din colecția de fragmente presocratice a lui Hermann Diels: « Lumea aceasta, pre-tutindeni aceeași, n'a făcut-o niciun zeu și niciun om, ci a fost, este și va fi un foc veșnic viu, aprinzându-se cu măsură și stîngându-se cu măsură. » Aceeași concepție se întâlnește, în generația următoare, la autorul de comedii Epicharimos: « Nici zeii nici tot ce se vede n'a luat naștere vreodată, ci totul a fost din totdeauna » (Diels, fragm. 1 A). Formula clasăcă *ex nihilo nihil* o găsim la Epicur (341-270) în Epistola către (elevele său) Herodot, dela care a preluat-o două secole mai târziu, genialul său adept, poetul latin T. Lucretius Caro (96-55) în *De rerum natura* II, 278, operă publicată de Cicero (106-43) după moartea poetului.

Dacă fiind că toată epoca elenistă a fost dominată, în proporții aproape egale, de două curente filosofice: stoicismul și epicureismul, ideia materiei necreate era un bun comun pentru toată lumea cultă din primul secol d. Cr. Astfel ea a putut pătrunde ușor în gândirea creștină, sub forma atenuată din Epistola către Evrei (11,3), care, între altele, și din această cauză, nu poate fi atribuită apostolului Pavel, acesta rămânând consecvent la punctul de vedere elohimic, aşa cum se poate vedea din Epistola sa către Romani (4, 17), în care e vorba de Dumnezeul lui Avraam, « care înviază morții și cheamă la ființă (din nimic) cele ce încă nu sunt » (τὰ μὲ ὄντα ὡς ὄντα).

La scurtă vreme după apariția pe scenă a lui Adam («cârn» și «scurt cât o coadă de târn») și a Evei («pelitică», încât «nu putea să zică nici Petrică nici Costică. Zicea sticlă 'n loc de strică, zicea flică 'n loc de frică. Zicea chie 'n

* Textul cel mai clar despre « facerea din nimic » se găsește însă în scrierea necanonica a Macabeilor (cartea II, 7, 28): « Rogu-te, fiule, ca la cer și la pământ căutând și văzând toate cele ce sunt într-insele, să cunoști că din ce n'a fost le-a făcut pe ele Dumnezeu și pe neamul omenesc tot așa (din ce n'a fost, adică: din nimic) l-a făcut. » Comp. un text similar la Ap. Pavel: Rom. 4, 17: « Dumnezeu, care înviază morții și cheamă la ființă (din nimic) cele ce încă nu sunt. »

toate l
nu pot fi
ce e vorba
Sfâr
uman: «
glas vine

După
după nev
biblic și c
ascultători
românesc,
Pentru un
poate fi în
isvor de în
problemele
în « Facer
cunoștințe
al manuscr

loc de scrie, zicea cate 'n loc de carte, și etie, nu hârtie, și ace cu măngălie, și chion și nu creion. Și nu putea să zică nici Ion »), micii ascultători au bucuria să vadă și pe cei doi copii ai lor: « băiatul și fata », « de trei zile gata », « mici, însă voinici, rumeni, iuți și dolofani, ca la 5 și 6 ani » — deci de două ori mai voinici decât copiii din povestii, care « cresc într'o zi cât alții'ntr'un an »!... Copiii lui Adam, « ținându-se în livadă de mâna, ca să nu cadă, numărau mereu pe dește ce au și ce mai lipsește ». Și ce le mai lipsea? « N'aveau cu ce să se joace, fiindcă n'aveau dobitoace! »

Dumnezeu, care « uitase să le facă 'n zile şase », recunoaște marea lipsă și purcede la facerea dobitoacelor. Dar Dumnezeul arghezian se abate din nou dela teologia biblică și în loc să facă el însuși dobitoacele, ca în Moise I, 1, 20-21 și 24-25 precum și 2, 19, recurge, ca Dumnezeul lui Plato, la colaborarea a trei « salaori » — în « Politeia » și « Timaios » e vorba numai de un sigur « demiurg » — și anume: croitorul, bârbierul și vopsitorul. « Cei trei lucrători » sunt chemați în fața Creatorului, unde fiecare-și prezintă măestria — cel mai artist dovedindu-se vopsitorul: « Eu lucrez cu bidinea, cu pensulă și vopsea. Am întins în mare și am spoit, din zare până'n zare, toată țara boltilor cuprinzătoare. Luceafărul de poleială l-am lipit cu scrobeală și l-am pus în cuiburi de beteală. La pisici le-am făcut ochi de aur mici. Pe raci i-am pus în piele de draci. Lăcustele și-au strâns fustele și au trecut prin verdeață, încondeiate cu vopsea de ismă creață. » Se înțelege că demiuergii arghezieni au executat, ca și « lucrătorul » lui Plato, numai planurile Creatorului propriu zis, care și păstrase « cojoacele, copcile, tiparele » — acestea fiind corespondențele poetice ale ideilor platonice.

Muncind zi și noapte — fiindcă « s'au înțeles să nu stea decât atunci când s'o putea » — cei trei lucrători au dat totul gata în « alte zile șapte ». Din păcate în timpul lucrului s'au întâmplat și câteva accidente de muncă: « Unul și-a scrântat piciorul, însă a venit croitorul, l-a cusut și l-a îndreptat. Iar bârbierul s'a tăiat: bun băiat, dar prost băiat! E stângaci și'n sus și'n jos și duce briciul pe dos. Vopsitorul are daruri din belșug, dar suferă și el de-un beteșug: se uită pieziș, cruciș, c'un ochi la făină, c'un ochi la slănină. De unde i s'a tras că s'a mânjat până la nas. Dar nu-i nimic: cu un pic de benzină o să-i iasă nasul la lumină. »

Când totul fu gata, « uite-l că vine și Dumnezeu înnot prin norii albi de trandafiri, dimprejurul sfintei Sale mănăstiri », pentru a se informa despre rezultatul obținut de salaori. Spre surpriza Creatorului cei trei lucrători ridică o problemă nouă: « Împărate, fiarele sunt adunate de trei nopți și jumătate, însă stau nebotezate ». Copiii vor să se joace însfășrit cu ele « și nu mai au răbdare de așteptare ». Neplăcut e și faptul că « Adam se strâmbă la noi și dă cu câte un pietroi. Eva dă cu tifla și ne'njură prin bătătură. » « Dacă le dăm jucările toate nebotezate, le-amestecă și le 'ncurcă. Vitelul o să semene a curcă și curca o să capete copite și din talmeș-balmeșul de vite cine știe ce-o să iasă pe lângă casă. Te-ai gândit, Măria Ta, ce nume le putem da? »

Precum se știe, Dumnezeul biblic — în cazul de față Iahvè, care reprezintă versiunea mai veche — cedează lui Adam privilegiul de a numi vietătile create de el însuși (Moise I, 2, 19-20). Dumnezeul arghezian procedează însă și de data aceasta platonic, adică « botează » el însuși dobitoacele, aşa cum crede Kratylos în dialogul care-i poartă numele că a procedat « o putere mai mare decât cea omenească », pe care Socrates la rândul lui o consideră « un demon sau un zeu », cu toate denumirile (« Kratylos », cap. XLIII). Se înțelege că Dumnezeu, cu această ocazie, își pune greu mintea la contribuție — « mă gândesc, mă răsgândesc și cred c'o să nimeresc » — dar, ca să fie mai sigur, și-a adus « dicționare, lexicoane și vocabulare », ca să vadă, « cum se schimbă dintr'o limbă'ntr'altă limbă ». Astfel Dumnezeu descrie și « botează » ariciul, broasca țestoasă — de « cealaltă, desbrăcată, vom îngriji altădată » — melcul, licuricii și, la sfârșit, fluturii. « Și aşa, rând pe rând, toate s'au numit din gând... » În felul acesta micii ascultători au putut afla că toate denumirile, în

toate limbile, provenind de la însuși Dumnezeu, creatorul lucrurilor respective, nu pot fi decât potrivite cu scopul lor de a face ca oamenii să știe totdeauna de ce e vorba și deci de a se înțelege între ei.

Sfârșitul poemului e — pe măsura micilor ascultători — cât se poate de uman: « Vine Iene pe la gene... », dar totodată de măreție cosmică: « Și un glas vine din lună și vă zice: Noapte bună! »

*

După cum am văzut, teologia argheziană din « Facerea lumii » oscilează, după nevoile acestui poem conceput pentru mintea copiilor, între elementul biblic și cel platonic, folosind bineînțeleasă totodată și date din folclorul « micilor ascultători ». Că Arghezi a cunoscut și trăit profund, ca și Eminescu, folclorul românesc, o dovedește nu numai poemul de față, ci întreaga lui operă poetică. Pentru un fost ucenic de mănăstire nu e de mirare că întreaga lui operă nu poate fi înțeleasă și apreciată la justa ei valoare fără a o raporta la celălalt izvor de inspirație al ei: Biblia. În ce măsură Arghezi a fost familiarizat cu problemele și concepțiile filozofice, în special cu filosofia platonică, al cărei ecou în « Facerea lumii » mi se pare evident, nu va putea stabili decât un bun cunoscător al vieții și operii lui publicate și mai ales al celei nepublicate, adică al manuscriselor și însemnărilor de cititor din epoca de formare a personalității.

D. C. AMZĂR

AMINTIRI DESPRE PALLADY

La gândul de a descălci ghemul amintirilor mele despre Pallady și de a depărta în fir subțire de cerneală, dealungul acestor pagini, unele întâmplări din viața acestuia, mă surprind zâmbind fără vrere.

Căci era acest Pallady artist subtil dar om tare curios, trufaș și repede la harță, cu limbă ascuțită și dinți lungi, pentru mușcătură adâncă. Se aprindea repede și se stinge greu. Și mai era, în totul, mai altfel decât toată lumea, la vorbă și în port. Încolo, boier până în vârful floretei abstracte care-i prelungea mâna ca un deget imperativ.

Prin fire, prin educație, prin apartenența sa la spiritualitatea franceză (pe Baudelaire îl știa pe de rost; cu Matisse era prieten), prin viziunea rafinată a picturii sale, în care culoarea de ulei era sublimată până la punctul de transparentă al acuarelei, acest « abstracteur de quintessesences » se găsea la antipodul unui alt mare pictor român din generația sa: Petreșcu. Temperamentul cumpănit și modest al acestuia, hrana sufletească neaoșă pe care și-o afla în Creangă și Eminescu, dârzenia la câștig, arta în fine, cu sensuale truculențe de pastă, îl săcâiau pe Pallady. Găsea și omul și opera deosebit de vulgare și lipsite de aripi.

Boierul de curte, disprețuia pe cel de țară.

S-ar putea să fie unul din motivele pentru care inima nu mi-a dat ghies să mă apropiu prea mult de Pallady. Îi prețuiam arta: pe-a lui Petreșcu însă, o iubeam. Și el o simțea. Dar mai erau și altele: prezența lui te obliga să stai mereu în gardă, la distanță unde floarea sa metaforică nu te putea ajunge. Te simțeai, tot timpul, întărit. De dragul luptei gratuite combătea, până la absurd, adevărurile cele mai evidente. Și defensiva de piece clipă, crista și obosea.

Între timp, marea liniște care i-a cuprins deopotrivă, s'a asternut și peste reticențele personale.

Acuma știu pentru ce m'am surprins surâzând: dintr'o retrospectivă simpatie înduioșată.

*

S'a spus, cu drept cuvânt, că « haina face pe om », că « mărul nu cade mai departe de pom ». Adevăruri valabile pentru toată lumea. Afară de Pallady. Când e vorba de el, axiomele sunt cele care greșesc.

Rar prăpastie mai de neumplut, ca la el, între haină și om, între om și operă. Nimic în pictura lui nu lasă să se întrevadă reacțiile, adesea curioase,

totdeauna neprevizibile, în raport cu situațiile și cu oamenii. Poate doar, în uleiuri, liniile colțuroase ale personajilor, iar în desenele peisajelor, o naivitate voită, de bătrân copil teribil.

Ce ce nu i-au cunoscut și și-a propus să-l închipue după impresiile ce se desprind din climatul general al operei, riscă să și facă o imagine foarte inexactă despre autorul ei.

Paleta sa cu armonii rafinate, ostile oricărei stridențe; linia subtilă a desenului; sobra eleganță a compozitiei riguroas logice; luciditatea unei viziuni învăluite în poezia de cleștar baudelerian a raporturilor geometrice, din care mișcarea « qui déplace les lignes » este mazilită, te face să te gândești la un Pallady om de lume, cu comportări stilate, compuncțios, afabil, și o leacă salonard.

Nimic din toate astea.

Tepos, nesociabil, distant, dărz când nu era deadreptul bătăios, stilul omului și al artistului trăgeau în direcții divergente.

*

Mi-ar fi plăcut să pot însobi spusa de câteva reproduceri ale lucrărilor sale sau, după unele autoportrete și portrete ce i-au făcut alții, din care, cititorul care nu-l știa, să-l afle, cel ce l-a uitat, să și-l amintească, și — de ce n'ăș mărturisi-o? — pentru placerea mea. Dar condițiile tehnice ale revistei nu-mi îngăduie acest gust și atunci, mă voi strădui, să dau despre ele o idee aproxi-mativă, firește.

Steriadi (boier și el — dar nici de curte, nici de țară — de cafenea) bonom mucalit și pantagruelic, a evocat în nenumărate instantanee originala figură a prietenului său Pallady. Pitorescul acestuia părea făcut într'adins să ispiteză spiritul său Pallady ce cultiva când satira amicală, când genul mai puțin corosiv al umorului, știind să și opreasă fină ironie exact în punctul de unde ar fi început să usture dureros. Mobil ca o coardă în vibrație surprinsă în toate pozițiile succesive ale infiorării ei, desenul său amuzant ca o glumă reușită a captat în rețea complexă a șerpuiilor lui, și aspectul exterior și viața lăuntrică a modelului, la fel de mobile și ele. Iată-l, de pildă, pe Pallady picior peste picior, tolănit agale în trăsura unuia din muscularii ce dădeau atâtă culoare Pieții Teatrului de odinioară, azi dispărut și ei, ca Pallady, ca Steriadi, ca o întreagă epocă, în goana cailor fremătători. Sau iată-l, într'una din expozițiile sale, trăgând cu urechea la comentariile unor vizitatori nevăzuți, vizibili enervat, chiar și de elogiiile acestor « cochons de payants ». Într'o altă, cu nasul războinic și pasul arrogan, pare să urmărească o vizuire interioară ce nu se lasă captată. Poate aceea a absolutului. În sfârșit, pentru a nu lungi enumerarea, câteva elemente numai au fost destule creionului lui Steriadi să fixeze, privită din spate, silueta caracteristică a lui Pallady, aşa cum putea fi recunoscută pe ulițele Bucureștilor: o pălărie cu largi aripi coșcovite, un guler înalt și foarte scrobit, o haină largă, cu buzunarele doldora de mii de nimicuri, nădragi în cascădă, două mânci împreunate pe o umbrelă piezișe, cu cap de pasăre.

Am în față un portret, semnat de acest adânc investigător al sufletului omenesc, care era fotograful Aurel Bauh. Arta sa a știut să « reveleze », dinnăuntru în afară, complexa personalitate spirituală pe care pictorul o arborează în trăsăturile feții, ca pe un panaș: sub fruntea boltită se ghicesc mecanismele taine ale gândurilor cu salturi neașteptate. Nasul, falnic, pare un cranic trimis înainte pentru a deschide calea, în timp ce firele sprâncenelor, ale mustății și ale bărbii, desordonate și tepoase ca spinii unei cactee, închipue o apărare de sărmă ghimpată împotriva cutezătorilor ce s'ar încuma să se

apropie. E ca exteriorizarea permanentei lui burzului să lăuntrace. Un suveran dispreț apasă asupra colțurilor gurii între deschise din care va fișni dintr'un moment într'altul vorba semeață. Dar ceea ce mi se pare teribil, este privirea (această privire ce, rar, îi aprindea în ochi luminița zâmbetului); privire de soim ce desfide tăria, într'o provocare dela egal la egal.

Imaginea exprimă intransigență, neatârnare, mândrie distanță, imposibilitate de adaptare, refuzul oricărei concesii morale și, în același timp, simțământul hipertrofic al propriei valori. Acest sentiment care ucidea tot ceea ce nu era « el » a fost redat, cu imensă veră grafică, de către Eugen Drăguțescu, într'o schiță reprezentându-l pe Pallady înconjurat de propria sa imagine, multiplicată, în nenumărate ipostaze dintre cele mai tipice pentru atitudinile sale. Desenul poartă inscripția: « Maestrul Pallady, în mijlocul artiștilor. Căminul Artei, 21.8.1943. »

*

Galeria « Căminul Artei », ridicată la o adevărată instituție culturală de către spiritul animator al criticului Ionel Jianu — autorul și editorul remarcabilei monografii « Brâncuși », apărută la Paris — era locul de întâlnire al artiștilor, criticilor, iubitorilor de artă și al unui select mănușchiu de intelectuali.

Sunt de atunci mai mult de douăzeci de ani... Un bătrânul anacronic prin figură și înțintă, discuta cu aprindere în fața unei pânze de mari dimensiuni, reprezentând un nud de femeie, scăldat în luminoase transparente.

Pitorescul personaj avea ceva din aerul lui Henric al IV-lea de Porbus. În contrast cu trăsăturile sale aristocratice, îmbrăcămintea alcătuia un straniu amestec de rustică și boemă: o pălărie cu marginile foarte late se sprijinea pe spâncenele circonflexe; gulerul scrobit cu colțuri răsfrânte (cum nu mai purtă nimeni, de mult) sub care aterizase fluturele galben stropit cu puncte roșii al cravatei, punea o notă de excentricitate frivola, desmințită de o haină cafenie, lungă până la genunchi, tăiată rudimentar dintr'o dimie aspră, tărânească sau monacală, țesută la război de casă.

Burlanele pantalonilor în carouri, amintind Cartierul Latin dela sfârșitul secolului trecut, cădeau șerpuind, pe motivul vangoghian al unor bocanci obosită.

S-ar fi zis un personaj desprins dintr'un volum în care un legător distrat ar fi adunat laolaltă, pagini răvășite din Cervantes, din Dumas-Tatăl, din Murger, din Rostand.

La un moment dat, am putut vedea cum bătrânul și-a îndreptat vârful bastonului ce nu-l părăsea niciodată (ca și pălăria) către un punct al tabloului, pe care părea că avea de gând să-l străpungă. Exact la un milimetru de suprafață pictată, impetuozitatea avântului s'a oprit brusc: gestul avea toată precizia suplă a unui spadasin.

Inutil să adaug că vehementul critic nu era altul decât Pallady însuși, autorul operii.

Așa era el. A traversat viața ca d'Artagnan, cu mâna pe mânerul spadei — o spadă simbolică pe care ar fi fost gravată deviza: « Qui s'y frotte s'y pique ». De data asta, negăsind niciun alt adversar, n'a ezitat să-și întoarcă vârful spadei spre el însuși. Numai și numai de dragul luptei.

O replică simetrică, dar în sens invers, i-a dat-o faimosul colecționar Drul Dona care-i cumpărase un peisaj din Saint-Paul. Fire mucalită, a decupat din hârtii colorate un ghiveci cu garoafe roșii, și l-a lipit pe tablou, în fereastra

casei din primul plan. Apoi, ca dintr-o doară, l-a poftit la el, pentru a-i arăta ce avantajos i-a plasat lucrarea. Când Pallady a dat cu ochii de sacrilegiul comis a rămas siderat, gata să izbucnească în imprecații. După o scurtă ezitare — în care lava fierbea mocnit — s'a hotărât să simuleze că n'a remarcat nimic, și fără să spună un cuvânt, a trecut mai departe. Dar multă vreme nu s'au mai văzut. Ca Cyrano, înțelegea să-și bată singur joc de nasul lui, dar nu putea accepta să facă altul.

*

Prin 1943, însotit de colecționarul Laserson, i-am făcut o vizită la hotelul « Paris », unde locuia Pallady pe vremea aceea. Printre lucrările pe care mi le-a arătat se găsea și un autoportret ce-mi plăcuse în mod deosebit. Când am manifestat dorința de a-l cumpăra, s'a ridicat înainte și m'a refuzat net, lansându-se într-o teorie improvizată, potrivit căreia un autoportret, ca și o fotografie, nu poate fi oferită decât unui amic intim. Ori, « spre marea sa părere de rău », eu nu-i eram încă. Apoi, pentru a îndulci refuzul prea brutal, a început să debiteze o lungă diatribă împotriva autoportretelor. « Omul, zicea el, este singurul animal capabil de caraghioslăcul de a se aşeza în fața oglinzi și de a-și reproduce, infatuat, trăsăturile. Animalele nu vor să pară niciodată altceva decât sunt. Incontestabil că sunt mult mai modeste și mai conștiente. » Când i-am replicat — puțin contrariat nu de teoria absurdă ci de refuz — că asta vine de acolo că animalele nu au culori, nici oglinzi și că păunul sau curcanul paradează exact ca și pictorii, s'a mulțumit să dea din umeri, disprețuitor, o leacă nervos, fără să-mi răspundă.

Plecând dela el am trecut prin pasajul Comoedia unde în vitrina încadratorului Alexandrescu, se afla expus un admirabil autoportret al maestrului. Firește că m'am grăbit să-l iau. Pallady i-l adusese spre vânzare, cu câteva ore înainte. Ideile sale de dimineață, nu mai erau valabile după amiază. Pallady și consecvența erau două lucruri antagonice. Trebuie să adaug că autoportretul pe care dintr-un neînțeles capriciu nu vrusese să mi-l cedeze, a fost achiziționat, mai târziu și după grele lupte, de către colecționarul Zambaccian. Înainte de a-i predă, a scris deasupra semnăturii: « Il m'a eu. » În mintea lui adaosul trebuie să fi sunat așa: « Il m'a eu; l'autre pas. »

*

Rezultatele educației primite în casa părintească, grefată pe natura sa profund rectilinie și ireductibil demnă s'au manifestat la el, de foarte timpuriu, violentând deseori formele politeței conformiste. În monografia pe care i-a consacrat-o, Ionel Jianu relatează un incident foarte semnificativ, petrecut pe vremea când Pallady — student la Școala de Poduri și Șosele — nu avea încă șaisprezece ani.

În timpul unei probe scrise, directorul Școlii, părându-i-se că Pallady ar copia, l-a admonestat în mod public. Știindu-se nevinovat, acesta a negat faptul, pe nedrept imputat. Dar directorul a avut proasta inspirație să-l acuze că minte. A fost de ajuns pentru ca Tânărul student, împins de imparabilele resorturi ale spiritului său de dreptate și ale onoarei sale ultragiate, i-a replicat: « Dv. mintiți! » Și ca o dovadă de netăgăduit a nevinovăției sale, i-a arătat foia de hârtie pe care nu scrisese decât atât: « Nu înțeleg nimic. Theodor Pallady. »

E dela sine înțeles că, în urma incidentului, a trebuit să părăsească școala. Tatăl său, dela care moștenise acest sentiment al demnitații, l-a aprobat fără rezerve, mândru de a regăsi la feciorul său principiile de independență pe care își axase el însuși viața.

*

În împrejurările care-i angajau convingerile cele mai puternic înrădăcinatate, cum erau acelea ale asprei sale probități morale, ca om și ca artist, Pallady nu cunoștea concesii sau capitulări. Dușman neînfricăt al doctrinelor ce suprimau drepturile omului la libertate, indiferent de culoarea cămașilor sau drapelelor celor ce le profesau, el le combătea deopotrivă, cu arma temută a sarcasmului.

În timpul celui de al doilea război mondial, de pildă, când țărișoara suferea strivită de grosolanele cizme hitleriste, doi ofițeri nemți, într'un restaurant ticsit, i-au cerut incuviințarea de a se așeza la masa pe care Pallady o ocupa singur. Răspunsul a ţunerat ca o Stuka. Servindu-se de propria lor armă, întoarsă de data astă împotriva lor, le-a replicat cu deviza fascistă, pusă de ei în circulație: « Am nevoie de spațiul meu vital! »

În aceeași epocă, am avut eu însumi prilejul de a asista la o scenă tot atât de edificatoare în ce privește orașarea sa în fața totalitarismului și a celor ce-l reprezentau.

Pe timpul dictaturii antonesciene, Mihai Antonescu, cunoscut mai curând sub diminutivul, ce î se potriva atât de bine, de « Ică », ajunse grație împrejurărilor anormale, din obscur avocațel, ministru de interne. În contact intim cu fondurile secrete, micul mare personaj — puțintel la trup, înalt la tocurile ghetelor (soclu provizoriu pentru viitoarea statue) — își descreperise o subită pașiune pentru artă. Puțin timp după ascensiunea sa inesperată și-a durat palat de piatră în « stilul florentin » pus atunci la modă și, după pilda marilor potentati ai Renașterii, s'a dorit înconjurat de opere de artă. În scopul de a și le procura, își aducea importanța persoană, de câteva ori pe săptămână, la « Căminul Artei ». În ziua de care povestesc, se găseau acolo, ca de obiceiu, câțiva artiști, printre care și Pallady. « Marele demnitar » a dăruit fiecărui o strângere de mâna, fără să se prezinte sau să se lase prezentat, convins cum era că fiecare trebuia să-l știe și, știindu-l, să-l măguilească. El știa, desigur, și Pallady. Dar când s'a apropiat de el, l-a lăsat cu mâna întinsă și privindu-l mirat, l-a întrebat cu o inocență perfect jucătoare: « Domnul? » Prăbușit din înălțimea presupușătăii sale, pigmeicul sub-dictator, dezorientat, și-a bâlbăit numele, în timp ce Pallady cu nasul în vânt și fără a-i strângă mâna, își atingea cu două degete, ca Vodă Carol I, marginile pălăriei, cu care rămăsesese acoperit în tot timpul acestei scene. După care, i-a întors spatele simulând un irezistibil interes pentru una din pânzele expuse, către care s'a îndreptat cu pas țânțos, de curcan înfoiat.

Dictaturii de fier a lui Hitler i-a succedat aceea de oțel a lui Stalin. Pallady a rămas ferm pe convingerile lui: el era de bronz.

Când, în urma punerii în practică a canoanelor realismului socialist muzeele publice s'au golit de lucrările « decadente » ale unora din marii noștri clasici și contemporani — « nereconsiderați » încă pe vremea aceea —, când « 1907 » al lui Băncilă a luat locul « Anemonelor » lui Luchian exilate în depozite și când, în locul lor, panourile s'au acoperit cu pogonane de pictură catastrofic declamatorie și academistă, Pallady, după ce a colindat sălile unde erau expuse, la ieșire s'a oprit în fața portarului și cu aer sincer nedumerit l-a întrebat: « Spune-mi, te rog, dacă pictură nu se expune aici? »

Toate aceste ieșiri reprezintă fără îndoială — văzute și în ele însile și în mod absolut — modalitățile unei concepții de viață axată pe coordonate mult deasupra celor de toate zilele; nu este însă mai puțin adevărat că insul în care se găseau întrunite, nu putea fi considerat decât ca având o fire nesociabilă, suficientă, sentențioasă, paradoxală și adesea deadreptul agresivă.

Iată pentruce, Pallady a creeat în jurul său o atmosferă puțin favorabilă prieteniei, care nu se poate desvolta decât într'un climat de căldură sentimentală, lipsit de neîncetările pirovete ale capriciului. De aceea, fără a fi un izolat, Pallady era un solitar. Nu-mi amintesc să-l fi întâlnit vreodată în tovarășia cuiva. Nu ținea să aibă martori la certurile cu sine însuși și nici tovarăși de drum în propria lui orbită. Zambaccian povestește că pe marginea unei cărți împrumutate dela Pallady, a întâlnit acest trist soliloc: « Chaque jour m'apporte un nouvel ennui, tout m'exaspère à tel point que je ne sors plus pour ne pas avoir de conflits. Est-ce ma faute? Oui, probablement... »

Si totuși după spusele celor ce l-au cunoscut (dar cine l-a putut cunoaște cu adevărat?) agresivitatea lui Pallady ar fi fost exclusiv exterioră și verbală, datorită unei nemărturisite timidități și a unei pudori sentimentale ce nu voia să ofere spectacolul intimității sale.

Îmi amintesc că în urmă cu ani, când am citit aceste explicații-standard mi-am zis: « Pallady timid? Modest? Da' de unde... »

Dar dela aceste fapte și zise ale meșterului, făuritor al unei opere ce rămâne și va rămâne una din cele mai rafinate ale picturii românești contemporane, s'au scurs peste două decenii. Peste trecătoarele întâmplări s'a asternut uitarea, ca o pătură de zăpadă, acoperindu-le pe de-a'ntregul. Căldura unui zâmbet de simpatie târzie a topit-o, scotându-le din nou la lumină. Si de data asta îmi zic: « Pallady timid? Modest? Cine știe, poate... »

AUREL VLADIMIR DIACONU

MIT ȘI SIMBOL ÎN PROZA LUI V. VOICULESCU

D-lui Profesor Bruno Manzone cu recunoștință

1. PREMIZE TEORETICE (literatură, istoria religiilor, psihologie analitică)

În paginile care urmează nu este vorba despre legitimitatea unei critici literare din punctul de vedere al istoriei comparate a religiilor. Ne vom mulțumi să semnalăm că acest punct de vedere este uneori necesar și, chiar în cazul în care nu pare de fel folositor, poate deschide cercetării literare orizonturi în întregime noi.

Există o literatură care nu va fi înțeleasă fără a se raporta la fenomenele și credințele care au generat-o sau care sunt reflectate în ea, reduse la o funcție literară. Nu e vorba de « literatura religioasă », adică de textele care sunt în primul rând religioase¹ și abia în al doilea rând literare. Fără îndoială că va trebui să ne supunem codurilor și legilor *analogiei* mistice analizând forme atât de disparate ca poezia *sâ'fi*, poemele mistice indiene (Tulsî Dâs, Gang, Mohammad Jâyasî, etc.), poezia Sf. Juan de la Cruz, aceea a lui Giordano Bruno, Campanella, Angelus Silesius ori Gryphius.

Se impune o afirmație: aceste texte conțin un « *discours sousjacent* », iar înțelegerea lor va fi foarte săracă dacă ne vom limita la o analiză « formală » în sensul strict al cuvântului².

Această pretenție formalistă stătea la baza unei celebre analize făcute de R. Jakobson și Cl. Lévi-Strauss (« *Les Chats* » de Baudelaire). Dar autorii, pentru căștigul cititorului, au « trișat » la un anume moment cu propriile lor principii. Au « sărit » de pe planul concatenărilor morfo-sintactice pe planul

1) Înțelegem prin « *religios* » un text care se leagă într'un anume fel de « cultul divin », pentru a împrumuta expresia lui Cicero: « Cei ce reiau cu grija și adună (relegerent) ... tot ceea ce are legătură cu cultul divin sunt numiți « *religiosi* » (de la cuvântul *religendo*), aşa cum « *elegant* » vine de la *eligo*, « *intelligent* » de la *intelligendo* » (*de nat. deor. 2, 28, 72*). Această definiție prea puțin riguroasă ar trebui să fie de ajuns pentru telurile acestui articol.

2) Împrumut termenul de « *discours sousjacent* » din teza d-lui M. Marghesco *Littérature et littérarité* (Sorbonne, 1973), în curs de apariție la ed. Mouton din Haga.

semantic și de pe planul semantic pe planul simbolic. Or, nici o *continuitate* nu există între aceste nivele, decât aceea din planul prestabilit al eminenților colaboratori.

Presupun că dacă cei doi ar analiza o poezie de Jalâl ud Dîn Rûmî, le-ar fi greu să demonstreze că există o *continuitate* între ultimele componente simbolice obținute în analiza intrinsecă și *codul* (sau jargonul) folosit în general de poetii sufici. Căci, chiar demonstrându-ne că vinul, cârciuma, veselii tovarăși, beția, frumoasa, ochii și părul ei înseamnă aici ceva deosebit decât în limbajul comun, nu ne-ar putea spune *ceea ce realmente înseamnă*. Este sarcina *istoriei* literare să ne explice codul, dar făcând aceasta ea a colaborat deja cu istoria religiilor. Deoarece *acest cod* este un cod inițiatic, « tainic », « misterios »³. Poezia lui Rûmî⁴ a devenit foarte populară, și aceasta demonstrează că sensul ascuns, care nu poate fi descifrat decât de oarecare erudiți, nu merge la pas cu sensul aparent sau imediat. Încă odată, este vorba aici de un « *discours sousjacent* » de care analiza ar trebui să țină seamă. Căci formalismul se arată neputincios acolo unde începe acest « *discours* », fiind, fără îndoială, folositor până atunci.

Acest « *discurs subjacent* » este definit de *categorii pozitive*, nu morale, nici estetice, nici religioase. Este definit de *categorile pozitive* ale unei experiențe care nu e tocmai (numai) o « *experiență poetică* » ci o *experiență lăuntrică* în sensul cel mai larg al acestei expresii.

Hugo Friedrich a vorbit⁵ de « *categorile negative* » ale liricii moderne, dar a amestecat mai multe criterii diverse enumerând câteva dintre acestea. Pare că « *experiența lăuntrică* » nu e detronată, dar este vorba de o experiență închisă într-un cerc vicios: nu poate nicicând atinge o *determinare pozitivă a experimentatului*. S'a experimentat *ceva*, dar acel *ceva* era *nimic*. Nu e vorba de *Nimicul* misticilor creștini ori buddhiști; e *nimic* în sensul că experiența nu duce la *nimic*, în vreme ce experiența celorlalți atingea *Nimicul*. *Nimicul* misticilor era, totuși, o categorie pozitivă, în vreme ce acest *nimic* al poetilor moderni, « *transcendentă goală* », este o categorie negativă.

O anume atmosferă « *religionswissenschaftlich* » există în remarcabila carte a profesorului german, aşa cum există și în paginile bogate ale lui Albert Béguin⁶ ori Marcel Raymond⁷. Dar elogiu acestor lucrări ar depăși de departe telul propus.

Intervenția istoriei religiilor fiind indispensabilă în cazul literaturii mistică în general, este oportună foarte adesea. Cititorul unor texte disparate ca literatura taoistă și buddhistă în China, proza romanticilor germani, povestirile din « *Manuscrisele* » lui Jan Potocki, literatura zen în America ori proza lui J.L. Borges poate să nu ia în considerație « *discursul subjacent* » al acestor obiecte de lectură, satisfăcut fiind de ceea ce ele oferă prin ele însele. Nu și criticul însă, care nu va putea aborda « *Călătoria spre Soare-răsare* » a lui Wu Ch'eng-en fără o cunoaștere prealabilă a alchimiei taoiste, a cosmologiei buddhiste și a altor cătorva capitole din doctrina și istoria budhismului în China. Fără aceasta nu va înțelege niciodată ce înseamnă Maimuța « *Marele Întelept Egal al Cerurilor* » nici pentru ce sunt necesare atâta lupte cu dragoni, monștri și asceți. Fabula e oricum frumoasă, dar implicațiile ei rămân obscure fără o oarecare cunoștință a istoriei religiilor în China. Semnificația ei primară

3) Argumentația de aici nu e însotită de o riguroasă bibliografie numai pentru a nu împovăra prea mult aparatul critic și aşa deajuns de încărcat. Cartea d-lui Marghesco suplineste în parte această lipsă.

4) Referințe la *Mathnavî ma'navî*, ed. Nicholson.

5) *Die Struktur der modernen Lyrik*.

6) *L'Ame romantique et le Rêve*.

7) *De Baudelaire aux Surrealistes*.

este înlocuirea și metamorfoza taoismului odată cu pătrunderea buddhismului: dispariția vechilor divinități e urmărită cu humor și nostalgie.

La fel, cine citește romanul lui Kerouak *Dharma Bums* (dar și Salinger, de exemplu) fără a cunoaște activitatea desfășurată de D.T. Suzuki⁸ și de Allan Watts pentru răspândirea buddhismului Zen în America, ale cărei ecouri au pătruns de mult în Europa⁹, va rămâne adânc nedumerit de atitudinea anti-socială a tuturor personajelor și-l va lăua pe protagonist drept schizofrenic. Nu este cazul; personajele lui Kerouak caută doar pacea lăuntrică într-o societate făcută pentru a răpi orice speranță de pace, « la gaié pauvreté » într-o societate bazată pe obligativitatea consumului, deci a bunăstării. Si fac recurs la tehnici multiseculare pe care le adaptează acestei societăți. Fără îndoială, un adevărat practicant al tehnicilor tantrice ar răde până la lacrimi aflând cum se practică în Vest « maithuna », actual sexual ritual, uniunea principiilor cosmice polare (yab-yum) într-o formă a coincidenței opuselor. Aceasta nu răstârnește cu nimic practica însăși, ba chiar trebuie recunoscut că este mai bine să se acorde măcar minima sacrilitate unui act care a pierdut-o dintotdeauna. Un maestru Zen ar fi spart multe ulcioare în capul practicantului indolent care se retrage în păduri, pajiști și munți pentru a visa, ca să-i revele că practica sa este falsă. Dar e bine să se învețe din nou visarea; această etapă primitivă va trebui probabil parcursă pentru ca procesul de reeducație să ajungă la forme mai complicate de religiozitate. Si Han Shan se retrăse pentru a visa în munții T'en T'ai, mândru că « prostia » lui l-a îndepărtat de « inteligența » marilor orașe. Poemele lui scrise pe frunze moarte și scoarță de arbori ai solitudinilor sunt de mult tezaure ale literaturii universale.

Fără ceva cunoștințe de Kabbalah, « Manuscrisul găsit la Zaragoza » de Jan Potocki va fi greu de priceput, în timp ce o poveste ca « Isabella din Eghipet » de Joachim von Arnim se va înțelege mai ușor cu ajutorul folclorului german și al credințelor țiganilor. Aceeași istorie a mandragorei (Springwurzel) care a devenit piticul Zinnober în povestea lui Hoffmann va fi mai inteligibilă în lumina mitologiei comparate a plantelor.

Pentru a citi romane ca « Die Elixiere des Teufels » de Hofmann ori « The Monk » de Matthew Lewis, pentru a nu cita altele, este binevenită cunoștința unor probleme de demonologie creștină¹⁰; ni s-ar putea replica desigur că obișnuința vine odată cu lectura acestor romane, nefiind nevoie de nici o cunoștință prealabilă. Dar este vorba și aici de un anume « discurs subjacent »; mitologia și demonologia împărtășite de aceste două romane sunt cu totul altele, de pildă, decât cele ale literaturii taoiste chineze. Cu cât mai mult cititorul se crede la curent cu subtilitățile doctrinare ascunse în aceste romane care revelă o concepție creștină a lumii, cu atât se înșeală. Căci demonologia a fost întotdeauna o știință puțin cunoscută în afara mediilor demonomache și, ca orice știință, are arcanele sale. Apariția demonului în fața lui Ivan Karamazov ori în fața lui Adrian Leverkuehn din romanul lui Thomas Mann; posesiunea tuturor personajelor din « Demonii » lui Dostoievski; diverse epi-

8) Din vasta operă a lui Suzuki, citez numai *The Essentials of Zen Buddhism* (1962) și cele trei volume de *Essays in Zen Buddhism* (1927). De Watts, pe lângă autobiografie, *The Way of Zen*, apărută în nenumărate ediții și traduceri.

9) Umberto Eco, într-un capitol din *Opera aperta*. Cunoștințele sale sunt foarte aproximative.

10) Bibliografia este imensă. Îmi îngădui să citez sumarul lui J. Turmel *Histoire du Diable*, iar ca « summa », *Malleus maleficarum* al închizitorilor Kraemer și Sprenger. Probleme de demonologie sunt conținute și în monumentală *History of Magic and Experimental Science* a lui Lynn Thorndike (8 vols. in 4°, New York, 1953).

nismului:
Salinger,
și de
rei ecouri
inea anti-
frenic. Nu
societate
societate
la tehnici
adevărat
se practică
nici polare
ni cu nimic
orice măcar
aestru Zen
retrage în
este falsă.
va trebui
forme mai
în muntii
» marilor
solitudinilor

ragoza » de
Isabella din
folclorului
(springwurzel)
i inteligibilă

nn ori « The
cunoștință
desigur că
ie de nici o
s subjacent »;
sunt cu totul
căt mai mult
aceste romane
demonologia
demonomache
față lui Ivan
Thomas Mann;
i; diverse epi-

soade din Edgar Poe, Barbey d'Aurevilly, etc., capătă o altă semnificație comparate cu texte demonologice. Toți autori citați erau mai mult sau mai puțin la curent cu tematica demonologică și n-ar fi inutil de căutat în laboratorul creațiilor lor reziduri de lecturi intens trăite. Flaubert însuși e fascinat de aceste probleme, cărora le dă, în « La tentation de St. Antoine », valente simbolice profunde. Citez aici un text de mare interes¹¹, anume autobiografia doctorului Ludwig Staudenmaier († 1933). E un « demonizat » care și disecă experiența cu răbdarea zoologului ori a chimistului german (ceea ce și era); moare la Roma în timpul unei experiențe de provocare a « căldurii vitale ». Un caz de schizofrenie? Staudenmaier însuși e de altă părere și nu putem decât să-l credem pe cuvânt. Pentru că el conținea deopotrivă personagiile pe care în « Doktor Faustus » al lui Mann le întâlnim disociate: Serenus Zeitblom, fidel și dubitativul exeget, spiritul « clasic », diurn, fascinat de tăinuita « Nachtseite » a prietenului său « demonizat », Leverkuehn.

Dedublarea personajului principal se întâlnește frecvent în literatura modernă, corespunzând unei reale dedublări a personalității autorului. Așa de pildă în « Demian », « Siddharta » și « Das Glassperlenspiel » de Hermann Hesse, pentru a nu cita decât capodoperele sale. Tonio Kroeger al lui Mann, fără nici o proiecție mitologică încă, se simțea și el « dublu ». În « Noaptea de Sânziene » a lui Mircea Eliade dedublarea este semnificativă, deși autorul o cenzurează critic în « Jurnal », coborînd-o la nivel de procedeu literar.

E la fel de semnificativ că în « Illusions perdues » a lui Balzac, din viața pariziană a lui Rastignac lipsește un personaj, despre care se vorbește doar în soaptă, aluziv: Louis Lambert. Louis Lambert e marele dispărut într'un roman al contactului traumatic cu « lumea », al dispariției « iluziilor ». E însuși Balzac romanticul cel despre care se vorbește în soaptă la intrarea în panopticul comediei umane: Balzac swedenborgianul din « Séraphitus-Séraphită », din « Louis Lambert » și chiar din « La peau de chagrin ».

Nu putem decât deplângă faptul că Mircea Eliade n'a terminat carteasă despre Balzac. Ar fi urmărit în ea aceeași îngustare a orizonturilor mirabile ale visului către detaliul plat, dezgustător, al mecanismului social? Același mort mereu prezent, Louis Lambert, care sucombă odată cu « iluziile »? În ediția 1942 din « Mitul Reintegrării », un capitol începea cu motivul androgenului în Balzac; această parte a dispărut în versiunea franceză a eseului¹². Ar fi fost deosebit de important ca un istoric al religiilor să se ocupe de operele de tinerețe ale lui Balzac, după cum ar fi fost important ca iluminarea simbolului paradisiac din *Cezara* lui Eminescu (« Insula lui Euthanasius ») să continue cu iluminarea altor simboluri din opera același. Eliade, credincios unui program¹³, a privilegiat literatura populară¹⁴ ocupându-se marginal de literatură « cultă », culegând mai mult sugestii, ca pasajul din Prologul în Cer din Faust I cu care începe « Mitul Reintegrării » (și versiunea franceză citată)¹⁵.

Paginile care urmează au fost călăuzite atât de sugestiile fecunde din opera lui Eliade, cât și de scrisurile lui Jung și ale grupului de la « Eranos »-ul

11) Ludwig Staudenmaier, *Die Magie als experimentelle Naturwissenschaft*, Freising, 1912. Cf. Heinrich Zimmer, *On the Significance of the Indian Tantric Yoga* in: *Spiritual Disciplines (Papers from Eranos Jahrbuch)* 4, New York 1960, pp. 40 sqq.

12) *Méphistophélès et l'Androgyne*, Paris, 1962.

13) Cf. « Folklorul... », în: *Insula lui Euthanasius*, București, 1943.

14) *Comentarii la legenda Meșterului Manole* și recentul rezumat în « De Zamolxe à Gengis Khan », analiza la « Miorița » în aceeași.

15) Prefața la ediția portugheză a poezilor lui Eminescu este doar o prezentare sumară a poetului pentru străini, un episod divulgativ rătăcit în creația atât de vastă a lui Eliade.

din Ascona¹⁶. Mai se pare inutil să insist asupra teoriei junghiene a « arhitecturilor » în inconștiul colectiv. Așa cum s'a arătat¹⁷, această teorie este cu totul diferită de aceea a lui Mircea Eliade.

Pentru Jung, « adevărata operă de artă își extrage semnificația sa particulară din faptul că a reușit să se elibereze de imperiul și de obstacolul a ceea ce este personal, pentru a lăsa departe în urmă orice element caduc și contingent al purei personalități ». Opera de artă simbolică nu-și primește sevele din *subconștiul personal* al autorului ci « din acea sferă a mitologiei inconștiante ale cărei imagini primordiale sunt proprietate comună a umanității »¹⁸. Procesul de creație este un fel de « *mystica participatio* », ca mirarea kabbalistului Ya'akov ben Shesheth care, întors la sine din meditație, reflectă: « Dacă n'ăș ști că toate astea s'au născut din sufletul meu, aș gândi că Moise le-a scris pe muntele Sinai »¹⁹. Și Filon din Alexandria consideră mai presus decât orice argumentație scripturală « un gând mai înalt decât acestea, venit dintr'un glas al sufletului meu, care deseori e posedat de Dumnezeu (theolepteisthai) și ghicește ceea ce nu știe »²⁰. Jung a recurs în nenumărate cazuri la exemple literare, la analize lungi și deosebit de acute. Se poate spune că a fundat chiar o metodă autonomă de critică. În linia junghiană se situează remarcabilele « reducții elementare » ale lui Bachelard, începând cu « *Psychanalyse du feu* » și sfârșind cu « *Poétique de la rêverie* ». Sugestii pentru o interpretare literară autonomă se pot întâlni și în Lacan²¹, depășind de departe premisele freudiene de la care autorul pleacă.

O infinitate de studii în ultimii 20 de ani pleacă de la premise psicanalitice. Multe dintre ele sunt deja clasice, fie că tratează opera lui Racine, a lui Poe ori a lui Lautréamont. Puține au însă curajul de a se aventura în lumea simbolurilor transpersonale; majoritatea se opresc la detectarea unor « complexe » recurente. Dar « complexele » sunt accidente ale personalității; un « complex » este și faptul de a se ocupa de un anumit autor și nu de altul, sau cel puțin acesta indică prezența unui complex, ca testul Rohrschah atunci când pacientul preferă o anumită figură ori un anume tip de răspuns. Acceptând viziunea lui Jung, nu voi încerca să desprind vreun « complex » din opera lui Voiculescu, ci numai să întrezăresc structura ei simbolică. Am făcut acest lucru într-un eseu anterior nepublicat, al cărui text e demult pierdut. Voi încerca să refac drumul, dispunând acum de mijloace bibliografice mult mai vaste.

Roma-Lugano, 1973.

2. ORBUL ȘI OLOGUL

Nu mi se va lăua în nume de rău dacă vom începe acest studiu cu un joc: etimologia fantastică, procedeu predilect construcțiilor artistice în care transpar adânci forme onirice, dar și misticilor în general. Este un « mod de

16) Asupra « întâlnirilor de la Ascona », cf. Eliade în *Spiritual Disciplines* cit. (Encounters at Ascona).

17) Cfr. Ira Progoff în Eranos Jrbh. 35/1968.

18) « Psichologia analitică în raport cu arta poetică » în: *Seelenprobleme der Gegenwart*, 1931. Pentru adâncirea acestei probleme, cf. « Rivista di Psicologia Analitica », Napoli, care a consacrat un număr special dezbatelor asupra raportului psihologie analitică-artă. Studiul citat al lui Jung face parte din vol. 15 din *Opera omnia* în 18 vols. și a fost scris în 1922. Sugestii în vol. colectiv publicat după moartea lui Jung, *Man and his symbols*, 1964.

19) Cit. în G. Scholem, *The Major Trends of Jewish Mysticism*, IV, 1.

20) *De Cherubim*, 27 (143), vol. II Colson 1968, p. 25.

21) « Séminaire sur „La lettre volée” » în *Ecrits*, 1966 (azi în *Ecrits I*).

cunoaștere » plin de capcane ca *gematria* kabbalistică. Nu interpreta Meister Eckhart pasajul din Ioan 2,1 (Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galileæ) considerând Galilea ca o denumire simbolică, egală cu *gilgul* « transmigratio » de la verbul *galil* « transmigrare »²²?

Aşa numele Zahei (Zaharia), oricât de întâmplător s'ar alătura unor vocabile greceşti aproape omofone, aceasta nu e fără « talc », cel puţin în cadrul aceluiasi « joc ». Onirico-estetic care organizează proza lui Voiculescu. *Zabreies* înseamnă în greceşte « violent », iar *zabreios* înseamnă « care are mare nevoie (de) ». Adică tocmai situaţia violentului Zahei din roman²³, orbit din patimă pentru alcool, căutând apoi vederea care-i lipseşte şi care începe tot mai mult să se confunde cu o redemptiune interioară. Alegorie pentru « noaptea obscură » a sufletului? Pelerinaj prin istorie și lume, pentru care formulează o negație radicală (lumea e: « dragoste spurcată, rachiul otrăvit, tutun blestemat »)? Poate fi și aceasta, dar valoarea romanului stă tocmai în depășirea alegoriei, în sensul simbolic al întâmplărilor « fireşti ».

În lunga sa călătorie în căutarea luminii, Zahei ajunge la un popă, fost hoț de cai, acum olog. Boala însă, « uscându-i » trupul, eliberez energii ascunse. Popa e taumaturg și Zahei întrezărește ceva atunci când acesta își ține mâna strâns lipită de creștetul lui. Dar numai atunci. Cum să facă însă ca această clipă să dureze? Zahei e un inventiv și găsește soluția într'un procedeu mecanic: construiește un fel de jilț pe spatele sale uriașe, în care popa poate să șadă. Astfel, din două creațuri betege se reîntregesc una sănătoasă: orbul vede și ologul umblă. Împreună vor parcurge drumul către un *tēmenos* ascuns în pădurea adâncă, sanctuar profanat de ex-hoțul de cai, pe care sfântul vrea să-l reașeze.

Imaginea creației reîntregite prin uniarea a doi estropiați este unul din simbolurile arhaice ale acestei ultime părți a romanului. Voiculescu o putea întâlni în jocurile de copii ori în gravurile lui Goya (Mascara infantil) sau Breughel cel Bătrân. Jocurile de copii păstrează deseori simboluri arhaice²⁴. « Ludus puerorum » este însăși melancolica și răbdătoarea opera alchimică, regres în lumea simbolurilor primare²⁵.

Imaginea apare în « Sāmkhya kārikā (atribuite lui Ishvarakrshna) și e dezvoltată în comentariul medieval al lui Gaudapāda (Gaudapādabhāṣya), pentru a explica prin sugestie uniunea dintre Spiritul inactiv și izolat (purusha), comparat cu un olog (pangu; pangu e și numele planetei Saturn, « ologul » din reprezentările alchimice²⁶) și Natura (prakrti) primordială nemanifestată (avyakta), comparată cu un orb (andhā). Cei doi formează o unică, întreagă, faptură: *pangvandhavān*, un « olog-și-orb »²⁷. Nu știu dacă imaginea aparținea dinainte folclorului indian ori a pătruns în folclor sub influența acestui text.

22) *Die lateinischen Werke*, III. Bd., 4. Lief., Stuttgart 1953, pp. 241-304; p. 293.

23) Zahei Orbul, Cluj, Dacia, 1970.

24) C. G. Jung-K. Kerényi, *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Zuerich, 1951, passim. J. G. Frazer, *The Dying God*, despre « dansul cocorului », etc.

25) Cfr. Jung, *Psychologie u. Alchemie*, 1944, passim; id., *Psychologie der Uebertragung*, 1946; Eliade, *Forgerons et Alchimistes*, 1956; J. Van Lennep, *Art et Alchimie*, 1966.

26) Cf., de ex., Van Lennep, op. cit. Pt. cuvintele pangu și andhā, cf. Dict. Monnier-Williams, s.vv.

27) Sāmkhya kārikā și Gaudapādabhāṣya în ed. A.-M. Esnoul, 1963, cu traducere franceză. O excelentă traducere românească în S. Al-George, *Texte filosofice indiene*, 1970.

În « Cursul de limba hindă » al profesorului P. Vidyâsâgar Dayâl²⁸ e inclusă următoarea istorioară în versuri, intitulată « Andhâ aur langarha » (Orbul și ologul): intr'un sat la marginea unui râu locuiau un orb și un olog. În urma unei inundații, cei doi rămân izolați, pentru că nu pot scăpa individual cataclismului. Numai unindu-se vor reuși să iasă din încurcătură. Si morală: « kintu mel se katin kâm bhî, bahut saral hojâtâ ». Mai simplu: unirea face puterea. Simbolul a suferit o degradare, dar a rămas, departe îndărătul noii funcții care i se atribuie, același.

3. ALIODOR, SERAFIMII SI ȘARPELE DE ARAMA

Şarpele a exercitat o fascinație deosebită asupra lui Voiculescu. Benvenuto Cellini copil primește un semn al destinului (așa îl socotește) pentru că strângî în mâna un scorpiون care nu-i face nici un rău. Într-o carte a lui Hervé Bazin (Vipère au poing), scorpiون lui Cellini devine o viperă. Copilul Ionică din povestirea « Șarpele Aliodor » ascunde un șarpe în sân, dar e vorba de un specimen inofensiv. Șarpele e botezat Aliodor, pentru că în basmele românești Aliodor e călăuzit de fiul împăratului șerpilor până în palatul subpământean al tatălui său, din gura căruia scoate o boabă de mărgean (rubin) cu puteri miraculoase. Acest basm, care are paralele în folclorul iranian, nu a fost suficient « iluminat », pentru a nu spune « exploatat ». În al doilea imn din *Actele apocrife ale apostolului Toma*, este vorba despre un prinț care părăsește lumea cerească pentru a răpi o prețioasă perlă străjuită de un dragon vigilent²⁹.

Povestea lui Aliodor e, pentru medicul-scriitor, și prilej de combatere a superstiției. O femeie bolnavă de cancer crede că a înghițit șarpele; acesta dispăruse în adevăr, dar misterul dispariției se clarifică la o petrecere: șarpele curios se încasează într-un butoi de țuică. Prilej de spaimă și zvârcoleală pentru cei ce o băuseră. În imaginația populară, de care medicul se distanțează dar scriitorul rămâne fascinat, șarpele e privit ca o manifestare a puterilor întunecate, dar în același timp ca « semn » al unei forțe divine. Această ambiguitate atinge dimensiuni simbolice în romanul « Zahei Orbul ». În sanctuarul resfințit de preotul olog purtat în cârca voinicului orb, există un vas italienesc cu însemnul șarpelui. E un vas de botez. Or șarpele, vechi însemn al tămăduitorului Asklepios, este un simbol christic. În *Numeri* 21,6-9 se spune că Yahweh pedepsește poporul incredul al lui Israel trimițând « șerpi înfocați » a căror mușcătură ucide. « Domnul a zis lui Moise: „Fă-ți un șarpe înfocat și spânzură-l de o prăjină; oricine este mușcat, și va privi spre el, va trăi.” Moise a făcut un șarpe de aramă și l-a pus într-o prăjină; și oricine era mușcat de șarpe și privea spre șarpele de aramă, trăia » (vers. Galaction-Radu). Denumirea ebraică pentru șarpe e, în general, *nâhâsh*; aici însă e folosit cuvântul *sârâph* (plural *seraphim!*), « șarpe veninos » (tradus în română « șarpe înfocat »)

28) P. Vidyâsâgar, *Curs de limba hindî*, București, 1972, pp. 635-6.

29) *Acta Thomæ*, 108 sqq., ed. A. F. J. Klijn, *The Acts of Thomas*, Leiden, 1962, pp. 120-25 și 273-281; Erwin Preuschen, *Zwei gnostische Hymnen*, Gieszen, 1904; Ugo Bianchi, *La recherche sur les origines du gnosticisme*, în: *Origini dello Gnosticismo* a cura di U. Bianchi, Leiden, 1967, pp. 744-6; Hans Jonas, *Gnosis u. spaetantiker Geist*, Goettingen, ed. 1954, vol. I., pp. 320 sqq.; G. Quispel, *Makarius, das Thomasevangelium u. das Lied von der Perle*, Leiden, 1967; poziția iraniștilor rezumată și susținută de G. Widengren, *Les origines du gnost. et l'hist. des religions*, în *Origini...* cit., pp. 52 sq. Cfr. un rezumat într'un articol al nostru în pregătire pt. « Acta Phil. et Theol. SAR ».

(Vulgata: « ignitos serpentes »). Or, Serafimii sunt și un rang îngeresc superior. Șarpele de aramă este însă *nâhâsh* (ori *nehushtân*, unde se întrebuințează pentru « șarpe » termenul impropriu *"tân"*, « reptilă »). Este vorba de șerpi cu denumiri diferite, deci de esențe diferite. Exegeza biblică consideră « șerpii înfocați » un simbol al oștirilor satanice, pentru că șarpele tentator care cauzează cădere perechii primordiale din Eden, paradisul terestru (Gen., 3), este assimilat lui Satan. Șarpele de aramă e în schimb un simbol christic, o profecie veterotestamentară a venirii Mântuitorului. Evanghelia după Ioan (3,14-15) dă această interpretare: « Și, după cum a înălțat Moise șarpele în pustie, tot așa trebuie să fie înălțat și Fiul omului, pentruca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică » (acest *logion* al lui Iisus lipsește în celelalte Evanghelii).

Dar nu e numai atât: lucrarea suprafirească a preotului și a orbului uniți acum de puteri neînțelese, primește un « semn » de conștiință: un șarpe adevarat vine să se adape din vasul de botez, iar apoi rămâne pe acele locuri, gardian al templului.

Episodul final, al năruirii ființei reîntregite după încercarea neizbutită a preotului de a înlăta un copil mort nebotezat, este marcat și de o altă destrucție simbolică: orbul strivetește sub călcăi șarpele, din nebăgare de seamă.

Foarte multe s-ar putea spune despre aceste episoadă. Reținem mai ales caracterul *ambiguu* al șarpelui în povestea lui Voiculescu. Pentru a spune mai mult, ar trebui pusă în mișcare o uriașă roată bibliografică. Fără îndoială șarpele în același timp căpetenie demonică și redemptor și o expresie a ceea ce Eliade cuprinde sub formula « coincidentia oppositorum »³⁰. Această ambiguitate poate fi urmărită mai ales la secta gnostică a Naassenilor (de la *nâhâsh*; se mai numesc « ofiți » de la numele grecesc al șarpelui — « ophis » din *Cartea lui Baruch* a gnosticului Justin³¹). O descriere amănunțită a problematicii ofite și a paralezelor în lumea hellenistică o dă H. Leisegang³². Un alt text fundamental, din lucrarea « Contra ereticiilor » a Sf. Irineu din Lyon³³ ne comunică teologia complicată a ofiților, în care lumea divină e scindată printre întâmplare nefastă. Partea « de sus », adevărată divinitate, nu mai comunică cu « partea de jos ». Creatorul omului este căpetenia ignorantă și superbă a emanării divine inferioare, dar omul este prin esență deasupra acestui demiuerg rău și a cetelor sale angelice. Pe neștiute, divinitatea superioară comunică celul ei perechii umane primordiale; o face prin intermediul șarpelui, a aceluia șarpe-seducător din Geneză (cap. 3). Acest șarpe este, aşadar, contrar opiniei curente, « bun », pentru că sol al înaltului tainic. El este rău doar pentru mentalitatea ignorantă a umanității supuse demiuergului *acestei* lumi.

4. INCHEIERE

Am atins aici numai două probleme pe care proza lui Voiculescu le pune istoriei comparate a religiilor. Această exemplificare, pe care o sperăm în curând urmată de altele, urmărea să ilustreze premiza teoretică a articolului.

Preîntâmpină obiecția-reproș care i s-a făcut, acum 30-40 de ani, lui Mircea Eliade: aceea că astfel de studii nu au « specific național », într'un cu-

30) *Mitul Reintegrării* cit.; *Méphistophélès et l'Androgyne* cit.; Ch. XII din *Traité d'Histoire des Religions*.

31) apud Hyppolit, *Refutatio omnium hæresium*, V 24, pp. 2 sqq.

32) H. Leisegang, *Die Gnosis*. Tr. fr. J. Gouillard, *La Gnose*, Paris, 1951, pp. 81 sqq.

33) Iren., *Adv. hær.*, I 30.

vânt că au prea puțin deaface cu problematica ideală a spațiului românesc. Dar dacă avem o clară afirmare în perspectivă universală a multor creații românești care ar fi rămas parțial necunoscute, aceasta o datorăm în primul rând lui Mircea Eliade. Fără nici o veleitate națională, ci spunând doar atât: că și cultura românească are valorile ei stabile, care se încadrează organic unui concept atemporal și spațial de « cultură ».

București 1971 - Roma 1973

IOAN PETRU CULIANU

Ap
versit
reunite
editur
de note
tei. Si
nefericiz
(desp
cheman
Dard. I
unei re
lectual
l-a făcut
toate int
surghen
divă — c
de oame
Ce-
poate pr
« Izvoare
riul spiri
torul fo
nală, relig
prin tradi
prinde la
cuzino es
aceea, mo
uitări ve
întinsă, vi
întreg c
și al cuv
măsura și
fost răsun
definiție a
văile Mold
tilor, m
mănăstiri

« SIMETRII » DE G.M. CANTACUZINO

Apăruse cu cățiva ani în urmă la Paris, în editura Fundației Regale Universitare Carol I, un volum de « Scrisori » ale arhitectului G.M. Cantacuzino, reunite și prezentate de Virgil Ierunca, sub aceeași îngrijire apar acum, în editura Ethos-Ioan Cusa, « Simetriile » — grupare de studii, de editoriale, de note și articole de dicționar estetic destinate, între anii 1939 și 1947, revistei « Simetria ». Subintitulată « Caiete de artă și critică », această publicație nefericit căzută în cursul istoric n'a putut supraviețui evenimentelor vremii (deși — sau tocmai pentru că — acei ce o făceau, alături de Cantacuzino, se chemau Matila Ghyka, Tudor Vianu, Constantin Noica, Ion Pillat sau Michel Dard). Dar, mai mult decât orice altceva, dispariția și uitarea nedreaptă a unei reviste de asemenea calitate ilustrează însăși soarta animatorului ei, intelectual de înaltă tradiție și de spirit sintetic, pe care istoria recentă, după ce l-a făcut « să ispășească în închisorile țării vina de a fi fost un aristocrat în toate înțelesurile cuvântului » (V. Ierunca), l-a menit sfârșitului de uitare al surghiunitului interior. Și acțiunea editorială de azi nu reprezintă decât o tardivă — dar indispensabilă — justiție, pentru memoria unui cărturar nedreptățit de oameni și de vremi.

Ce-i drept, punctul de inserție a lui Cantacuzino în literatură pură poate prilejui discuții: operele sale de căptăi « Arcade, firide și lespezi » (1932), « Izvoare și popasuri » (1934), « Pătrar de veghe » (1938) ilustrează itinerariul spiritual al arhitectului-cronicar de civilizație, ce parcurge prin repertoriul formal și prin studiul istoric al creației plastice, întreaga alcătuire națională, religioasă, socială și culturală ce încheagă sufletul unui popor. Apropiat prin traiectoria sa intelectuală familiei eruditilor-gânditori de sinteză ce-i cuprindea la noi pe Hașdeu, Odobescu, Iorga, Blaga sau Dan Botta, G.M. Cantacuzino este absent pe nedrept din istoriile literaturii române, și chiar din aceea, monumentală, a lui G. Călinescu. În perioada antebelică, explicația uitării voite se poate găsi în chiar structura personajului: erudite sigură și întinsă, vizuire clasică a marilor planuri de echilibru, a axelor și simetriilor în întreg câmpul culturii, toate acestea îmbinante cu modestie, cu simțul măsurii și al cuvîntei, în vremuri de furfuna ideologică în care nu tocmai cuvînta, măsura și omnia erau calitățile propice răsunetului literar. Dar, oricare să fi fost răsunetul imediat al unor asemenea criterii, ele vor fi prilejuit pagini de definiție ale universului românesc ce nu pot să nu rămână antologice: « Prin văile Moldovei sau ale Olteniei, prin șesurile Munteniei sau pe poalele Carpaților, monumentele noastre, fie că sunt biserici izolate, case boierești sau mănăstiri, nu se văd mai mult decât micșunelile într'un răzor de frunze veștede.

Această lipsă de trufie, această aristocratică renunțare la efectele ușoare, acea măsură și acel simț al intimității care emană din toată arta trecutului nostru, acea conștiință a posibilităților de exprimare și acea siguranță în modul de a le exprima, arată însușirile unei lumi care își cunoaște rostul».

După război, persecuția și uitarea sunt lesne de explicat, în cazul unui intelectual precum G.M. Cantacuzino: chiar calitățile gândirii sale sunt acelea ce-i îndreptătesc prigoana; căci modestia nu se desparte la el de orgoliul senin al « omului de omenie », pentru care esteticul nu poate fi despărțit de etic, puterea seculară nu trebuie să intervină în domeniul spiritual, și în special în tărâmul interior al libertății creatorului: « ... suferințele lăuntrice ale sufletului nu privesc societatea. Și, în orice caz, rolul societății nu este de a agrava această suferință. Artistul adevărat știe să-și găsească libertatea fără a înfrunta legile comunității în care trăiește. Dar el e îndreptătit a cere securitatea și ceea ce România numesc: omenia ». Mai mult încă decât de a se fi ridicat împotriva imixtiunii Statului în artă « pe căi polițienești », G.M. Cantacuzino s'a făcut însă vinovat de altă crimă majoră în ochii nouului regim: nu revendicase el într-un editorial (« Orient-Occident »), apartenența culturii române la universul occidental « cu toată disciplina lui spirituală, cu toată claritatea lui conceptuală »? Fără a nega izvoarele profunde ale ortodoxiei și ale marii tradiții bizantine, el se ridică împotriva « neobizantinismului pentru uzul Slavilor », împotriva « misticismului revoluționar și socialmente promițător », și conchidează: « ... o cultură valabilă este și o continuă luare de atitudini pentru afirmarea unei concepții. Contra diletantismului, cultura alege. Și noi am ales Occidentul ».

Cum dealtminteri să ne mirăm de prigonirea arhitectului Cantacuzino, când, chiar pe planul strict profesional, după o vizită pe teritoriile sovietice ocupate, el analiza astfel spiritul noilor construcții: « Arhitectura tradițională rusească e o parădă de volume. Astăzi, arhitecții sovietici nu întrebuintează spațiile, dar le pierd. Piețele lor sunt maidane, după un exces de spațiu pierdut vine în interior o săracie de spațiu. Se pare că regimul comunist împinge pe individ spre promiscuitate, pentru a sfârâma ultimele veleități ale grupării familiale, idealul regimului fiind, peste tot și toate, cazarma. Pe când marea problemă a arhitecturii sociale era locuința celor mulți, punând căt mai multe familii la adăpostul nevoilor, într'un cadru căt mai atrăgător și căt mai demn, preocuparea regimului sovietic este disocierea celulei familiale prin promiscuitate. În rezumat: o arhitectură de cazarmă, o higienă de paradă, o cultură minimală și strict utilitară ».

Nu se cuvine însă să rezumăm importanța lui G.M. Cantacuzino în cultura noastră modernă, la singurele aspecte conflictuale în contextul istoric și estetic; pentru că, dincolo de intervențiile sale remarcabile în aceste domenii definite, arhitectul-cărturar și-a îndreptat atenția asupra unor aspecte și personalități majore în cultura universală. Fie că este vorba de studiile sale asupra catedralelor gotice sau Acropolei ateniene, fie de evocarea unor Goethe, Gide sau Valéry, aceeași atenție neabătută urmărește demersul spiritual, rigoarea și înțelegerea umană, ridicând judecările la planul sintezei istorice. Iar atunci când, într-o judecată a civilizației tehnologice contemporane, întâlnim sub pana lui G.M. Cantacuzino aceste rânduri scrise cu decenii în urmă: « ... de data asta, grație progresului științei, omul și-a aruncat săgeata atât de departe, încât îi vine greu să o mai găsească și nu știe încotro să o apuce pentru a parcurge drumul care desparte nevoie lui spirituale de posibilitățile incomensurabile ale tehnicii moderne. Omul este astăzi în posesie de mijloace tehnice mult prea mari pentru vechea lui noțiune a fericirii » — odată închisă carteau, nu putem să nu visăm o clipă la ceea ce prezența printre noi a unui gânditor de asemenea clarviziune ar fi putut însemna azi...

IUNIORUL TOT
SERBAN CRISTOVICI

AMBIGUITATE ȘI SEMNIFICATIE IN « PE STRADA MANTULEASA »

Opera literară a lui Mircea Eliade provoacă inevitabil o adâncă ezitare în alegerea modalităților de exercitare a actului critic. Mareea tentație este aceea a studiului consecințelor coexistenței scriitorului și omului de știință, a descifrării în nuvelele și romanele lui Mircea Eliade a unor savante aluzii la istoria religiilor. Acest tip de analiză ni se pare însă potrivit istoriei literare și nu criticei literare. Dualitatea om de știință-romancier este similară bine cunoscutei dualități undă-corpuscum din mecanica cuantică: proprietatea de «undă» și proprietatea de «corpuscum» sunt aspecte ale unei unice și indestructibile entități, dar ele se manifestă întotdeauna în mod separat. Cu alte cuvinte, savantul Mircea Eliade, preocupat de studiul rolului miturilor existente în societățile arhaice sau moderne, devine, în ipostaza romancierului Mircea Eliade, creator de mituri și astfel, deși continuă a fi el însuși, nu-și poate deveni propriul obiect de studiu.

Dar activitatea științifică a lui Mircea Eliade are desigur o influență covârșitoare asupra scrierilor sale literare pe un plan mult mai subtil, acela al structurii și al însăși substanței lor. Această influență, deși considerabilă, este trecută prin multiple filtre și prisme succesive, fenomenul final de transmutație concretizându-se în constituirea unui nou gen de literatură, de o surprinzătoare originalitate într-o lume saturată de «mode» și dezabuzată de nenumărate «experiенțe». «Pe strada Mântuleasa...» ni se pare un bun exemplu pentru analiza interesantului proces de transmutație.

La o privire superficială, romanul «Pe strada Mântuleasa...» ar putea fi clasificat în categoria modernă a «literaturii secretului», ilustrată, de exemplu, de Alain Robbe-Grillet (în «Les gommes») sau de Mircea Ciobanu (în «Martori»). Argumentul ar fi prezența triadei «anchetator» (funcționarii Securității) — «martor» (învățătorul Zaharia Fărâma) — «secret» (cine este Lixandru?). La Alain Robbe-Grillet ancheta este un mecanism repetitiv ce funcționează în gol, vidul metafizic implicând absența secretului, într-o lume constituită de obiecte moarte. Încercarea de descifrare a inexistentului secret devine singurul tel al anchetei, scop în sine de valențe exclusiv estetice. Pe un cu totul alt registru, ancheta din «Martori» lui Mircea Ciobanu are rolul de a adânci, și nu de a revela, secretul. Într-o vizion apocaliptică de o aproape insuportabilă densitate metafizică, inițierea apare ca fiind singura posibilitate de supraviețuire. Lumea reală, umană, este spațiul pur al ficiunii, inseparabilă de focalul generator, dar în imposibilitate de cunoaștere sau atingere a acestui focar.